

ČASOPIS ZA PRAVNU TEORIJU I PRAKSU

PRAVNA MISAO

1 – 2

siječanj – veljača / januar – februar
Sarajevo 2023.

Izdavač:

BOSNA I HERCEGOVINA
FEDERACIJA BOSNE I HERCEGOVINE
FEDERALNO MINISTARSTVO PRAVDE
ZAVOD ZA JAVNU UPRAVU
www.fmp.gov.ba

Časopis "**PRAVNA MISAO**" upisan je u evidenciju javnih glasila u Ministarstvu obrazovanja, nauke, kulture i sporta, pod brojem 727 od 23.10.1997. godine.

Glavna i odgovorna urednica: prof. em. dr. Hajrija SIJERČIĆ-ČOLIĆ

Izvršna urednica: Emina TADIĆ

Redakcija časopisa:

doc. dr. sc. Enver IŠERIĆ, prof. dr. sc. Alena JURIĆ, prof. dr. Mirko PEJANOVIĆ,
prof. dr. Meliha POVLAKIĆ, Krešimir ZUBAK

Produkcija: Federalno ministarstvo pravde

Štampa: "Štamparija Fojnica" d.d.

Za štampariju: Šehzija Buljina

DTP: Federalno ministarstvo pravde

Grafičko rješenje: Ice-net d.o.o. Sarajevo

Tiraž: 100 primjeraka

Časopis izlazi dvomjesečno.

ISSN 0555-0092

GODIŠNJA PRETPLATA:	Za organe i organizacije na teritoriji BiH	120,00 KM
	Za pojedince	100,00 KM
	Za studente i neposlene	50,00 KM
	Za inostranstvo	200,00 KM

UPLATU UPUTITI NA: Federalno ministarstvo financija/finansija
Union Banka dd Sarajevo
Transakcijski račun: 102-050-00001066-98
Budžetska organizacija: 1501001
Vrsta prihoda: 722597
Općina: 077

ADRESA REDAKCIJE: Federalno ministarstvo pravde
Zavod za javnu upravu
Sarajevo, Ul. Valtera Perića 15
Tel.: +387 33 203 918, fax: 668 956
Email: Pravna.Misao@fmp.gov.ba

ID 4200785450004

Časopis "Pravna misao" indeksira se u bazi Legal Source (EBSCOhost)
i uvršten je u Ulrichweb Global Serials Directory

SADRŽAJ

Uvodna riječ glavne urednice	5
------------------------------------	---

PREGLEDNI ZNANSTVENI RAD

Sanjin Omanović	Raspolaganja stranaka u klasičnoj	
Anisa Ruhotina	germanskoj parnici	7

ZAKONODAVNE PROJEKTNE AKTIVNOSTI

Harun Išerić	Sloboda okupljanja u FBiH: međunarodni standardi i bosanskohercegovačka politika	35
--------------	---	----

PRIKAZ

Marinko Đ. Učur	Fuad Purišević - Opće upravno pravo	51
Sead Bandžović	Jasminka Džumhur - Viktimologija u teoriji i praksi u postkonfliktnom društvu: perspektiva Bosne i Hercegovine	58

SUDSKA PRAKSA

Ustavni sud Bosne i Hercegovine (Miodrag N. Simović, Vladimir M. Simović)	63
--	----

Evropski sud za ljudska prava (Harun Išerić)	90
---	----

Sud evropske unije (Nasir Muftić)	93
--	----

Pregled sadržaja časopisa „Pravna misao“ u 2022. godini	99
---	----

Registar autora – suradnika časopisa „Pravna misao“ u 2022. godini	105
--	-----

Upute za autore	107
-----------------------	-----

CONTENTS

Foreword of the Editor-in-Chief	5
--	----------

SCIENTIFIC REVIEW

Sanjin Omanović Anisa Ruhotina	Parties' dispositions in classical german litigation	7
-----------------------------------	--	---

LEGISLATIVE PROJECT ACTIVITIES

Harun Išerić	Freedom of assembly in the Federation of BiH: International standards and politics of Bosnia and Herzegovina	35
--------------	--	----

OVERVIEW

Marinko Đ. Učur	Book „General administrative law“ by prof dr Fuad Purišević	51
Sead Bandžović	Book „Victimology in theory and practice in the post-conflict society: the perspective of Bosnia and Herzegovina“ by Jasminka Džumhur	58

CASE LAW

Constitutional Court of Bosnia and Herzegovina (Miodrag N. Simović, Vladimir M. Simović)	63
--	-----------

European Court of Human Rights (Harun Išerić)	90
---	-----------

Court of the European Union (Nasir Muftić)	93
--	-----------

Review of the contents of the magazine "Legal thought" in 2022	99
---	-----------

Register of authors - associates of the magazine "Legal thought" in 2022 .	105
---	------------

Instructions for Authors	107
---------------------------------------	------------

UVODNA RIJEČ GLAVNE UREDNICE

Poštovane čitateljice i poštovani čitatelji!

Prvi dvobroj u 2023. godini obuvata više radova, od kojih jedan kao pregledni naučni članak, dok se ostali tekstovi odnose na aktuelne zakonodavne projektne aktivnosti, prikaze knjiga, sudsku praksu, te pregled sadržaja i registar autora – saradnika časopisa “Pravna misao” u 2022. godini.

Pregledni naučni rad pod naslovom **“Raspologanja stranaka u klasičnoj germanskoj parnici”** analizira domete raspologanja stranaka u germanskoj parnici, pri čemu su kao osnov uzeti njemački Zakonik o parničnom postupku iz 1879. godine i austrijski Zakonik o parničnom postupku iz 1895. godine. Riječ je o zakonima koji su svojevremeno svojim naprednim rješenjima doveli do velikog iskoraka u procesnom pravu, te su, iako novelirani i mijenjani, i danas na snazi. Mnoštvo principa modernog sudovanja koji su uspostavljeni upravo ovim zakonima s vremenom je pronašlo mjesto u zakonodavstvima različitih zemalja, pa tako i u našem. S tim u vezi, u članku se raspravlja pitanje mjesta i uloge dispozicione maksime u njemačkoj parnici, te u tom smislu daje osvrt na osnovna, klasična i postklasična shvatanja o raspologanju stranaka i ulozi suda u parničnom postupku. Pored navedenog, u članku se govori i o austrijskom parničnom postupku iz ugla načela dispozitivnosti u različitim fazama postupka, čime se uspostavlja veza s našim parničnim postupkom, koji se, kako to autori zaključuju, tradicionalno baštini na rješenjima austrijskog parničnog postupnika.

U rubrici *Zakonodavne projektne aktivnosti* objavljujemo tekst o stručnoj raspravi o Nacrtu zakona o javnom okupljanju Federacije Bosne i Hercegovine, koja je održana 19. decembra 2022. U članku se iznose aktivnosti koje se realizuju u okviru projekta Evropskog udruženja studenata prava Sarajevo pod nazivom: “Bringing Federation of Bosnia and Herzegovina Draft law on freedom of assembly in the line with international standards.” Projekat je podržan od strane Balkan Civil Society Development Network (BCSDN) i Swedish International Development Cooperation Agency (SIDA). Primarni cilj projekta je bio da doprinese usaglašavanju Nacrta zakona s međunarodnim i evropskim standardima u oblasti slobode okupljanja, prvenstveno sadržanim u smjernicama Venecijanske komisije i OSCE/ODIHR-a. Nacrt zakona, kako je to pokazalo provedeno istraživanje, sadrži neobično veliki broj odredbi koje su suprotne međunarodnim standardima i ne nude *najviši nivo međunarodno priznatog prava na slobodu okupljanja* (kako se to traži u čl. II 2 st. 1 Ustava FBiH). S tim u vezi, u

ovom izvještaju preneseni su zaključci koji su rezultat stručne rasprave, među njima i onaj o donošenju okvirnog zakona o slobodi javnog okupljanja, kojim bi se utvrdili minimalni standardi u uživanju ovog prava, imajući u vidu proces evropskih integracija i izvršavanje obaveza u tom procesu.

Na stranicama našeg časopisa, kao i ranije, možete pročitati prikaze publikacija štampanih u Bosni i Hercegovini. Ovaj put riječ je o prikazima knjiga "Opće upravno pravo" autora Fuada Puriševića i „Viktimologija u teoriji i praksi u postkonfliktnom društvu: perspektiva Bosne i Hercegovine“ autorice Jasminke Džumhur.

Pregled sudske prakse je bogat i obuhvata judikaturu Ustavnog suda Bosne i Hercegovine, Evropskog suda za ljudska prava te praksu Suda Evropske unije.

Kao i ranije, prvi ovogodišnji dvobroj obuhvata pregled sadržaja časopisa uz Registar autorica i autora koji su svojim raspravama doprinijeli razvoju pravne teorije i prakse u 2022. godini.

Završavajući ovu uvodnu riječ želim naglasiti da je Ministarstvo pravde Federacije Bosne i Hercegovine, a na inicijativu Redakcije časopisa, preduzelo potrebne korake kako bi časopis, u punom tekstu, bio dostupan na *online* platformi u svrhu boljeg pristupa javnosti..

Glavna i odgovorna urednica
Prof. em. dr. Hajrija Sijerčić-Čolić

RASPOLAGANJA STRANAKA U KLASIČNOJ GERMANSKOJ PARNICI

pregledni znanstveni rad

UDK 347.9

Sanjin Omanović*
Anisa Ruhotina**

Sažetak

U članku se analiziraju dometi raspolaganja stranaka u germanskoj parnici, pri čemu su kao osnov uzeti njemački Zakonik o parničnom postupku iz 1879. godine i austrijski Zakonik o parničnom postupku iz 1895. godine. Riječ je o zakonicima koji su svojevremeno svojim naprednim rješenjima doveli do velikog iskoraka u procesnom pravu, te su, iako novelirani i mijenjani u nizu navrata, i danas na snazi. Mnoštvo principa modernog sudovanja koji su uspostavljeni upravo ovim zakonicima vremenom je pronašlo mjesto u zakonodavstvima različitih zemalja, pa tako i u našem zakonodavstvu.

U prvom dijelu rada autori analiziraju različita teorijska shvatanja o mjestu i ulozi dispozicione maksime u njemačkoj parnici, te u tom smislu daju osvrt na osnovna, klasična i postklasična shvatanja o raspolaganju stranaka, a koja su kao takva dala ključno određenje raspolaganja stranaka i preraspodjele dužnosti između suda i stranaka u parničnom postupku. U drugom dijelu rada, analizirajući pojedine odredbe Zakonika o parničnom postupku Austrije, dat je pregled načela dispozitivnosti u različitim fazama postupka, počevši od samog pokretanja postupka, zatim pripremnog postupka, usmene rasprave, donošenja presude, te na kraju i samog postupka po pravnim lijekovima. Autori su opredijeljeni ovakvoj detaljnijoj analizi osnovnih rješenja austrijskog parničnog postupka s obzirom da naš parnični postupak tradicionalno baštini rješenja austrijskog parničnog postupnika.

Ključne riječi

raspolaganje stranaka, načelo dispozitivnosti, raspravno načelo

* Redovni profesor na Pravnom fakultetu Univerziteta u Sarajevu

** Viša asistentica na Pravnom fakultetu Univerziteta u Sarajevu

Uvod

U procesnopravnoj teoriji i praksi, pitanje preraspodjele dužnosti između suda i stranaka u pogledu pokretanja parničnog postupka, određivanja predmeta raspravljanja i odlučivanja, samog toka postupka, i njegova okončanja, predstavlja bezvremensko pitanje koje se u osnovi svodi na dvojbu između dispozicione maksime prema kojoj se radnje u postupku preduzimaju na inicijativu stranaka i oficijelne maksime, prema kojoj je inicijativa za preduzimanje određenih radnji na strani suda. Ovo pitanje usko je povezano i s preraspodjelom dužnosti u prikupljanju procesne građe, koje s jedne strane, prema raspravnom načelu predstavlja teret koji u vlastitom interesu preduzimaju stranke, dok s druge strane, prema inkvizitorskom načelu predstavljala obavezu suda.¹ Prema tome, dispoziciona i raspravna maksima, s jedne strane, te oficijelna i istražna maksima s druge strane, predstavljaju polaznu tačku u razgraničenju obaveza između suda i stranaka, pri čemu je „gospodarenje“ stranaka parnicom izraz načela dispozitivnosti i raspravnog načela. I načelo dispozicije i raspravno načelo izraz su slobode stranaka i stranačke odgovornosti u parničnom postupku i stoga su bliske materijalnopravnom principu autonomije volje. Začeci preciznog određivanja sadržine dispozitivne i raspravne maksime vezuje se za austrijsku i njemačku doktrinu procesnog prava, te odatle i opredijeljenost autora izučavanju predmetne teme.

U prvom dijelu rada autori analiziraju različita teorijska shvatanja o mjestu i ulozi dispozicione maksime u njemačkoj parnici, te u tom smislu daju osvrt na osnovna, klasična i postklasična shvatanja o raspolaganju stranaka, a zatim i kratki prikaz načela dispozitivnosti u njemačkom Zakoniku o parničnom postupku. U drugom dijelu rada, analizirajući pojedine odredbe Zakonika o parničnom postupku Austrije, dat je pregled načela dispozitivnosti u različitim fazama postupka, počevši od samog pokretanja postupka, zatim pripremnog postupka, usmene rasprave, donošenja presude, te na kraju i samog postupka po pravnim lijekovima. Limitiranost karaktera i obima rada determinirala je da se kao pozitivnopravni reprezent uzme u obzir samo austrijski Zakonik o parničnom postupku, pri čemu su selektivno odabrani pojedini instituti koji se odnose na predmetnu tematiku. Autori su

¹ Tolani, M. (2019) *Parteiherrschaft und Richtermacht*. Tübingen: Mohr Siebeck, str. 7.

opredijeljeni ovakvoj detaljnijoj analizi osnovnih rješenja austrijskog parničnog postupka s obzirom da je naš parnični postupak tradicionalno oslonjen na rješenja austrijskog zakona o parničnom postupku.

1. Teorijska shvatanja o mjestu i ulozi dispozicione maksime u Njemačkoj

Zivilprozessordnung (dalje: ZPO) je njemački parnični postupnik donesen 30. 1. 1877. godine, koji je, iako modificiran u niz navrata, u Saveznoj Republici Njemačkoj još na snazi.² Brojna su teorijska shvatanja o mjestu i ulozi dispozicione maksime u njemačkom građanskom procesnom pravu. U nastavku ćemo u historijskopravnoj perspektivi nastojati izložiti samo osnovna, klasična i postklasična shvatanja koja su dala ključno određenje raspolaganja stranaka i preraspodjele dužnosti u preduzimanju određenih radnji između suda i stranaka u parničnom postupku. Pitanje raspolaganja stranaka parnicom predstavlja bezvremensko pitanje, pri čemu shvatanja njemačkih procesualista o raspolaganju stranaka imaju nesporan značaj.

1. 1. Osnovna i klasična teorijska shvatanja o ulozi dispozicione maksime

Sredinom prošlog vijeka, Savinijjeva civilistička teorija o pravu na tužbu kao „metamorfozi prava izazvanoj povredom tog prava“, nije dala valjano tumačenje sadržaja dispozitivnog ovlaštenja, koje prema Saviniju ima obligaciono-pravni karakter.³ Međutim, njegovo učenje utrla je put razvoju kasnije njemačke i evropske pandektne i civilističke doktrine (Rendeti, Gurvič i dr.). Ovaj teoretičar smatrao je da generalno postoje dvije vrste dispozitivnih

² Zivilprozessordnung je stupio na snagu 1. oktobra 1879. godine, i taj dan se označava kao jedan od najvažnijih dana u njemačkoj pravnoj historiji. Istog dana, na snagu su stupila četiri zakona: Zakonik o parničnom postupku (Zivilprozessordnung), Zakonik o krivičnom postupku (Strafprozessordnung), Zakon o uređenju sudova (Gerichtsverfassungsgesetz) i Zakon o stečaju (Konkursordnung). Navedeni zakoni 140 godina kasnije i dalje čine procesni osnov njemačkog pravnog sistema. Iako su od 1879. godine mijenjane u nizu navrata, odredbe ZPO-a iz 1879. godine predstavljaju kamen temeljac modernog sistema njemačkog građanskog pravosuđa. Rühl, G. (2011) Preparing Germany for the Twenty-First Century: The Reform of the Code of Civil Procedure, German Law Journal, vol. 6, br. 6, str. 909.

³ Savigny, F. (1947) System des heutigen Römischen Rechts. Berlin, Boston: De Gruyter, str. 23.

radnji: jedne koje su posljedica povrede prava (tužba, prigovor, protivtužba i sl.) i druge koje se preduzimaju u cilju otklanjanja povrede prava (litiskontestacija, priznanje tužbenog zahtjeva, poravnanje). Litiskontestaciju Savinji definiše kao procesnu formalnu radnju (početna tačka parnice) kojom stranke međusobnim očitovanjem konstatuju šta je među njima spor, prije nego što to sud utvrdi.

Romanista Vindšejd je ukazao na distinkciju između dejstva dispozicije u materijalnom i procesnom civilnom pravu.⁴ On polazi od pravnog zahtjeva (*Rechtsanspruch*) kao subjektivne kategorije koja se objektivizira kroz podnošenje tužbe kojoj pravni poredak daje snagu instrumenta kojim se štiti ugroženi privatni interes. Time se ovaj dualizam više naglašava, jer *Klagrecht* prestaje biti pojavna forma materijalnog prava i sve više postaje samostalna, procesna kategorija.

Vindšejdovu teoriju kritici je izložio njegov savremenik Muter,⁵ koji zagovara stav da povredom privatnog prava ne dolazi do njegove supstancijalne promjene, iako je cilj pravozaštitnog zahtjeva uspostavljanje ranijeg stanja. Dispozitivna forma je ipak ispunjena publicističkom sadržinom, jer do otklanjanja povrede subjektivnog prava dolazi snagom državnog autoriteta, to jeste suda.

Suprotstavljena shvatanja pokušao je približiti teoretičar Binder,⁶ nalazeći kompromisno rješenje u činjenici da javni poredak realizira zaštitu privatnih prava time što dopušta sudsko gonjenje do koga dolazi dispozitivnim stranačkim radanjama. No, pri tome se ne smije gubiti iz vida da svaka akcija počiva na nekom materijalnopravnom osnovu iz koga izvire i s kojim se podudara, a čija zaštita prema Binderu ujedno čini ishodište raspolaganja procesnim pravima i sredstvima.

Navedeno učenje o materijalnom dispozitivnom ovlaštenju i njegovoj vezanosti za procesnu dispoziciju osporio je procesualista Degenkolb,

⁴ Windscheid, B. (1857) *Die Actio*. Düsseldorf: J. Buddeus. Citirano prema: Dika, M. (1987) *Pravo na tužbu: prilog učenju o ulozi procesa u ostvarivanju pravnog poretka*. Zagreb: Pravni fakultet, Centar za stručno usavršavanje i suradnju s udruženim radom, str. 27.

⁵ Muther, T. (1857) *Zur Lehre von der römischen actio, dem heutigen klagrecht, der litiscontestation und der singularsuccession in obligationen*. Düsseldorf: J. Buddeus. Citirano prema: Dika, M. (1987) *Pravo na tužbu: prilog učenju o ulozi procesa u ostvarivanju pravnog poretka*. Zagreb: Pravni fakultet, Centar za stručno usavršavanje i suradnju s udruženim radom, str. 29.

⁶ Binder, J. (1927) *Prozess und Recht*. Aalen: Scientia, str. 118–120.

navodeći kao argument da zahtjev tužitelja na povoljnu presudu nije uslovljen postojanjem njegovog prava, jer se može dogoditi da tužitelj izgubi spor iako je pravo na njegovoj strani (opasnost ugrožavanja prava – *Rechtsgefährdung*). Drugim riječima, od efikasnosti procesnih raspolaganja zavisi i uspjeh stranaka u parnici. Ovaj autor je ovlaštenje na tužbu (*Klagbefugniss*) poistovijetio s pravom na presudu, jer sadržaj dispozitivnog ovlaštenja čini pravo na ishodovanje presude koja se realizira podnošenjem tužbe.⁷ Ovo pravo isključuje primjenu samopomoći, pošto je osnov prava na tužbu izveden iz obaveze na upuštanje tuženog u parnicu pod prijetnjom gubitkom spora.

Kritiku Degenkolbove teorije dao je Vač u metafizičkom učenju o takozvanom pravozaštitnom zahtjevu (*Rechtsschutzanspruch*) kao pravu na civilnu procesnu zaštitu i pravozaštitni akt (pozitivni ili negativni) koji predstavlja cilj procesa,⁸ a čije oživotvorenje vidi u pravu na tužbu kao supstancijalnom dispozitivnom procesnom ovlaštenju, koje supsumira subjektivni stav tužitelja – koji razložno očekuje povoljnu presudu (*Verurtheilung*) kojoj će se protivnik povinovati.⁹

Vačovu doktrinu osporio je procesualista Bulov u empirijskoj teoriji jedinstva, prema kojoj je dispozitivno ovlaštenje na podnošenje tužbe pravni fenomen što izvire iz objektivnog prava kao društvene pojave (čiji je sastavni dio), a koji uživa sudsku zaštitu.¹⁰ Radi se, dakle, o pravnoj konstrukciji o istom pravu koje ima dva pojavna oblika, od kojih je primaran onaj procesni.

Međutim, Bulova je negirao Vačov sljedbenik Helvig, koji je tumačio da se dispoziciona maksima najprije manifestira u pravozaštitnom zahtjevu, koga ne treba poistovjećivati s pravom na tužbu (*Klagrecht*) što proizilazi iz povrede subjektivnog građanskog prava, a realizira se tužbom (*Klage*) koja sadrži zahtjev za otklanjanje povrede (*Anspruch*).¹¹ Razlika je u tome što se

⁷ Degenkolb, H. (1877) *Einlassungszwang und Urteilsnorm*. Leipzig: Breitkopf und Härtel. Citirano prema: Čizmović, M. (1984) *Građansko procesno pravo*. Titograd: "Univerzitetska riječ": Univerzitet "Veljko Vlahović", str. 49.

⁸ Wach, A. (1885) *Handbuch des deutschen Civilprozessrechts: Erster Band*. Berlin: Duncker & Humblot, str. 17–18.

⁹ Wach, A. (1889) *Der Feststellungsanspruch: Ein Beitrag zur Lehre vom Rechtsschutzanspruch*, str. 34–35.

¹⁰ Bulow, O. (1969) *Die Lehre von den Prozesseinreden und die Prozessvoraussetzungen*. Aalen: Scientia. Citirano prema: Čizmović, M. (1984) *Građansko procesno pravo*. Titograd: "Univerzitetska riječ": Univerzitet "Veljko Vlahović", str. 47.

¹¹ Hellwig, K. (1912) *System des deutschen Zivilprozessrechts*. Leipzig: Deichert, str. 11.

pravozaštitnim zahtjevom traži od suda da donese presudu koja odgovara traženju iz tužbe, to jeste, presudu povoljnu po tužitelja. Do toga će doći ukoliko se ispune tri kumulativno postavljena uslova: da postoje procesne pretpostavke, zatim i pravozaštitne pretpostavke, te da postojanje istih bude dokazano u postupku pred sudom.

Interesantno stanovište je zastupao procesualista Goldsmit,¹² kao utemeljitelj shvatanja parnice kao pravnog položaja (skupa radnji suda i stranaka), odnosno teorije o materijalnom pravosudnom pravu. Dispozicije koje svojim radnjama pred sudom preduzimaju stranke dobivaju atribut pravnih tek kada ih svojom pravosnažnom odlukom verificira sud (*Duldung*). Prema Goldsmitu, pravozaštitnu dispozitivnu radnju kumulativno čine sljedeće pretpostavke: određeno činjenično stanje i njegova pravozaštitna sposobnost, te postojanje pravozaštitnog interesa. Međutim, ni ova teorija nije otišla dalje u tumačenju dispozitivne maksime, već naprotiv, ograničila se na razmatranje oficijelnih sudskih postupanja, a može joj se prigovoriti i pretjerana instrumentalizacija procesnim institutima.

1. 2. Postklasična teorijska shvatanja o ulozi dispozicione maksime

U periodu između dva svjetska rata, a naročito poslije Drugog svjetskog rata i konačnog sloma fašizma u Njemačkoj, u civilnoj procesualističkoj doktrini došlo je do radikalnih promjena koje se najprije vežu za rad profesora Rozenberga s Minhenskog univerziteta, a koji je u potpunosti negirao klasične teorije o pravozaštitnom zahtjevu.¹³ Rozenberg je naime smatrao da bi se moglo govoriti o pravu stranaka na pružanje pravne zaštite, koje one realiziraju putem zahtjeva za ispitivanje i rješavanje molbe za pravnu zaštitu, u skladu s materijalnim i procesnim pravom koje treba primijeniti. Zasluga ovog autora, između ostalog je promoviranje dispozitivne maksime kao temeljnog principa u njemačkoj parnici: *Der deutsche Zivilprozess ist weitgehend vom Dispositionsgrundsatz beherrscht*.¹⁴

U zajedničkom radu s profesorom Švabom s Ninberškog univerziteta, Rozenberg ukazuje na razlike, ali i međusobnu povezanost između procesne dispozicije i materijalnopravne dispozicije u građanskom pravu: *Die*

¹² Goldschmidt, J. (1925) *Prozess als Rechtslage*. Aalen: Scientia, str. 107.

¹³ Rosenberg, L. (1960) *Lehrbuch des deutschen Zivilprozessrechts*. München: C. H. Beck, str. 435–440.

¹⁴ Rosenberg, L. i Schwab, K. H. (1969) *Zivilprozessrecht*. München: C. H. Beck, str. 375.

*Dispositionsfreiheit der Parteien reich aber auch nicht weiter als ihre Verfügungsfreiheit über das materielle Recht...*¹⁵

Međutim, u jednom ranijem radu Švab je utvrdio da procesne dispozicije tužitelja idu za tim da se u konkretnoj parnici u odnosu prema tuženom donese odluka određenog sadržaja, dok se raspolaganja tužene stranke kreću u suprotnom pravcu. Stoga, ovaj autor pojam *Anspruch* tumači prije svega kao prijedlog stranke da se pruži određena pravna zaštita parničnog radnji koju je preduzela, što donekle odstupa od Rozenbergovog određenja.¹⁶

Procesualista Nagel je smatrao da dispozitivni princip u stvari govori o stavu stranaka prema predmetu spora. To se najbolje vidi na primjeru tužbe: *Wo kein Kläger ist, da gibt es auch keinen richter*, što odgovara latinskoj izreci *Nemo iudex sine actore*, ali i drugim procesnim institutima.¹⁷ Naime, stranke slobodno odlučuju kako da se odrede prema zahtjevu svog parničnog protivnika, uz pasivnu ulogu suda, osim u sporovima gdje preovladava javni interes, najčešće bračnim i paternitetskim sporovima. Nagel dolazi do zaključka da u njemačkoj parnici dispoziciona maksima u biti nije nužno suprotstavljena oficijelnoj, već je njihov uticaj koherentan.¹⁸ Tako, sud nikada ne pokreće parnicu po službenoj dužnosti (*Das Gericht erhebt ex officio in keinem Falle eine Klage*), niti utiče na priznanje ili odricanje od prava odnosno na sporazum stranaka o određenom pitanju. U dokaznom postupku sud uzima u obzir samo činjenice i dokaze koje su mu stranke prezentirale itd.

Do sličnog zaključka su došli i profesor Kušnike s Univerziteta u Virzburgu i profesor Šonke s Frajburškog univerziteta u zajedničkom udžbeniku Građansko procesno pravo,¹⁹ ukazujući da pravila ZPO-a potvrđuju dominaciju dispozicione maksime u njemačkom parničnom postupku, kao naprimjer: *Das Gericht ist nicht befugt einer Partie etwas zusprechen, was nicht beantragt ist*²⁰, što odgovara latinskoj izreci *Ne eat iudex ultra petita partium*. U

¹⁵ Ibid, str. 376.

¹⁶ Schwab, K. H. (1968) Zur Wiederbelebung des Rechtsschutzanspruchs, in ZJP 81, S. 412 ff. Nürnberg. Vidjeti i: Stein, F., Jonas, M., 1953. Kommentar zur Zivilprozessordnung.

¹⁷ Nagel, H. (1967) Die Grundzüge des Beweisrechts im europäischen Zivilprozess. Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft, str. 27.

¹⁸ Ibid, str. 28.

¹⁹ Kucinke, K. i Schönke, A. (1969) Zivilprozessrecht. Karlsruhe: C. F. Müller, str. 39.

²⁰ Vidjeti paragraf 308 ZPO. Također vidjeti: Schönke, A., Schröder, H. i Niese, W. (1956) Lehrbuch des Zivilprozessrechts. Karlsruhe: C.F. Müller.

pogledu odnosa prema oficijelnoj maksimi, autori nalaze da je uloga ovog principa uglavnom korektivna i suplamentarna, pošto dispozitivnost ima dominantan odnosno preovladavajući uticaj u postupku, pa stoga ova načela nisu međusobno suprotstavljena, već djeluju sinhrono u parnici.²¹

I u drugom zajedničkom projektu pod istim nazivom *Zivilprozessrecht*, Šönke s profesorom Šroderom s Tübingenškog univerziteta i profesorom Nizeom s Univerziteta u Majncu,²² nastoji prikazati paralelu u pogledu dejstva raspravnog principa (*Verhandlungsmaxime und Dispositionsmaxime unterschieden*). Dakle, zajednička karakteristika je da je inicijativa za prikupljanje procesnog materijala na strani parničara, pri čemu je sud pasivni promatrač (*iudex secundum allegata et probata a partibus iudicare debet*). Međutim, u raspravnom sistemu sud nije vezan dispozicijama stranaka, kako u pogledu pravnih pravila, tako i u pogledu njihove primjene na utvrđeno činjenično stanje. Stoga je, zaključuju autori, *Verhandlungsmaxima* odraz dispozitivne maksime u onoj mjeri u kojoj je to istražno načelo (*Inquisitionsmaxime*) u odnosu na oficijelno načelo (*Offizialgrundsatz*).²³

Procesualista Muselak se, kao i profesor Rozenberg, bavio pitanjem odnosa materijalne dispozicije u građanskom privatnom pravu i procesnopravne dispozicije u parničnom postupku, pri čemu ova druga može biti determinirana prvom, ali ne nužno.²⁴ Muselak primjećuje da je pravna priroda i sadržina dispozitivnog ovlaštenja univerzalna (*Dispositivbestimmungen – Dispositionbefugnis – Dispositionsgrundsatz*), naročito u civilnim pravima (načelo autonomije volje), do kojeg zaključka dolazi analizirajući neke odredbe Građanskog zakonika (BGB), odnosno dispozitivne norme (*dispositivnorm*) i dispozitivne radnje i ovlaštenja.²⁵

Rudolf Pohle ukazuje na postojanje takozvanih predprocesnih i procesnih dispozitivnih radnji.²⁶ Tako je primjerice moguće da tužitelj i prije

²¹ Kucinke, K. i Schönke, A. (1969) *Zivilprozessrecht*, str. 42.

²² Schönke, A., Schröder, H. i Niese, W. (1956) *Lehrbuch des Zivilprozessrechts*, str. 42.

²³ Ibid.

²⁴ Musielak, H. J. (1975) *Die Grundlagen der Beweislast im Zivilprozess*. Berlin: De Gruyter, str. 343.

²⁵ Ibid.

²⁶ Pohle, R. (1953) *Zum Rechtsschutzanspruch*. Im: Ludwig, G. et. al. *Kommentar zur Zivilprozeßordnung*. Tübingen: J. C. B. Mohr, str. 108–116.
Vidjeti i: Lent, F. (1957) *Zivilprozessrecht*. München: C. H. Beck.

podnošenja tužbe ustane s formalnim zahtjevom, a što se može uporediti s opomenom pred tužbu. Sam pravozaštitni zahtjev (tzv. zahtjev za pravosuđe) pripada i tužitelju i tuženom, a stranke ga usmjeravaju prema sudu da bi ishodile za njih pozitivne odluke. Sud je ovlašten da prema materijalnom pravu ispituje osnovanost svakog zahtjeva, kao i da li je procesna prestacija preduzeta na propisan način (ostvarivost dispozicije nije njeno bitno svojstvo), pri čemu je Pohle uglavnom poistovijetio predmet spora pravozaštitnom zahtjevu. Ovaj autor je procesnopravne pretpostavke dijelio na uslovne (pretpostavke pravozaštitnog zahtjeva: utuživost i pravozaštitna potreba) i na takozvane procesne pretpostavke.

1. 3. Shvatanje praktičara i pozitivnopravni prikaz principa dispozitivnosti u ZPO-u

Praktičari su navedenim problemima prilazili na mnogo egzaktniji način. Tako, procesualisti Bambah i Lajterbah u Komentaru ZPO-a govore o dispozitivnim radnjama stranaka u usmenoj i neposrednoj raspravi pred sudom (*Mündlichkeit und Unmittelbarkeit*), gdje kao sinonim upotrebljavaju pojam *Verfügungsgrundsatz* sa sljedećom definicijom: *So nennt man die Herrschaft über den sachl Anspruch zweckmässig Verfügungs (Dispositions) Grundsatz.*²⁷ Kako *Herrschaft* izvorno znači vlast, gospodarenje, cijenimo da nije slučajno što su autori pojmovni dualizam u određivanju principa dispozitivnosti vezali za odredbe koje se odnose na Verhandlungs maksimum (raspravno načelo), kao što su sličnu paralelu napravili Šonke, Šroder i Nize,²⁸ a djelomično i Nagel.²⁹

Očigledno je da ovakav stav pozitivista nije usamljen. Adekvatno obrazloženje smo u literaturi konstatovali i kod procesualiste Blomejera,³⁰ a koje je blisko Pohleovom tumačenju datom u zajedničkom komentaru ZPO-a sa Steinom, Jonasom i Šonkeom,³¹ a simplificirano se svodi na premise da je

²⁷ Baumbach, A. i Lauterbach, W. (1970) Zivilprozessordnung Kommentar, 30. Auflage. München: C. H. Beck, str. 306.

²⁸ Schönke, A., Schröder, H. i Niese, W. (1956) Lehrbuch des Zivilprozessrechts, str. 42.

²⁹ Nagel, H. (1967) Die Grundzüge des Beweisrechts im europäischen Zivilprozess. Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft, str. 28–29.

³⁰ Blomeyer, A. (1963) Zivilprozessrecht. Berlin/Heidelberg: Springer, str. 63–65.

³¹ Stein, F. et. al. (1964) Kommentar zur Zivilprozessordnung. Tübingen: J. C. B. Mohr.

strankama u raspravnom postupku pred sudom dozvoljeno da preduzimaju sve što im nije izričito zabranjeno. Tako primjerice na inicijativu i uz saglasnost stranaka sud može donijeti presudu i bez njihovog raspravljanja o glavnoj stvari.³²

Slično stanovište je zauzeo i Coler (1974, str. 284) u svom Komentaru ZPO-a,³³ uz navođenje obaveznih ograničenja (*Nur ausnahmeweise ist die Dispositions-maxime dort eingeschränkt*), koja se odnose najprije na predmete od posebnog društvenog interesa (bračne, paternitetske), gdje stranke moraju imati opravdan i dozvoljen interes za preduzimanje određenih dispozitivnih procesnih radnji, a naročito onih kojima se dovodi u pitanje interes druge stranke u postupku.

Ukazat ćemo na neke specifičnosti u normiranju dispozitivne maksime u ZPO-u. Naime, u njemačkom civilnom postupku se razlikuje pojam *Klagrecht*, koji označava pravo na tužbu, a realizuje se u parničnom postupku podnošenjem tužbe (*Klage*), koja sadrži tužbeni zahtjev (*Anspruch*). Evidentno je da i njemački procesualisti nalaze da nema suđenja bez tužbe, odnosno da sud ne pokreće parnicu *ex officio*.³⁴

Kao rezultat stranačkog raspolaganja parnicom, tužitelju je prema paragrafu 269 ZPO data mogućnost povlačenja tužbe. Tužitelj može povući tužbu bez pristanka tuženog prije nego što tuženi bude prvi put saslušan. Ukoliko se tuženi upustio u raspravljanje, presumira se da je saglasan s povlačenjem tužbe ukoliko se navedenom ne suprotstavi u roku od dvije sedmice od povlačenja tužbe.³⁵ S druge strane, tuženi može priznati tužbeni zahtjev, u kojem slučaju se prema paragrafu 307 ZPO donosi presuda na osnovu priznanja bez usmene rasprave. Također, tužitelj prema paragrafu 263 ZPO može preinačiti tužbu ukoliko se tuženi saglasi s tim ili ukoliko sud "nađe da je to potrebno".

U njemačkom ZPO dosljedno je provedeno i pravilo prema kome sud nije ovlašten stranci dosuditi više ili nešto drugo umjesto onoga što je stranka

³² Paragraf 128 stav 2 ZPO.

³³ Zöller, R. (1974) *Zivilprozessordnung – Kommentar*. München: C. H. Beck, str. 284. Vidjeti i: Nikisch, A. (1952) *Zivilprozessrecht*. Tübingen: J. C. B. Mohr.

³⁴ Vidjeti paragraf 253 stav 1 ZPO i Omanović, S. (2007) *Izvjесne parnične utenzilije u uporednom pravu*, Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu, L, str. 356.

³⁵ Vidjeti paragraf 269 stav 2 i Rühl, G. (2011) *Preparing Germany for the Twenty-First Century: The Reform of the Code of Civil Procedure*, str. 918.

tražila. Sud nije ovlašten dodijeliti stranci nešto što nije zahtijevala, a navedeno se posebno odnosi na plodouživanje ili plodove, kamate i druga sporedna potraživanja.³⁶ U postupku po pravnim lijekovima, ovo pravilo znači da sud ispituje pobijanu odluku u granicama poboynih razloga i prijedloga stranaka i to samo u pobijanom dijelu.

Stranke u postupku mogu preduzimati parnične radnje neposredno ili putem punomoćnika (*Vollmachtgebers*). U paragrafu 86. ZPO propisano je da za slučaj smrti stranke, izdata punomoć ne prestaje, uz napomenu da ZPO ovdje ne pravi distinkciju između dejstva parničnog i specijalnog punomoćja, kao što to čini austrijski postupnik.³⁷

U slučaju prekida postupka zbog smrti stranke koja nije imala punomoćnika u parnici, prekid traje do preuzimanja postupka od strane sukcesora. Ali, ukoliko sukcesori odugovlače, paragraf 239 stav 2 ZPO propisuje mogućnost takozvanog prava preuzimanja postupka, koje daje mogućnost parničnom protivniku da se pod određenim uvjetima obrati sudu sa zahtjevom za nastavak postupka.

Paragraf 117. ZPO-a određuje da stranke mogu zahtijevati od suda oslobođenje od plaćanja parničnih troškova (siromaško pravo, *Kostenerstattung*). Međutim, odobrenje siromaškog prava nema uticaja na obavezu plaćanja troškova koji su nastali protivniku.

Tuženi može imenovati auktor (*Urheberbenennung*), ako stvar koja je predmet tužbe drži ili neko pravo vrši za ovo lice. Ukoliko se auktor odazove pozivu tuženog i stupi na njegovo mjesto u parnici, dejstvo odluke suda će se odnositi i na tuženog i na auktoru,³⁸ što predstavlja zahtjev pravne sigurnosti za tužitelja kao povjerioca u parnici.

Isto tako, ukoliko jedna od stranaka pozove parničnog intervenijenta na sporedno miješanje u parnici na njenoj strani, ona će prema paragrafu 68. ZPO-a od sebe uspješno otkloniti eventualne kasnije regresne zahtjeve umješača, pod uslovom da je postupala savjesno i *bona fide*.

³⁶ Paragraf 308 stav 1 ZPO.

³⁷ Prema paragrafu 35 austrijskog ZPO specijalna punomoć za razliku od parnične punomoći, prestaje smrću vlastodavca. Tako i: Neumann, G. (1928) Kommentar zu den Zivilprozeßgesetzen: Zivilprozeßordnung, Teil 2-6, die Novellierung der Zivilprozeßgesetze in den Nachfolgestaaten, Volume 2. Wien: Manz, str. 352.

³⁸ Paragraf 76. ZPO.

Inače, sve preduzete radnje, iznesene činjenice i podnesene dokaze od strane parničara, sud konstatuje u zapisniku. Paragraf 165. ZPO-a propisuje zakonsku presumpciju istinitosti sadržaja sudskog zapisnika, jer protiv njegove formalne sadržine strankama nije dopušten protivdokaz, izuzev dokaza o falsifikovanju.³⁹

Nakon zaključenja prvostepenog postupka, sud donosi odluku koja se zasniva na zapisniku, aktima i dokumentaciji što se nalazi u pisu.

Stranke mogu izjaviti redovne pravne lijekove: *Berufung* (priziv), *Revision* (revizija) i *Beschwerde* (žalba), koji imaju svojstva dvostranosti, devolutivnosti i suspenzivnosti.

Odluke instancionog suda mogu biti: odbacivanje redovnog pravnog lijeka kao nedopuštenog; odbijanje pravnog sredstva kao neosnovanog; ukidanje pobijane odluke i vraćanje predmeta na ponovni postupak prvostepenom sudu; stavljanje van snage pobijane odluke i odbacivanje tužbe ako je o zahtjevu već odlučeno (uključujući i poravnanje) ili teče parnica ili se tužitelj odrekao zahtjeva, i na kraju, preinačenje pobijane odluke odlukom instancionog suda.

Vanredni pravni lijek je obnova postupka (*Wiederaufnahme des Verfahrens*), kao dvostrano, remonstrativno i nesuspenzivno pravno sredstvo.

2. Mjesto i uloga dispozicione maksime u austrijskom civilnom postupniku

U Austriji je na snazi civilni postupnik (*Zivilverfahrensgesetze*) donesen prije gotovo 130 godina. Postupnik se sastoji iz dva zakona donesena 1. 8. 1895. godine, kojima je komplementarno uređena ova materija i koji sadrže pravila o nadležnosti (*Jurisdiktionsnorm*) i pravila parničnog postupka (*Zivilprozessordnung* – dalje: ZPO), te pravila o izvršnoj proceduri (*Exekutionsordnung*), donesenih godinu dana kasnije, 27. 5. 1896.⁴⁰

U austrijskoj parnici, kako je konstatirao Neumann, dispoziciono pravo stranaka u pogledu predmeta spora je veoma ograničeno, iako, kao što je u

³⁹ Paragraf 164 stav 1 ZPO. Vidjeti: Sauer, W. (1951) *Allgemeine Prozessrechtslehre*. Berlin: Carl Heymann.

⁴⁰ Vidjeti: Rechberger, Walter H. (2008). *Die Ideen Franz Kleins und ihre Bedeutung für die Entwicklung des Zivilprozessrechts in Europa*, *Ritsumeikan Law Review*, No. 25, str. 102: <http://www.ritsumei.ac.jp/acd/cg/law/lex/rlr25/rechberger%81i101%95%C5%82%A9%82%E7%81j.pdf>.

prirodi same stvari, stranke ostaju potpuni gospodari pravnog odnosa koji ističu.⁴¹

Pred austrijskim parničnim sudom stranke o nastalom sporu raspravljaju usmeno. Kako u određenim pravnim stvarima ZPO propisuje obavezno zastupanje po advokatu, paragraf 176 propisuje da u tim slučajevima usmenu raspravu (*vorträge der Partien*) stranke pripremaju pismenim pripremnim podnescima.

Kada je riječ o nadležnosti, prema Jurisdikcionoj normi, tužitelj tužbu podnosi sudu prema posebnim pravilima o stvarnoj i mjesnoj nadležnosti. Zanimljivo je da, kada je riječ o elektivnoj mjesnoj nadležnosti, tužiteljevo pravo izbora prestaje tek dostavom tužbe tuženom (*Ersatzzustellung*), tj. izborom jedne od mogućnosti (član 102 Jurisdikcione norme). Ovo rješenje nam se čini pragmatičnijim od našeg pozitivnopravnog, gdje se elektivno pravo iscrpljuje podnošenjem tužbe sudu,⁴² što ima slabiji učinak od momenta litispendencije, kada se parnica smatra pokrenutom. Razlika je bitna, jer od časa podnošenja tužbe sudu pa do zasnivanja litispendencije, mogu nastupiti različite procesne promjene.⁴³

Stranke mogu zaključiti pismeni prorogacioni sporazum koji se prilaže uz tužbu, a odnosi se na određeni pravni spor iz okvira redovnog sudovanja. No, zakon predviđa i prećutnu prorogaciju (*prorogatio tacita*) u slučaju da se tuženi upusti u raspravljanje o glavnoj stvari pred nenadležnim sudom, a pravovremeno ne iznese prigovor o nenadležnosti odnosnog suda.⁴⁴

2. 1. Pokretanje postupka

U skladu s načelom dispozitivnosti, parnični postupak se pokreće na inicijativu titulara povrijeđenih ili ugroženih subjektivnih građanskih prava, podnošenjem tužbe. Tužba se podnosi u formi pripremnog podneska uz navođenje činjenica i postavljen petit (*Anspruch*), dokaznih sredstava i vrijednosti spora kada nadležnost ili sastav suda zavise od toga.⁴⁵ Ovakva

⁴¹ Neumann, G. (1928) Kommentar zu den Zivilprozeßgesetzen: Zivilprozeßordnung, Teil 2-6, die Novellierung der Zivilprozeßgesetze in den Nachfolgestaaten, Volume 2, str. 633.

⁴² Vidjeti Čizmić, J., Huseinbegović, A. i Haubrich, V. (2021) Nadležnost sudova u parničnom postupku. Sarajevo: Privredna štampa, str. 206

⁴³ Tako i: Triva, S. (1980) Građansko parnično procesno pravo, četvrto prerađeno i dopunjeno izdanje. Zagreb: Narodne novine, str. 199.

⁴⁴ Član 104 stav 4 Jurisdikcione norme.

⁴⁵ Paragraf 226 ZPO.

formulacija se razlikuje od njemačkog parničnog određenja tužbe, naročito u pogledu navođenja osnova istaknutog zahtjeva koji bitno individualizira i supstancira tužbeni zahtjev. U tužbi tužitelj može predložiti sudu da u pozivu za ročište naloži tuženom da donese određene isprave, predmete, dokaze, te da sud pozove svjedoke čije se saslušanje predlaže.⁴⁶

Litispendencia nastaje dostavljanjem tužbe tuženom i njeno dejstvo se ponavlja u pogledu svakog eventualno novopostavljenog zahtjeva u toku parnice na istovjetan način (*Ne bis in idem*), što propisuje paragraf 233 ZPO.

Tužitelj uvijek ima pravo preinačiti tužbu (*Klagsänderung*), a posebice proširiti tužbeni zahtjev prije zasnivanja litispendinge, ukoliko time ne dolazi do isključenja nadležnosti postupajućeg suda.⁴⁷ Nakon toga je za preinačenje nužan pristanak tuženog, izričit ili konkludentan. Tužitelj također može bez pristanka tuženog do zaključenja glavne rasprave podnijeti tzv. međuprijedlog za utvrđenje (*Zwischenantrag auf Feststellung*) čiji je smisao uglavnom incidentalni odnosno prejudicijelni.

Tuženi može uložiti protivtužbu⁴⁸ (*Widerklage*) sudu kome je podnesena tužba sve do zaključenja prvostepene usmene rasprave, ukoliko su ispunjeni i drugi zakonom propisani uvjeti vezani za nadležnost za protivtužbu.⁴⁹ Kao i u našem parničnom postupniku, protivtužba može biti koneksna, kompenzaciona i prejudicijelna.

Tužitelj može povući tužbu (*Zurücknahme der Klage*) bez pristanka tuženog do podnošenja odgovora na tužbu ili ulaganja prigovora na nalog za plaćanje, a ukoliko navedeno izostane, onda tužbu može povući do okončanja usmene rasprave. Povučena tužba se može ponovno uložiti, osim ukoliko se tužitelj prilikom povlačenja tužbe nije odrekao tužbenog zahtjeva.⁵⁰

2.2. Pripremni postupak

Nakon prijema tužbe, sud ispituje tužbu na osnovu podataka sadržanih u samoj tužbi i provjerava da li postoje procesne pretpostavke za nastavak

⁴⁶ Paragraf 229 ZPO.

⁴⁷ Paragraf 235 stav 1 ZPO.

⁴⁸ Protivtužba se može uložiti sudu kome je podnesena tužba ako je zahtjev iz protivtužbe u vezi s tužbenim zahtjevom, ili ako se ti zahtjevi mogu prebijati, kao i kada se protivtužbom traži utvrđenje nekog prava ili pravnog odnosa o čijem postojanju ili nepostojanju zavisi u cijelosti ili djelomično odluka suda (član 96. stav 1. Jurisdikcione norme).

⁴⁹ Paragraf 233 ZPO i član 96 Jursidikcione norme.

⁵⁰ Paragraf 237 stav 4 ZPO.

postupka (tzv. *a-limine-Prüfung*). Ukoliko sud, već u ovoj fazi, utvrdi da nisu ispunjenje procesne pretpostavke za dalji nastavak postupka niti postoji mogućnost otklanjanja nedostataka, donijet će rješenje kojim se tužba odbacuje kao nedopuštena.⁵¹ U suprotnom, ukoliko utvrdi da postoje procesne pretpostavke za nastavak postupka, sud tužbu dostavlja tuženom na odgovor.

Sud će rješenjem (*Beschluss*) naložiti tuženom da odgovori na tužbu (*Beantwortung der Klage*) u roku koji nije duži od četiri sedmice.⁵² Protiv ovog rješenja nije dozvoljen poseban pravni lijek. Pravilo je da na tužbu tuženi odgovara pripremnim podneskom (*Die Beantwortung hat mittels vorbereitenden Schriftsatzes zu geschehen*),⁵³ koji sadrži određeni zahtjev odnosno argumentirano osporavanje tužbenih navoda uz navođenje dokaznih sredstava. U odgovoru na tužbu, tuženi može istaći prigovor nenadležnosti, presuđene stvari, postojanja iste parnice, nepostojanje neke od procesnih pretpostavki, kao i imenovati prethodnika, te podnijeti zahtjev za obezbeđenje troškova postupka.

Pored navedenoga, treba naglasiti da ZPO poznaje i postupak za izdavanje platnog naloga (*Mahnverfahren*), kao “skraćeni postupak” kojim je moguće pribaviti izvršnu ispravu, u situacijama kada tužbeni zahtjev glasi na novčano potraživanje koje ne prelazi vrijednost od 75.000 eura. U tom slučaju sud će, bez da prethodno sasluša tuženoga, izdati nalog za plaćanje. Nalog za plaćanje, između ostaloga, mora sadržavati poziv tuženom da u roku od 14 dana isplati novčanu obavezu s kamatama i troškovima postupka ili da uloži prigovor na nalog za plaćanje u roku od četiri sedmice. Ulaganje prigovora rezultirat će vođenjem redovnog parničnog postupka.⁵⁴

2. 3. Usmena rasprava

Nakon blagovremenog odgovora na tužbu ili ulaganja prigovora na izdati nalog za plaćanje, predsjednik sudskog vijeća će zakazati pripremno ročište za usmenu raspravu (*vorbereitenden Tagsatzung*), vodeći računa da stranke imaju najmanje tri sedmice od dostavljanja poziva da se pripreme za

⁵¹ Barta, H. (2004) *Zivilrecht: Grundriss und Einführung in das Rechtsdenken*. Wien: WUV-Univ.-Verlag, str. 1085.

⁵² Paragraf 230 stav 1 ZPO.

⁵³ Paragraf 239 stav 1 ZPO.

⁵⁴ Vidjeti paragraf 244 i 246. Također vidjeti više: Barta, Heinz (2004). *Zivilrecht: Grundriss und Einführung in das Rechtsdenken*. Wien: WUV-Univ.-Verlag, str. 1087.

ročište. Pripremno ročište, kao dio usmene rasprave, služi: odlučivanju o procesnim prigovorima ukoliko o njima još uvijek nije odlučeno; izlaganju stranaka; razjašnjenju navoda stranaka i s pravnog aspekta; pokušaju nagodbe stranaka, a u slučaju da stranke ne postignu nagodbu, upoznavanju s daljim tokom postupku i saopštavanju "programa postupka"; te kada je to potrebno, saslušanju stranaka i početku provedbe daljeg dokaznog postupka.⁵⁵

Nastavak usmene rasprave o predmetu spora odvija se prema opštim pravilima⁵⁶ o usmenoj raspravi i podrazumijeva razmatranje činjeničnih i pravnih prijedloga, izvođenje dokaza i razmatranje njihovih rezultata.⁵⁷ U toku usmene rasprave tuženi može i bez pristanka tužitelja staviti prijedlog za utvrđenje.

Stranka koja iznese neki od prigovora koje je moguće istaći u odgovoru na tužbu ili prigovor koji se tiče sastava suda, ne može se protiviti upuštanju u glavnu raspravu, odnosno u slučaju da je prigovor istaknut na usmenoj raspravi, stranka se ne može protiviti daljem učešću u raspravi o glavnoj stvari.⁵⁸ Prigovori koji se tiče sastava suda neće biti uzeti u obzir ukoliko su se obje stranke upustile u raspravu, a nisu se pozvale na tu činjenicu. O navedenim prigovorima sud odlučuje rješenjem. Moguće je da odluku o prigovoru sud donese u odluci o glavnoj stvari, u kojem slučaju se odluka o prigovoru može napadati samo pravnim sredstvom koje je dopušteno protiv odluke o glavnoj stvari.⁵⁹ Usmena rasprava u povodu prigovora sud zakazuje samo kada smatra da je to potrebno u konkretnom slučaju.⁶⁰ U pravilu se sva tzv. međupitanja razmatraju na glavnoj raspravi u cilju njihovog uspješnog rješavanja, kao i sprečavanja procesnih zloupotreba koje se najčešće javljaju u vidu šikane protivne stranke (isticanje neosnovanih prigovora, opstrukcija parnice i sl.). Ukoliko sud odbije prigovor posebnom odlukom, u slučaju kada nije odmah pristupljeno raspravi glavne stvari, po pravosnažnosti te odluke, sud po službenoj dužnosti određuje ročište za raspravu o glavnoj stvari.⁶¹

⁵⁵ Paragraf 258 ZPO.

⁵⁶ Navedeno je propisano u prvom dijelu ZPO od paragrafa 171–222.

⁵⁷ Paragraf 259 ZPO.

⁵⁸ Paragraf 260 ZPO.

⁵⁹ Paragraf 261 stav 3 ZPO.

⁶⁰ Paragraf 260 stav 2 ZPO.

⁶¹ Paragraf 261 stav 4 ZPO.

U vezi s navedenim, Neumann ukazuje na značajnu distinkciju spram njemačkog civilnog postupka,⁶² u kome se svi prigovori koji sprečavaju parnicu imaju istaći istovremeno, prije upuštanje tuženog u raspravljanje o glavnoj stvari – što s jedne strane može biti dobro (efikasnost procedure), a s druge strane znatno ograničava parničare u preduzimanju defanzivnih parničnih radnji.

Sud može narediti da stranke pojedine prijedloge i izjave podnesu pismeno⁶³. I sama stranka može predložiti da prijedloge i izjave konstatuje pismeno. ZPO propisuje da će se takvi pismeni podnesci pročitati, a o njihovoj ispravnosti će odlučiti vijeće.⁶⁴

Ako okolnosti koje iznosi jedna stranka, druga stranka sudski ili vanskudski prizna, one se neće dokazivati, propisuje paragraf 266 ZPO. Ovdje svakako valja uočiti razliku između priznanja činjenice (*Geständnis*) i priznanja tužbenog zahtjeva (*Anerkennung*), na što ukazuju procesualisti Petschek i Stigel.⁶⁵

2. 4. Tok usmene rasprave i dispozicije stranaka

Nakon oglašenja stvari (*Nach dem Aufrufe*) sud saslušava stranke o njihovim prijedlozima, činjeničnim navodima, dokazima i sugestijama u pogledu izvođenja dokaza, pri čemu parničari mogu kontradiktorno raspravljati i o pravnim pitanjima, ali pri tome ne smiju čitati pismene sastavke ili koncepte umjesto govora. Postavlja se osnovno pitanje što je ustvari smisao odredbe paragrafa 177. ZPO: *Das Ablesen schriftlicher Aufsätze statt*

⁶² Neumann, G. (1928) Kommentar zu den Zivilprozeßgesetzen: Zivilprozeßordnung, Teil 2-6, die Novellierung der Zivilprozeßgesetze in den Nachfolgestaaten, Volume 2, str. 877. Vidjeti i: Skedl, A. (1912) Zur Zivilprozessreform. Wien: Manz.

⁶³ Navedeno se odnosi na prijedloge i izjave koji prozilaze iz članova 208 i 209 ZPO. U nastavku navodimo kao primjer samo pojedine prijedloge i izjave za koje sud može narediti strankama da ih podnesu pismeno: izjave koje sadrže ograničenja ili izmjenu zahtjeva, izričito priznanje duga, odricanje od potraživanja ili njegova dijela; prijedloge koje su stranke iznijele za vrijeme rasprave, a koje sud nije usvojio ili koje stranke nisu povukle do kraja ročišta, ukoliko se tiču glavne stvari ili su od značaja za tok postupka ili donošenje odluke; sadržinu izlaganja stranke itd. Vidjeti više: paragraf 208 i 209 ZPO.

⁶⁴ Paragraf 265 stav 3 ZPO.

⁶⁵ Petschek, G i Stigel, F. (1963) Der österreichische Zivilprozess: eine systematische Darstellung. Wien: Manz, str. 79.

nündlichen Vorbringens ist unzulässig? Austrijski parnični postupak je formalno i racionalno koncipiran, pa je težnja zakonodavca bila da se izbjegnu sva nepotrebna ponavljanja, kao što je čitanje već pripremljenih podnesaka, ali i pismeno koncipiranje očitovanja kojim bi se narušilo načelo usmenosti rasprave.⁶⁶ O pravnim pitanjima se može raspravljati, ali pravni stav stranaka (kvalifikacija) ne obavezuje, niti vezuje sud.

Bitno je da stranke iznesu činjenično stanje spora i potkrijepe ga odgovarajućim dokazima odnosno protivdokazima, te da argumentirano oponiraju činjeničnim tvrdnjama i izlaganju protivne stranke.⁶⁷

U pogledu mogućnosti iznošenja novih činjenica i predlaganja novih dokaza ZPO propisuje da je navedene prijedloge moguće staviti do zaključenja usmene rasprave u vezi s pitanjima koja su predmet te rasprave.⁶⁸ Međutim, sud će takve prijedloge odbaciti po službenoj dužnosti ili na prijedlog stranke, ukoliko nađe da je ranije iznošenje odnosnih činjenica i dokaza rezultat grube nepažnje i da bi njihovo prihvatanje dovelo do značajnog odugovlačenja postupka. S tim u vezi, Neumann ukazuje da prekluzija iznošenja novota na glavnoj raspravi može nastupiti iz razloga što njihovo prezentiranje nije izvršeno u određenom vremenskom terminu ili na određenom mjestu.⁶⁹ O dopustivosti iznošenja novih činjenica i predlaganja dokaza sud će odlučiti rješenjem protiv kojeg nije dozvoljena posebna žalba.

⁶⁶ U Austriji je načelo usmenosti jedno od osnovnih načela parničnog postupka, a svoje uporište ima i u samom ustavu. Međutim, kao rezultata rasprava o efikasnosti postupka došlo je do izvjesnih odstupanja od radikalnog provođenja načela usmenosti, što se naročito ogleda u propisivanju pojedinih posebnih postupaka u austrijskom ZPO-u, kao što je primjerice postupak za izdavanje platnog naloga. Aras Kramar, S. (2018) "Rasprava o procesnoj (re)formi: načelo usmenosti vs. načelo pismenosti?", Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, Zagreb, Vol. 68, br. 5–6, str. 792–793.

⁶⁷ Paragraf 178 ZPO.

⁶⁸ Paragraf 179 ZPO. Sve činjenice i dokaze stranke su dužne iznijeti i predložiti do zaključenja glavne rasprave pred prvostepenim sudom, čime se postiže koncentracija procesne građe u prvom stepenu. Mulabdić, S. (2013) "Ograničeno pravo na iznošenje novih činjenica", Anali Pravnog fakulteta u Zenici, Vol. 6 - br. 11, str. 34.

⁶⁹ Neumann, G. (1928) Kommentar zu den Zivilprozeßgesetzen: Zivilprozeßordnung, Teil 2-6, die Novellierung der Zivilprozeßgesetze in den Nachfolgestaaten, Volume 2, str. 655. Uporedi: Pollak, R., 1930. System des Oesterreichischen Zivilprozessrechtes mit Einchluss des Exekutionsrechtes. Wien: Manz.

Stranke ne smiju svojim izlaganjima odstupiti od sadržine pripremnog podneska koji su uputile sudu, izričito propisuje odredba paragrafa 182 stav 2 ZPO, jer bi navedeno, smatra procesualista Holzhammer, protuslovilo njihovim ranijim, pismenim očitovanjima o istom – pa je bolje da predsjednik sudskog vijeća pravovremeno upozori na tu okolnost, nego da stranka trpi štetne posljedice i izgubi spor.⁷⁰

Oficijelna ovlaštenja suda su u austrijskog parnici dosta široka: tako, predsjednik vijeća može u cilju potpunog izviđanja stanja stvari pozvati stranke da lično pristupe na raspravu, kao i narediti prezentiranje isprave, uviđaj ili omogućiti pribavljanje dokumenata koje vodi organ javne vlasti ili notar, kao i informacija i određenih predmeta na koje se poziva jedna od stranaka. Ali, ZPO u tom pogledu eksplicitno propisuje da sud ipak ovo ne može narediti u pogledu isprava i svjedoka, pod uslovom, citiramo: ... *wenn sich beide Parteien dagegen erklaren*,⁷¹ dakle, da se obje stranke izjasne protiv toga.

Svaki parničar može radi pojašnjenja stvari, prisutnoj protivnoj stranci ili njenom zastupniku, postavljati pitanja preko predsjednika vijeća ili neposredno, s njegovom dozvolom. No, ukoliko predsjednik ili protivnik odbija pitanje kao neumjesno, tada stranka može zahtijevati da o tome odluči sudsko vijeće, saglasno odredbi paragrafa 184 stav 2 ZPO.

Nadalje, Austrijski civilni postupnik propisuje da, ukoliko se stranke, ali i drugi učesnici u raspravi protive nekoj naredbi predsjednika sudskog vijeća u pogledu upravljanja raspravom – onda o tome odlučuje vijeće.⁷² S tim u vezi, razumljivo je rješenje sadržano u drugom stavu navedenog paragrafa, prema kojem nema mjesta posebnom pravnom lijeku protiv odluke vijeća, iz čega nadalje proizilazi da se takva odluka može napadati samo pravnim sredstvom koje je dopušteno protiv odluke o glavnoj stvari.⁷³

U pogledu karaktera glavne rasprave u austrijskoj parnici, po našem mišljenju je naročito važna odredba paragrafa 193 stav 2 ZPO, koja propisuje da se rasprava smatra jednom cjelinom sve do njenog zaključenja (*Die Verhandlung ist bis zur Verkündung ihres Schlusses als ein Ganzes anzusehen.*)

⁷⁰ Holzhammer, R. (1970) Österreichisches Zivilprozeßrecht. Wien/New York: Springer, str. 104.

⁷¹ Paragraf 183 stav 2 ZPO.

⁷² Paragraf 186 stav 1 ZPO.

⁷³ Stohanzl, R. (1977) Zivilprozessgesetze. Wien: Manz, str. 212.

Prema tome, princip jedinstva glavne rasprave je dominirajući, kao i u našoj parnici – za razliku od njemačkog sistema, gdje se svako ročište formalnopravno promatra kao zasebna cjelina.

Same parnične radnje, stranke odnosno njihovi advokati, moraju preduzimati tako da ne vrijeđaju protivnu stranku, sud i ostale sudionike u postupku, pod prijetnjom ukora ili novčane kazne.

Sudsko poravnanje (*Vergleich*) parničari mogu zaključiti na usmenoj raspravi, na vlastitu ili na inicijativu suda, propisuje paragraf 204 ZPO. O zaključenom poravnanju sud na zahtjev stranaka i o njihovom trošku izdaje otpравak zapisnika.

U paragrafu 275 stav 1 ZPO primijetna je značajna korekcija načela dispozitivnosti oficijelnom maksimumom. Naime, ukoliko sud ne smatra bitnim dokaze koje su ponudili parničari u cilju razrješenja spornog pitanja, sud će ih odbiti. Slijedom navedenoga, moguće je da sud ne dozvoli izvođenje ponuđenih dokaza ukoliko ocijeni da nisu bitni za odluku o glavnoj stvari ili su ponuđeni u cilju odugovlačenja parnice.⁷⁴

Strankama je dato pravo da i mimo sudskog poziva pred sudom pozovu svjedoke i vještake koje su već predložile ili koje tek namjeravaju predložiti na usmenoj spornoj raspravi, saglasno odredbi paragrafa 288 stav 2 ZPO.

Parničari mogu prisustvovati izvođenju dokaza, te postavljati pitanja svjedocima i vještacima. Kod dokazivanja ispravama, stranke se ne mogu odreći ovog dokaznog sredstva jednostrano, tj. bez pristanka druge strane.⁷⁵

Međutim, stranka se može pozivom na paragraf 345 ZPO, odreći svjedoka kojeg je predložila (*Die Partei kann auf einen Zeugen, welchen sie vorgeschlagen hat, verzichten*), ali njen protivnik ima pravo insistirati da se taj svjedok ipak sasluša pred sudom. Navedeno se odnosi i na vještaka.⁷⁶

Stranke mogu tražiti izvođenje uviđaja (*Augenschein*), te dokazivanje njihovim saslušanjem (*Beweis durch Vernehmung der Parteien*), pri čemu je iskaz moguće dati i pod zakletvom. Nadalje, stranke mogu predložiti obezbjeđenje dokaza (*Sicherung von Beweisen*) ukoliko "opravdano strahuju" da će se dokazno sredstvo izgubiti ili da će biti otežana njegova primjena.⁷⁷

⁷⁴ Wolff, K. (1947) Grundriß des österreichischen Zivilprozeßrechts. Wien: Springer.

⁷⁵ Paragraf 302 ZPO. Vidjeti: Stohanzl, R., 1977. Zivilprozessgesetze, str. 283.

⁷⁶ Paragraf 363 stav 1 ZPO.

⁷⁷ Paragraf 384 stav 1. Vidjeti: Stohanzl, R., 1977. Zivilprozessgesetze, str. 323.

Stranke mogu podnijeti prijedlog sudu za povrat u prijašnje stanje (*Wiedereinsetzung in den vorigen Stand*), ukoliko su nepredvidivim i neotklonjivim događajem bile spriječene da u roku pristupe na ročište ili preduzmu rokom vezanu parničnu radnju, što je proizvelo štetne posljedice za predlagača.⁷⁸ I u našem parničnom postupku je reformom zakona o parničnom postupku iz 2003. godine propisano da će sud dopustiti povrat u prijašnje stanje iz “opravdanih razloga koji se nisu mogli predvidjeti niti izbjeći”,⁷⁹ za razliku od ranijeg rješenja koje je podrazumijevalo upotrebu pravnog standard “opravdani razlozi za propuštanje”. Navedenim je umnogome redukovana ekstenzivna upotreba ovog institute u parnici. U pogledu dopuštenosti povrata u prijašnje stanje zbog propuštanja roka da se povrat dopusti (tzv. povrat povrata), u austrijskom parničnom postupku vrijedi pravilo *restitutio restitutionis non datur*, kao i u našoj parnici.

2.5. Presuda

Nakon provođenja rasprave i izvođenja dokaza, sud donosi presudu (*Endurtheil*), koja može biti i djelimična (*Teilurteil*). ZPO poznaje i međupresudu (*Zwischenurtheil*), koju su poznavali i naši zakoni o parničnom postupku do reforme iz 2003. godine, u situacijama kada je osnov tužbenog zahtjeva sazio za odlučivanje.⁸⁰

Tužitelj se može na prvom ročištu ili na usmenoj spornoj raspravi izričito odreći svog zahtjeva, u kojem slučaju sud na prijedlog tuženog donosi presudu na temelju odricanja (*Urtheil auf Grund von Verzicht*), kojom će tužbeni zahtjev u cijelosti ili djelimično odbiti, shodno odredbi paragrafa 394 ZPO. Nadalje, ukoliko tuženi u potpunosti ili djelomično prizna tužbeni zahtjev, sud će na prijedlog tužitelja donijeti presudu na osnovu priznanja (*Urtheil auf Grund von Anerkenntnis*) prema paragrafu 395 ZPO. Osim toga, ZPO poznaje i kontumacijsku (oglušnu) presudu (*Versäumnungsurteil*), kao rezultat propuštanja tuženog da odgovori na tužbu, odnosno nepojavljivanja

⁷⁸ Paragraf 146 ZPO.

⁷⁹ Član 328 Zakona o parničnom postupku FBiH. “Službene novine Federacije BiH”, broj 53/03, 73/05, 19/06 i 98/15.

⁸⁰ Izmjenama i dopunama ZPO iz 2011. godine, propisana je posebna međupresuda zbog zastare (*Zwischenurtheil zur Verjährung*). Ako je iznijet prigovor zastarjelosti tužbenog zahtjeva, sud o tom prigovoru može odlučiti po službenoj dužnosti ili na prijedlog stranke posebnom presudom, s tim da tužbu ne odbacuje iz tog razloga (393a ZPO).

jedne od stranaka nakon blagovremenog odgovora na tužbu ili nakon blagovremeno istaknutog prigovora na ročištu, a prije usmenog očitovanja o glavnoj stvari.⁸¹

Interesantna je mogućnost presuđivanja po principu *facultas alternative*: sud će postupajući prema odredbi paragrafa 410 ZPO alternativno dosuditi novčano davanje za sve prirodne prestacije, pod uslovom da tužitelj pristane na to.

Naposlijetku, stranke mogu predložiti sudu da donese dopunsku presudu (*Ergänzungsurteil*) ako je u presudi izostavljen neki od zahtjeva o kome je valjalo odlučiti ili je to sud propustio uraditi u pogledu troškova postupka.⁸²

2. 6. Pravni lijekovi

Redovni pravni lijekovi su žalba, revizija i rekurs, dok su vanredni pravni lijekovi tužba zbog ništavosti ili za obnovu postupka.

Žalba se ulaže protiv prvostepenih presuda suda,⁸³ i ona je dvostran, devolutivan i suspenzivan pravni lijek. Pravilo je da žalbeni sud ispituje odluku prvostepenog suda u granicama žalbenih prijedloga i razloga, a u žalbenom postupku je predviđeno obligatorno zastupanje stranaka od strane advokata.

Protiv presude drugostepenog žalbenog suda, dopuštena je revizija samo ako odluka o sporu zavisi od rješenja nekog materijalnog ili procesnog pitanja koje je od važnosti za osiguranje jedinstvene primjene prava, pravne sigurnosti ili pravnog razvoja.⁸⁴ Međutim, revizija nije dopuštena ukoliko vrijednost pobijanog dijela ne prelazi iznos od 5.000 eura. O reviziji odlučuje Vrhovni sud kao trećestepena instance. I revizija je dvostrana, devolutivna i

⁸¹ Navedeno je propisano paragrafom 396 ZPO koji nosi naziv *Versäumnungsurteil*. Radi se o presudi koju sud donosi kao rezultat pasivnog držanja stranaka, što podrazumijeva presudu zbog izostanka odnosno presudu zbog propuštanja. Stavom 1. je tako propisano da ukoliko tuženi ne podnese odgovor na tužbu, sud će na zahtjev tužitelja donijeti presudu zbog izostanka. Nadalje, sud će na zahtjev prisutne stranke donijeti presudu zbog izostanka i ako se jedna od stranaka ne pojavi nakon blagovremenog odgovora na tužbu ili nakon blagovremeno istaknutog prigovora na ročištu, a prije usmenog očitovanja o glavnoj stvari.

⁸² Paragraf 423 ZPO.

⁸³ Paragraf 461 stav 2 ZPO.

⁸⁴ Paragraf 502 ZPO.

suspenzivna kao i žalba, a podnosi se u formi takozvanog revizijskog prijedloga za ukidanje ili preinačenje napadane odluke.

Rekurs parničari ulažu protiv prvostepenog i drugostepenog rješenja, te odluke o troškovima i prigovorima koji sprečavaju parnicu. ZPO u paragrafu 515 propisuje takozvani odložni recurs (*Aufgeschobener Recurs*), tj. pravilo da u slučajevima kada recurs nije dopušten, zaključak stranke mogu pobijati žalbom o glavnoj stvari odnosno revizijom. Recurs se može izjaviti usmeno na zapisnik kod suda ili u rekursnom pismenu koje mora biti potpisano od strane advokata.

Tužba zbog ništavosti (*Nichtigkeit*) je vanredni pravni lijek kojim stranke mogu pobijati pravosnažnu sudsku odluku kojom je okončan spor, bez obzira da li se radi o presudi ili rješenju suda bilo koje instance. No, ukoliko je stranka mogla u prethodnom postupku ili pravnom lijeku iznijeti razlog ništavosti, tada tužba nije dopuštena.⁸⁵

Tužba za obnovu postupka (*Wiederaufnahmsklage*) je u stvari prijedlog stranke upravljen protiv presude kojom je postupak okončan, a koja ne mora biti pravosnažna, što proizilazi iz odredbe pragrafa 530 stav 1 ZPO. Sud će odobriti obnovu postupka ako je očigledno da bi upotreba novih dokaza u ranijem postupku ishodovala povoljnijim rezultatom za stranku u pogledu presuđivanja o glavnoj stvari.

Zaključak

Pitanje preraspodjele dužnosti između suda i stranaka u pogledu pokretanja parničnog postupka, određivanja predmeta raspravljanja i odlučivanja, samog toka postupka, i njegova okončanja, predstavlja bezvremensko pitanje koje se u osnovi svodi na dvojbu između dispozicione i oficijelne maksime. Ovo pitanje usko je vezano i s pitanjem prikupljanja procesne građe, te razgraničenjem između raspravne i istražne maksime. Prema tome, razmatrajući pitanje raspolaganja stranaka, prvobitno se ima na umu domašaj načela dispozitivnosti kod pokretanja parničnog postupka, određivanja predmeta raspravljanja i odlučivanja, toka postupka i njegova okončanja, a zatim i raspravnog načela, koje prikupljanje činjenica i dokaza vezuje za aktivnu ulogu stranaka. Navedeno slijedi i iz niza izloženih teorijskih razmatranja, gdje različiti autori nerjetko govore „skupno“ o dispozitivnoj i raspravnoj maksimi, pri tome ih svrstavajući u principe kojima je parnica opredijeljena u svjetlu raspolaganja stranaka.

⁸⁵ Paragraf 529 ZPO.

Iako ni njemački ni austrijski ZPO ne sadrže eksplicitne odredbe o navedenim principima, iz naprijed navedenog jasno je da ovi principi egzistiraju, a kao takve ih prepoznaje i procesnopravna teorija. Kada je riječ o primjeni dispozitivne maksime, i njemački i austrijski parnični postupnik ukazuju na primat ove maksime u pokretanju parničnog postupka, određivanju predmeta raspravljanja i odlučivanja, te okončanju postupka voljom stranaka u dispozitivnim sporovima. S druge strane, sporovi u kojima dominira javni interes opredijeljeni su oficijelnom maksimom. Kada je riječ o prikupljanju procesne građe, primijetno je da je, kako su to konstatirali i pojedini procesnopravni teoretičari, raspravna maksima odraz dispozitivne maksime u mjeri u kojoj je istražna maksima odraz oficijelne maksime. Pri tome treba imati na umu da su u austrijskom parničnom postupniku ipak primijetna izvjesna odstupanja u korist inkvizitorske maksime, pa se stoga često kaže kako vrijedi „ublažni inkvizitorski princip“. Navedeno je vidljivo i iz prethodnih izlaganja gdje su navedena i određena specifična oficijelna ovlaštenja suda u austrijskom ZPO.

Popis literature

1. Aras Kramar, S. (2018) “Rasprava o procesnoj (re)formi: načelo usmenosti vs. načelo pismenosti?”, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, Zagreb, Vol. 68 - br. 5–6, str. 791–823.
2. Barta, H. (2004) Zivilrecht: Grundriss und Einführung in das Rechtsdenken. Wien: WUV-Univ.-Verlag.
3. Baumbach, A. i Lauterbach, W. (1970) Zivilprozessordnung Kommentar, 30. Auflage. München: C. H. Beck.
4. Binder, J. (1927) Prozess und Recht. Aalen: Scientia.
5. Blomeyer, A. (1963) Zivilprozessrecht. Berlin/Heidelberg: Springer.
6. Bulow, O. (1969) Die Lehre von den Prozesseinreden und die Prozessvoraussetzungen. Aalen: Scientia.
7. Čizmić, J., Huseinbegović, A. i Haubrich, V. (2021) Nadležnost sudova u parničnom postupku. Sarajevo: Privredna štampa.

8. Čizmović, M. (1984) Građansko procesno pravo. Titograd: "Univerzitetska riječ": Univerzitet "Veljko Vlahović".
9. Dika, M. (1987) Pravo na tužbu: prilog učenju o ulozi procesa u ostvarivanju pravnog poretka. Zagreb: Pravni fakultet, Centar za stručno usavršavanje i suradnju s udruženim radom.
10. Degenkolb, H. (1877) Einlassungszwang und Urteilsnorm. Leipzig: Breitkopf und Härtel.
11. Goldschmidt, J. (1925) Prozess als Rechtslage. Aalen: Scientia.
12. Hellwig, K. (1912) System des deutschen Zivilprozessrechts. Leipzig: Deichert.
13. Holzhammer, R. (1970) Österreichisches Zivilprozeßrecht. Wien/New York: Springer.
14. Jurisdiktionsnorm, RGBI. Nr. 111/1895.
15. Kucinke, K. i Schönke, A. (1969) Zivilprozessrecht. Karlsruhe: C. F. Müller.
16. Lent, F. (1957) Zivilprozessrecht. München: C. H. Beck.
17. Mulabdić, S. (2013) "Ograničeno pravo na iznošenje novih činjenica", Anali Pravnog fakulteta u Zenici, Vol. 6 - br. 11, str. 30–55.
18. Musielak, H. J. (1975) Die Grundlagen der Beweislast im Zivilprozess. Berlin: De Gruyter.
19. Muther, T. (1857) Zur Lehre von der römischen actio, dem heutigen klagrecht, der litiscontestation und der singularsuccession in obligationen. Düsseldorf: J. Buddeus.
20. Nagel, H. (1967) Die Grundzüge des Beweisrechts im europäischen Zivilprozess. Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft.
21. Neumann, G. (1928) Kommentar zu den Zivilprozeßgesetzen: Zivilprozeßordnung, Teil 2-6, die Novellierung der Zivilprozeßgesetze in den Nachfolgestaaten, Volume 2. Wien: Manz.
22. Nikisch, A. (1952) Zivilprozessrecht. Tübingen: J. C. B. Mohr.
23. Omanović, S. (2007) Izvjesne parnične utenzilije u uporednom pravu, Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu, L, str. 355–373.
24. Petschek, G i Stägel, F. (1963) Der österreichische Zivilprozess: eine systematische Darstellung. Wien: Manz.

25. Pohle, R. (1953) Zum Rechtsschutzanspruch. Im: Ludwig, G. et. al. Kommentar zur Zivilprozeßordnung. Tübingen: J. C. B. Mohr.
26. Pollak, R. (1930). System des Österreichischen Zivilprozessrechtes mit Einchluss des Exekutionsrechtes. Wien: Manz.
27. Rechberger, Walter H. (2008) "Die Ideen Franz Kleins und ihre Bedeutung für die Entwicklung des Zivilprozessrechts in Europa", *Ritsumeikan Law Review*, br. 25, str. 101 – 110. Dostupno na: <http://www.ritsumei.ac.jp/acd/cg/law/lex/rlr25/rechberger%81i101%95%C5%82%A9%82%E7%81j.pdf>.
28. Rosenberg, L. (1960) Lehrbuch des deutschen Zivilprozessrechts. München: C. H. Beck.
29. Rosenberg, L. i Schwab, K. H. (1969) Zivilprozessrecht. München: C. H. Beck.
30. Rühl, G. (2011) Preparing Germany for the Twenty-First Century: The Reform of the Code of Civil Procedure, *German Law Journal*, vol. 6, br. 6, 909–942.
31. Sauer, W. (1951) Allgemeine Prozessrechtslehre. Berlin: Carl Heymann.
32. Savigny, F. (1947) System des heutigen Römischen Rechts. Berlin, Boston: De Gruyter.
33. Schönke, A., Schröder, H. i Niese, W. (1956) Lehrbuch des Zivilprozessrechts. Karlsruhe: C.F. Müller.
34. Schwab, K. H. (1968) Zur Wiederbelebung des Rechtsschutzanspruchs, in *ZZP* 81, S. 412 ff. Nürnberg.
35. Skedl, A. (1912) Zur Zivilprozessreform. Wien: Manz.
36. Stein, F. i Jonas, M. (1953) Kommentar zur Zivilprozessordnung. Tübingen: J. C. B. Mohr.
37. Stein, F. et. al. (1964) Kommentar zur Zivilprozessordnung. Tübingen: J. C. B. Mohr.
38. Stohanzl, R. (1977) Zivilprozessgesetze. Wien: Manz.
39. Tolani, M. (2019) Parteiherrschaft und Richtermacht. Tübingen: Mohr Siebeck.
40. Triva, S. (1980) Građansko parnično procesno pravo, četvrto prerađeno i dopunjeno izdanje. Zagreb: Narodne novine.

41. Wach, A. (1885) Handbuch des deutschen Civilprozessrechts: Erster Band. Berlin: Duncker & Humblot.
42. Wach, A. (1889) Der Feststellungsanspruch: Ein Beitrag zur Lehre vom Rechtsschutzanspruch. Berlin: Duncker & Humblot.
43. Windscheid, B. (1857) Die Actio. Düsseldorf: J. Buddeus.
44. Wolff, K. (1947) Grundriß des österreichischen Zivilprozeßrechts. Wien: Springer.
45. Zakon o parničnom postupku FBiH. "Službene novine Federacije BiH", broj 53/03, 73/05, 19/06 i 98/15.
46. Zivilprozessordnung, RGBl. Nr. 113/1895.

Zöller

47. , R. (1974) Zivilprozessordnung – Kommentar. München: C. H. Beck.

DISPOSITIONS OF THE PARTIES IN CLASSICAL GERMAN LITIGATION

Summary

The article analyses the extent of the power of disposition of parties in German civil proceedings based on the example of the German Code of Civil Procedure from 1879 and the Austrian Code of Civil Procedure from 1895. Both of these are codes whose progressive solutions led to a major breakthrough in procedural law in their time, and which, although they have been amended and changed several times, are still in force today. Over the years, many of the principles of modern jurisprudence set out in these codes have found their way into the legislation of various countries, including our legislation.

In the first part of the paper, the authors analyse different theoretical views on the status and role of the disposition maxim in German litigation and, in this sense, provide an overview of the fundamental, classical and post-classical views of party disposition, which, as such, have given the central determination of party disposition and the allocation of duties between court and parties in civil proceedings. In the second part of the paper, analysing some provisions of Austrian Code of Civil Procedure, authors provide an overview of the dispositive principle in the different stages of the procedure, starting with the initiation of the procedure, through the preparatory procedure, the oral hearing, the delivery of decisions and finally the procedure after appeals. The authors aim to conduct a more detailed analysis of the basic solutions of the Austrian civil procedure, as our civil procedure traditionally borrows the solutions of the Austrian civil procedure.

Key words

the disposal of the parties, dispositive principle, adversarial principle

SLOBODA OKUPLJANJA U FEDERACIJI BIH: MEĐUNARODNI STANDARDI I BOSANSKOHERCEGOVAČKA POLITIKA

zakonodavne projektne aktivnosti

Harun Išerić*

Dana 19. decembra 2022. godine, u Sarajevu je održana stručna rasprava o Nacrtu zakona o javnom okupljanju Federacije BiH (dalje u tekstu: Nacrt zakona),¹ naslovljena: "Na putu ka ispunjenju prioriteta Evropske komisije i međunarodnih standarda u pravu na slobodu okupljanja". Rasprava je posljednja aktivnost koja se realizuje u okviru projekta Evropskog udruženja studenata prava Sarajevo (dalje u tekstu: ELSA Sarajevo) pod nazivom: "Bringing Federation of Bosnia and Herzegovina Draft law on freedom of assembly in the line with international standards."² Projekat je podržan od strane Balkan Civil Society Development Network (BCSDN) i Swedish International Development Cooperation Agency (SIDA). Primarni cilj projekta je bio da doprinese usaglašavanju Nacrta zakona s međunarodnim i evropskim standardima u oblasti slobode okupljanja, prvenstveno sadržanim u smjernicama Venecijanske komisije i OSCE/ODIHR-a, koje u svom posljednjem izdanju iz 2019. godine, sadrže poseban dio posvećen *očekivanjima od pravnog okvira*.³

* *Viši asistent na Pravnom fakultetu Univerziteta u Sarajevu, h.iseric@pfsa.unsa.ba.*

¹ Nacrt zakona o javnom okupljanju je dostupan na web stranici Predstavničkog doma Parlamenta FBiH. Dostupno na: https://predstavnicki-dom-pfbih.gov.ba/files/Nacrti%20Zakona/Nacrt_Zakona_o_javnom_okupljanju%20-%20B.zip, pristupljeno: 12.12.2022. godine.

² U 2021. godini, ELSA Sarajevo je implementirala sličan projekat posvećen slobodi okupljanja u Kantonu Sarajevo. Za detalje vidjeti: Išerić, H. (2021) „Sloboda okupljanja u Kantonu Sarajevo de lege ferenda“, Pravna misao, Sarajevo, br. 9-10/2021, str. 75-78.

³ Vidjeti: Venice Commission & OSCE/ODIHR, CDL-AD(2019)017rev, Guidelines on freedom of assembly (3rd edition), dostupno na: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2019\)017rev-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2019)017rev-e), pristupljeno: 10.12.2022. godine.

Nacrt zakona je kreiran kao rezultat inicijative Kluba bošnjačkog naroda u Domu naroda Parlamenta FBiH, koja datira još iz 2016. godine. Prednacrt zakona je izradila Radna grupa Vlade FBiH, a prošao je čak dvije međunarodne kontrole, i to: Kancelarije za demokratske institucije i ljudska prava OSCE-a (ODIHR)⁴ i zajedničku kontrolu Venecijske komisije i OSCE/ODIHR.⁵ Uprkos tome, Nacrt zakona, kako je to pokazalo provedeno istraživanje, sadrži neobično veliki broj odredbi koje su suprotne međunarodnim standardima i ne nude *najviši nivo međunarodno priznatog prava na slobodu okupljanja* (kako se to traži u čl. II 2 st. 1 Ustava FBiH). To je posebno zabrinjavajuće ako imamo na umu da je angažman Radne grupe bio plaćen iz budžeta FBiH.⁶ Vlada FBiH je u oktobru 2022. godine utvrdila Nacrt zakona i uputila ga u parlamentarnu proceduru.⁷

Venecijanska komisija i OSCE/ODIHR⁸ te nevladine organizacije⁹ su prethodno ukazivale na nužnost da se na nivou FBiH donese zakon o slobodi

⁴ Vidjeti: OSCE/ODIHR, FOA-BiH/323/2018, Komentari na Prednacrt zakona o javnom okupljanju u Federaciji Bosne i Hercegovine, dostupno na: <https://legislationonline.org/taxonomy/term/23587>, pristupljeno: 12.12.2022. godine. Datum izdavanja Komentara je 24.04.2018. godine.

⁵ Vidjeti: Venecijanska komisija i OSCE/ODIHR, CDL-AD(2019)026, Zajedničko mišljenje o pravnom okviru kojim se uređuje sloboda mirnog okupljanja u Bosni i Hercegovini, u njena dva entiteta i u Brčko distriktu, para. 12. Dostupno na: https://www.osce.org/files/f/documents/a/6/445633_0.pdf, pristupljeno: 10.12.2022. godine.

⁶ Radnu grupu su činili: 1) Zijad Hodžić (FUP), 2) Juro Jakočić (FUP), 3) Mersudin Šećerović (FMUP), 4) Alija Jašarević (Komora agencija i unutrašnjih službi za zaštitu ljudi i imovine), 5) Nihad Hodžić (Nogometni/Fudbalski savez BiH), 6) Miralem Muslić (MUP KS), 7) Ljuban Frlić (MUP SBK) i 8) Silvio Pehar (MUP HNK).

⁷ Saopćenje o radu sa 335. sjednice Vlade FBiH. Dostupno na: <https://fbih.vlada.gov.ba/bs/335-sjednica-vlade-fbih>, pristupljeno: 12.12.2022. godine.

⁸ Vidjeti: Venice Commission & OSCE/ODIHR, CDL-AD(2010)016, Joint Opinion on the Act on Public Assembly of the Sarajevo Canton (Bosnia and Herzegovina), para. 24. Dostupno na: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2010\)016-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2010)016-e), pristupljeno: 10.12.2022. godine. Venecijanska komisija i OSCE/ODIHR, CDL-AD(2019)026, Zajedničko mišljenje o pravnom okviru kojim se uređuje sloboda mirnog okupljanja u Bosni i Hercegovini, u njena dva entiteta i u Brčko distriktu, para. 29. Dostupno na: https://www.osce.org/files/f/documents/a/6/445633_0.pdf, pristupljeno: 10.12.2022. godine.

⁹ Vidjeti: ECNL i Civil Rights Defenders, Sloboda okupljanja u Bosni i Hercegovini, str. 24. Dostupno na: <https://ecnl.org/sites/>

mirnog javnog okupljanja, kako bi se harmonizirali kantonalni propisi i osigurala ujednačenost u implementaciji svih zakona o slobodi okupljanja. Međutim, tokom javnih konsultacija koje je provelo Federalno ministarstvo unutrašnjih poslova (dalje u tekst: FMUP) o Prednacrtu zakona, pojedina kantonalna ministarstva unutrašnjih poslova su osporavala nadležnost FBiH da donese ovaj propis. S tim u vezi, kratko ćemo se osvrnuti na ovo pitanje. Jedna od nadležnosti koje su u zajedničkoj nadležnosti FBiH i kantona jeste: “jamčenje i provođenje ljudskih prava” (čl. III 2 st. 1 t. a) Ustava FBiH). Zajedničke nadležnosti se, “prema potrebama”, provode na jedan od tri ustavom propisana načina: zajednički, odvojeno ili od strane kantona koordinirano od federalne vlasti (čl. III 2 st. 1 Ustava FBiH). Ustavna odredba o provođenju zajedničkih nadležnosti, suštinski ukazuje na paralelnu nadležnost.¹⁰ Zajedničko vršenje paralelne nadležnosti bi značilo da FBiH donese okvirne zakone, koje bi potom kantoni razrađivali sukladno različitim situacijama i potrebom za fleksibilnošću (čl. III 3 st. 3 Ustava FBiH). Zasebno vršenje nadležnosti bi značilo da oba nivoa vlasti samostalno vrše nadležnost, bez bilo kakve koordinacije. U konačnici, posljednji način vršenja nadležnosti, podrazumijevao bi da npr. FBiH, zajedno s kantonima, utvrdi model zakona o slobodi okupljanja koji bi potom usvojili svi kantoni. Nastojanje da se donese federalni zakon o javnom okupljanju, najviše podsjeća na zajedničko vršenje paralelne nadležnosti. S druge strane, Ustav FBiH u čl. II 2 st. 1 propisao je obavezu FBiH da osigura primjenu najvišeg nivoa međunarodno priznatih prava i sloboda utvrđenih u dokumentima navedenim u Aneksu Ustava, a posebno “slobode okupljanja”. U Aneksu su navedeni instrumenti za zaštitu ljudskih prava koji imaju snagu ustavnih odredbi, među kojima su: Evropska

default/files/files/BiH_WBA-Project-Report-Bosnian.pdf, pristupljeno: 10.12.2022. godine. Vuković, U. (2018) Pravo na slobodu okupljanja u Bosni i Hercegovini: između međunarodnih standarda i nacionalnih praksi. Sarajevo: Inicijativa za monitoring evropskih integracija, str. 18. Dostupno na: https://www.google.com/url?sa=t&source=web&cd=&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwiUjcKqvPb7AhVEiqQKHZKIC8YQFnoECA8QAQ&url=https%3A%2F%2Fsoc.ba%2Fsite%2Fwp-content%2Fuploads%2F2018%2F04%2FHRRP-sloboda-okupljanja_web.pdf&usg=AOvVaw0PJsZrH_GqKKcvuUHHQ0P9, pristupljeno: 12.12.2022. godine.

¹⁰ Marković, G. (2012) Bosanskohercegovački federalizam. Beograd/Sarajevo: Javno preduzeće Službeni glasnik/University Press-Izdanja Magistrat, str. 276.

konvencija o ljudskim pravima (dalje u tekstu: EKLJP), Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima (dalje u tekstu: MPGPP), Konvencija o pravim djeteta i Okvirna konvencija za zaštitu nacionalnih manjima, koji garantuju slobodu okupljanja. Shodno navedenom, nedvojbeno je ustavna nadležnost FBiH da donese zakon o javnom okupljanju. Otvoreno je pitanje koje različitosti u kantonima zahtijevaju fleksibilnost u reguliranju slobode okupljanja i posljedično svrsihodnost kantonalnih zakona. Čini se da postoje argumenti da se u FBiH donese samo jedan zakon o slobodi mirnog javnog okupljanja, bez postojanja deset kantonalnih. Na kraju, Ustavni sud FBiH ima nadležnost ustavnosudske kontrole federalnih zakona i njihove usaglašenosti s Ustavom FBiH, uključujući odredbu o raspodjeli nadležnosti (čl. C. 3. Ustava FBiH).

Interes za slobodu okupljanja u BiH je posebno intenziviran zbog činjenice da je uživanje ove slobode postalo političko pitanje u okviru evropskih integracija BiH. Venecijanska komisija i ODIHR su donijeli dva mišljenja o zakonodavnom okviru koji uređuje slobodu okupljanja u BiH i to: o Zakonu o javnom okupljanju KS iz 2010. godine¹¹ te o pravnom okviru kojim se uređuje sloboda mirnog okupljanja u BiH, u njena dva entiteta i Brčko distriktu iz 2019. godine.¹² S druge strane, na zahtjev OSCE Misije u BiH, ODIHR je objavio komentare na Prednacrt zakona o javnom okupljanju u Federaciji BiH (2018. godine)¹³ i na Nacrt zakona o javnom okupljanju u Republici Srpskoj (2019. godine).¹⁴ Venecijanska komisija je istakla da je “žalosno” što preporuke

¹¹ Venice Commission & OSCE/ODIHR, CDL-AD(2010)016, Joint Opinion on the Act on Public Assembly of the Sarajevo Canton (Bosnia and Herzegovina). Dostupno na: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2010\)016-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2010)016-e), pristupljeno: 10.12.2022. godine.

¹² Venecijanska komisija i OSCE/ODIHR, CDL-AD(2019)026, Zajedničko mišljenje o pravnom okviru kojim se uređuje sloboda mirnog okupljanja u Bosni i Hercegovini, u njena dva entiteta i u Brčko distriktu. Dostupno na: https://www.osce.org/files/f/documents/a/6/445633_0.pdf, pristupljeno: 10.12.2022. godine.

¹³ OSCE/ODIHR, FOA-BiH/323/2018, Komentari na Prednacrt zakona o javnom okupljanju u Federaciji Bosne i Hercegovine. Dostupno na: <https://www.osce.org/files/f/documents/e/7/388262.pdf>, pristupljeno: 10.12.2022. godine.

¹⁴ OSCE/ODIHR, FOA-BiH/347/2019, Komentari o Nacrtu zakona o javnom okupljanju u Republici Srpskoj. Dostupno na: <https://www.osce.org/files/f/documents/f/c/445693.pdf>, pristupljeno: 10.12.2022. godine.

iz Zajedničkog mišljenja o Zakonu o javnom okupljanju KS, “nisu ispoštovane” u izmjenama ovog Zakona od aprila 2011. godine, ali da su one zato “i dalje važće u sadašnjem kontekstu.”¹⁵ Shodno tome, zakonopisac Nacrta zakona nije smio izignorirati preporuke i sugestije koje su u pogledu konkretnog zakonskog rješenja dali Venecijanska komisija i ODIHR, odnosno ustanovljene standarde izrečene u različitim formatima (smjernicama, pojedinačnim mišljenjima i sl.).

Slobodom okupljanja su se intenzivno bavile i nevladine organizacije, a među kojima treba spomenuti: Sarajevski otvoreni centar (dalje u tekstu: SOC), Analitika i Evropski centar za neprofitno pravo (ECNPL).

U pogledu aktivnosti institucija koje pružaju zaštitu ovog prava i to prvenstveno Institucije ombudsmena za ljudska prava BiH i Ustavnog suda BiH (dalje u tekstu: US BiH), valja istaći da je Institucija ombudsmena od 2015. do 2021. godine zaprimila svega 33 pritužbe zbog navodnog kršenja prava na slobodu okupljanja.¹⁶ Pored toga, Institucija ombudsmena je u februaru 2020. godine objavila Specijalni izvještaj o pravu na slobodu mirnog okupljanja.¹⁷

¹⁵ Venecijanska komisija i OSCE/ODIHR, CDL-AD(2019)026, Zajedničko mišljenje o pravnom okviru kojim se uređuje sloboda mirnog okupljanja u Bosni i Hercegovini, u njena dva entiteta i u Brčko distriktu, para. 10. Dostupno na: https://www.osce.org/files/f/documents/a/6/445633_0.pdf, pristupljeno: 10.12.2022. godine.

¹⁶ Vidjeti: Mitrović, Lj.; Džumhur, J.; Jukić, N. (2020) Specijalni izvještaj o pravu na slobodu mirnog okupljanja. Banja Luka: Institucija ombudsmena za ljudska prava BiH, str. 30. Dostupno na: https://www.ombudsmen.gov.ba/documents/obmudsmen_doc2020022808504462bos.pdf, pristupljeno: 10.12.2022. godine. Institucija ombudsmena za ljudska prava BiH (2021) Godišnji izvještaj o rezultatima aktivnosti Institucije ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine za 2020. godinu. Banja Luka: Institucija ombudsmena za ljudska prava BiH, str. 11. Dostupno na: https://www.ombudsmen.gov.ba/documents/obmudsmen_doc2021030808580995bos.pdf, pristupljeno: 10.12.2022. godine. Institucija ombudsmena za ljudska prava BiH (2022) Godišnji izvještaj o rezultatima aktivnosti Institucije ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine za 2021. godinu. Banja Luka: Institucija ombudsmena za ljudska prava BiH, str. 35. Dostupno na: <https://www.ombudsmen.gov.ba/Download.aspx?id=325&lang=BS>, pristupljeno: 10.12.2022. godine.

¹⁷ Vidjeti: Mitrović, Lj.; Džumhur, J.; Jukić, N. (2020) Specijalni izvještaj o pravu na slobodu mirnog okupljanja. Banja Luka: Institucija ombudsmena za ljudska prava BiH. Dostupno na: https://www.ombudsmen.gov.ba/documents/obmudsmen_doc2020022808504462bos.pdf, pristupljeno: 10.12.2022. godine.

Institucija iz Aneksa broj 6 Okvirnog sporazuma za mir u BiH, Dom za ljudska prava je donijela ukupno dvije odluke temeljem navoda o kršenju prava iz čl. 11 EKLJP.¹⁸ Na web stranici US BiH moguće je pronaći 13 odluka koje je ovaj sud donio glede potencijalnog kršenja prava iz čl. 11 EKLJP. Doneseno je šest odluka o dopustivosti, dok je u sedam odluka meritorno odlučivano (od čega su se četiri ticale slobode okupljanja). U dva predmeta, US BiH je utvrdio povredu prava na okupljanje i to po apelaciji Udruženja Q za promociju i zaštitu kulture, identiteta i ljudskih prava queer osoba (AP 1020/11) i po apelaciji SOC-a i dr. (AP 4319/16) gdje je utvrđena povreda čl. 14 u vezi s čl. 11 EKLJP. U oba slučaja utvrđena je povreda pozitivne obaveze koju je imao Kanton Sarajevo u oblasti slobode okupljanja. U druga dva predmeta nije utvrđena povreda ovog prava.¹⁹ U pogledu rada tijela za ljudska prava na regionalnom i međunarodnom nivou, pred Evropskim sudom za ljudska prava nije bilo predmeta protiv BiH koji su se ticali slobode okupljanja iz čl. 11 EKLJP, dok je UN-ov specijalni izvijestitelj o pravima na slobodu mirnog okupljanja i udruživanja, komunicirao s BiH samo jedanput i to zbog prekida Queer festivala Merlinka (2014. godine).²⁰ U okviru trećeg ciklusa Univerzalnog peri-

¹⁸ Odluka o prihvatljivosti u predmetu br. CH/02/9448 i Odluka o prihvatljivosti i meritumu u predmetu br. CH/02/11033.

¹⁹ Odluka o dopustivosti i meritumu US u predmetu br. AP 1319/11 i Odluka o dopustivosti i meritumu US u predmetu br. AP 3552/09. U postupcima iz nadležnosti US FBiH nije bilo predmeta koji su se ticali slobode okupljanja. Pred US Republike Srpske bila su inicirana dva postupka ocjene ustavnosti, uz tvrdnju da osporene zakonske odredbe nisu u skladu sa slobodom okupljanja. U predmetu U-52/18, US RS nije prihvatio inicijativu za ocjenu ustavnosti odredbe Zakona o javnom okupljanju, prema kojoj se aktom grada odnosno opštine određuje "prostor primjeren za javni skup", dok u predmetu U-26/15, odbio je prijedlog za ocjenu ustavnosti odredbe Zakona o javnom redu i miru koja je glasila: ko ne postupi po naredbi ili rješenju državnog organa u vezi s ograničenjem ili zabranom kretanja ili zadržavanja lica na određenim javnim mjestima ili područjima, ili se ne udalji iz grupe koju je ovlašćeni policijski službenik upozorio da se razide, kazniće se novčanom kaznom od 500 KM do 1.500 BAM.

²⁰ Mandates of the Special Rapporteur in the field of cultural rights; the Special Rapporteur on the promotion and protection of the right to freedom of opinion and expression; the Special Rapporteur on the rights to freedom of peaceful assembly and of association; the Special Rapporteur on the situation of human rights defenders; and the Special Rapporteur on violence against women, its causes and consequences, BIH 1/2014, 7 February 2014. Dostupno na:

odičnog pregleda iz 2020. godine, Vijeće za ljudska prava UN-a je usvojilo niz preporuka za BiH, a koje se tiču slobode okupljanja.²¹

Kako je to već spomenuto, reguliranje slobode okupljanja je postalo značajno političko pitanje za BiH. Evropska komisija (dalje u tekstu: EK) je u svom Mišljenju o zahtjevu za članstvo BiH u EU istakla da će BiH morati “temeljito poboljšati svoj zakonodavni i institucionalni okvir” kako bi se osiguralo ispunjenje ključnih prioriteta, a među kojima je i broj 11 koji glasi: “Osigurati poticajno okruženje za civilno društvo, posebno poštujući evropske standarde o slobodi udruživanja i slobodi okupljanja.”²² Nadalje, u Izvještaju o BiH za 2022. godinu, EK ponavlja: “Zakoni o slobodi okupljanja tek treba da budu usaglašeni u cijeloj zemlji i usklađeni s evropskim standardima, posebno kada su u pitanju ograničenja i odgovornost organizatora.”²³ Pitanje slobode

<https://spcommreports.ohchr.org/TMResultsBase/DownloadPublicCommunicationFile?gId=14211>, pristupljeno: 10.12.2022. godine. Za komentar na izjašnjenje BiH, vidjeti: Human Rights Council, A/HRC/26/29/Add.1, Report of the Special Rapporteur on the rights to freedom of peaceful assembly and of association, Maina Kiai. Addendum. Observations on communications. Dostupno na: <https://undocs.org/A/HRC/26/29/Add.1>, pristupljeno: 11.12.2022. godine.

²¹ Vidjeti: Human Rights Council, A/HRC/43/17, Report of the Working Group on the Universal Periodic Review: Bosnia and Herzegovina. Dostupno na: <https://undocs.org/en/A/HRC/43/17>, pristupljeno: 11.12.2022. godine.

²² Evropska komisija, COM(2019) 261 final, Mišljenje Komisije o zahtjevu Bosne i Hercegovine za članstvo u Evropskoj. Dostupno na: <http://europa.ba/wp-content/uploads/2019/06/Misljenje-Komisije-o-zahtjevu-Bosne-i-Hercegovina-za-%C4%8Dlanstvo-u-Evropskoj-uniji.pdf>, pristupljeno: 10.12.2022. godine. U Analitičkom izvještaju se navodi da “zakone o slobodi okupljanja treba uskladiti u cijeloj zemlji i s evropskim i međunarodnim standardima.” Vidjeti: Evropska komisija, SWD(2019) 222 final, Analitički izvještaj u prilog dokumentu: Saopštenje Komisije Evropskom parlamentu i Vijeću – Mišljenje Komisije o zahtjevu Bosne i Hercegovine za članstvo u Evropskoj uniji, str. 47. Dostupno na: <http://europa.ba/wp-content/uploads/2019/06/Analiti%C4%8Dki-izvje%C5%A1taj-Mi%C5%A1ljenje-Komisije-o-zahtjevu-Bosne-i-Hercegovine-za-%C4%8Dlanstvo-u-Evropskoj-uniji.pdf>, pristupljeno: 15.12.2022. godine.

²³ Evropska komisija, SWD(2022) 336 final, Izvještaj o Bosni i Hercegovini za 2022., str. 33. Dostupno na: https://europa.ba/wp-content/uploads/2022/10/izvjestaj-o-bosni-i-hercegovini-za-2022-godinu_1666693844.pdf, pristupljeno: 10.12.2022. godine.

okupljanja je bilo predmet rasprave i na sastancima Pododbora za pravdu, slobodu i sigurnost (tijela uspostavljenog Sporazumom o stabilizaciji i pridruživanju). Tako je nakon drugog i trećeg sastanka ovog Pododbora, jedna od preporuka EK bila je da bh. vlasti “usklađe zakonodavstvo o slobodi okupljanja na nivou cijele zemlje u skladu s međunarodnim i principima EKLJP-a i povećaju ulogu ombudsmena BiH u praćenju javnih okupljanja.”²⁴ Među preporukama nakon četvrtog i petog sastanka Pododbora, se također nalazila i ona o slobodi okupljanja, kojim je precizirano da se propisi trebaju uskladiti s “preporukama Evropske komisije koje su rezultat misije stručne procjene o slobodi okupljanja koja je održana u maju 2018. godine i mišljenja Venecijanske komisije iz decembra 2019. godine.”²⁵ Kada govorimo o evropskim integracijama, treba primjetiti da FMUP u Obrazloženju Nacrta zakona navodi da se “nije moglo utvrditi postojanje primarnog i sekundarnog izvora prava Evropske unije koji na poseban način regulišu pitanja koja su regulisana navedenim zakonom.” To je netačno, jer je sloboda okupljanja pravo zagrntovano primarnim izvorima prava EU – Poveljom o temeljnim pravima (čl. 12), a pri tumačenju prava iz Povelje, autoritativni izvor prava je EKLJP. Ovo je dodatni argument o nužnosti usaglašavanja odredbi Nacrta zakona s Poveljom EU o temeljnim pravima, a to znači s praksom ESLJP-a i smjernicama Venecijanske komisije i OSCE/ODIHR-a.

Sumarno, iako se to ne reflektuje u broju pritužbi Instituciji ombudsmena, kao i apelacija pred US BiH, pravne analize, medijski izvještaji, izvještaji nevladinih organizacija, kao i međunarodnih, ukazuju na: restriktivan pristup slobodi okupljanja, onemogućavanje potpunog uživanja ove slobode i ograničenja koja nisu usaglašena s međunarodnim standardima, te na goruću potrebu da se pristupi usklađivanju cjelokupne legislative u BiH s čl. 11 EKLJP i čl. 21 MPGPP. To nije samo zahtjev nevladinih organizacija i građana, već i međunarodna obaveza BiH koja proizilazi iz procesa

²⁴ Drugi sastanak Pododbora za pravdu, slobodu i sigurnost, Brisel, 30.11.-01.12.2017. godine, Preporuke Evropske komisije. Treći sastanak Pododbora za pravdu, slobodu i sigurnost, Banja Luka, 28-29.11.2018. godine (para. 107). Dokumenti pribavljeni od Direkcije za evropske integracije (e-mail prepiska od 12.12.2022. godine).

²⁵ Četvrti sastanak Pododbora za pravdu, slobodu i sigurnost, Brisel, 05.-06.12.2019. godine. Peti sastanak Pododbora za pravdu, slobodu i sigurnost, Sarajevo, 17.-18.12.2020. godine. Dokumenti pribavljeni od Direkcije za evropske integracije (e-mail prepiska od 12.12.2022. godine).

stabilizacije i pridruživanja EU. Zbog toga treba pohvaliti ELSA-u Sarajevu koja kroz svoje projektne aktivnosti pokušava doprinijeti poštovanju ljudskih prava u BiH kao i njenim evropskim integracijama.

U prvoj projektnoj fazi, izrađena je publikacija: “Nacrt zakona o javnom okupljanju Federacije Bosne i Hercegovine: međunarodni standardi slobode okupljanja u bosanskohercegovačkom kontekstu”,²⁶ autora dr. Katarine Golubović (predsjednice Komiteta pravnika za ljudska prava – YUCOM) i Haruna Išerića (višeg asistenta na Univerzitetu u Sarajevu – Pravnom fakultetu). Publikacija sadrži 46 stranica, te pored Uvoda, Zaključka i preporuka, njen centralni dio čini: “Usklađenost Nacrt zakona o javnom okupljanju FBiH s međunarodnim standardima”, a koji je podijeljen po izabranim temama: definicije i pojmovnik, princip obavijesti, mjesto i vrijeme okupljanja, ograničenje mjesta okupljanja i slobode govora tokom okupljanja, pravna zaštita i djelotvoran pravni lijek, pozitivne obaveze države i obaveze organizatora okupljanja, zabrana i prekid okupljanja, kazne i provođenje zakona. Istraživanje također sadrži dio naslovljen “Šta nedostaje u Nacrtu zakona o javnom okupljanju FBiH?”.

Druga projektna faza je bila organizacija stručne rasprave. U radu okruglog stola, kao izlagači, su učestvovali: Jozo Blažević (Sarajevski otvoreni centar), Igor Ličina (OSCE Misija u BiH), Azra Tabaković – Kedić (Delegacija EU u BiH), Samir Čolak (Federalno ministarstvo unutrašnjih poslova), Katarina Golubović (Komitet pravnika za ljudska prava) i Harun Išerić (Univerzitet u Sarajevu – Pravni fakultet).

Jozo Blažević se govoreći o uspjesima i neuspjesima bh. nevladinih organizacija u zagovaranju unapređenja regulatornog okvira slobode okupljanja, osvrnuo na propust MUP KS da uključi civilno društvo u proces izrade novog zakona u KS, a koji traje još od 2020. godine. On je naglasio da SOC teži ka partnerskom odnosu s MUP-ovima, ali da se često etiketira kao

²⁶ Golubović, K.; Išerić, H. (2022) Nacrt zakona o javnom okupljanju Federacije Bosne i Hercegovine: međunarodni standardi slobode okupljanja u bosanskohercegovačkom kontekstu. Sarajevo: Evropsko udruženje studenata prava Sarajevo. Publikacija je dostupna na: https://www.academia.edu/93032440/Nacrt_zakona_o_javnom_okupljanju_Federacije_Bosne_i_Hercegovine_me%C4%91unarodni_standardi_slobode_okupljanja_u_bosanskohercegova%C4%8Dkom_kontekstu_Draft_Law_on_Public_Assembly_of_the_Federation_of_Bosnia_and_Herzegovina_international_standards_of_freedom_of_assembly_in_the_Bosnian_context.

“napadač”, a ne kao partner pri izradi kvalitetnih zakonskih rješenja. Blažević je također istakao izazove s kojima se nevladine organizacije suočavaju prilikom organizacije Parade ponosa – okupljanja LGBTIQ osoba, jer se takva okupljanja kategoriziraju kao skupovi visokog rizika, čime se organizatorima nameću dodatne obaveze koje iziskuju iznimna finansijska sredstva.

Igor Ličina je govorio o primjerima dobre i negativne prakse u naporima OSCE Misije u BiH da doprinese usaglašavanju svih zakona o slobodi okupljanja u BiH s međunarodnim standardima. Ličina je kao primjer izuzetno dobre prakse saradnje lokalnih vlasti i OSCE Misije istakao donošenje Zakona o mirnom okupljanju Brčko distrikta iz 2020. godine, a koji se smatra jednim od naprednijih u Evropi. Primarna uloga Misije se ogleda u davanju komentara na utvrđene prednacrti ili nacrti zakonskih rješenja. Ličina je posebno naglasio primjere iz Unsko-sanskog kantona, Zeničko-dobojskog, Srednjobosanskog i Livanjskog gdje su pripremljena nova zakonska rješenja, a koja su u velikoj mjeri usaglašena s međunarodnim standardima. Misija pored službenih komentara, koristi instrumente kao što su pisma napisana u saradnji s drugim organizacijama i ambasadama, upućena nosiocima javnih funkcijama kako bi se utjecalo na proces izrade zakona, koji su krenuli u krivom smjeru, radikalno odstupajući od evropskih i međunarodnih standarda. Naponi Kantona Sarajevo (od 2020. godine do danas), kao i Republike Srpske (iz 2019. godine) da se donesu novi zakoni o javnom okupljanju, rezultirali su nacrtima zakona odnosno radnim materijalom, koji, ne samo da su odstupali od standarda, već bili i korak unatrag u pogledu osiguranja i uživanja prava na slobodu okupljanja.

Azra Tabaković-Kedić je istakla da je usaglašavanje bh. zakona iz oblasti slobode okupljanja s međunarodnim standardima, jedan od ključnih prioriteta Evropske komisije iz Mišljenja o aplikaciji BiH za članstvo u EU (iz 2019. godine), a čije je ispunjenje BiH dobrovoljno preuzela. Ona je naglasila da je Evropska komisija organizovala *peer review* misiju posvećenu slobodi okupljanja u BiH (2018. godine). Prema njenim riječima, Delegacija EU, u saradnji s međunarodnim organizacijama prisutnim u BiH, te civilnim društvom, kontinuirano ulaže napore da se trenutna zakonska rješenja, kao i ona koja su u fazi nastanka, usaglase s međunarodnim standardima, i da se na taj način doprinese ispunjenju prioriteta iz spomenutog Mišljenja. Tako predstavnici Delegacije EU prisustvuju sastancima radnih grupa i pružaju pravne savjete i komentare. Tabaković – Kedić je izrazila nadu da će spomenuti zakon Brčko distrikta biti model primjenjen na sve druge zakone u

nastajanju. U konačnici, u procesu pregovaranja, u okviru poglavlja 23, ponovo će se vršiti procjena usaglašenosti cjelokupnog pravnog okvira i prakse u oblasti slobode okupljanja, te s tim u vezi, BiH i u toj fazi EU integracija čeka obaveza omogućavanja uživanja slobode okupljanja sukladno međunarodnim standardima.

Drugi dio stručne rasprave je bio posvećen Nacrtu zakona. Samir Čolak je govorio o razlozima koji su vodili ka izradi Nacrta zakona, procesu njegove izrade i doprinosu međunarodnih organizacija, te očekivanjima od parlamentarnog života Nacrta zakona. Katarina Golubović i Harun Išerić su se osvrnuli na usaglašenost Nacrta zakona s međunarodnim standardima, ukazujući prvenstveno na one odredbe koje nisu usaglašene ili su samo djelomično, te preporučujući novi sadržaj norme koja uređuje dato pitanje. Posebno je naglašeno sljedeće:

- Nacrt zakona govori o slobodi okupljanja kao pravu isključivo fizičkog lica, dok to pravo mogu uživati i nevladine organizacije, sindikati, grupe lica, privredna društva, vjerske zajednice i sl.

- Predložena definicija javnog okupljanja isključuje mogućnost okupljanja na privatnom prostoru. To ne odgovara međunarodnim standardima, te je potrebno uključiti i privatni prostor kao potencijalno mjesto javnog okupljanja.

- U dijelu Nacrta zakona u kojem se nabrajaju oblici okupljanja, nisu navedena kontra-okupljanja i simultana okupljanja. Pored toga, Nacrt zakona bi trebao detaljnije regulirati obavezu države da osigura održavanje i ovih vrsta okupljanja.

- Određene definicije date u Nacrt zakona odstupaju od međunarodnih standarda (npr. spontanih okupljanja; mjesta, odnosno prostora okupljanja), dok istovremeno nedostaju neke druge definicije (kao one kontra-okupljanja i simultanih okupljanja).

- Zakonopisac je propustio da u Nacrt zakona ugradi temeljna načela, i to: 1) presumpcija u korist održavanja mirnog okupljanja, i onda kada nisu upravne i zakonske formalnosti i procedure ispoštovane; 2) pozitivna obaveza države da osigura i štiti slobodu mirnog okupljanja; 3) načelo nediskriminacije i jednakosti u postupanju državnih organa; 4) načelo dobre uprave; 5) načelo zakonitosti.

- Zakonska odredba o ograničenju prava na slobodu okupljanja bi morala biti u cijelosti revidirana, na način da se odredi da svako ograničenje ovog prava, uključujući izbor mjesta i trajanja okupljanja, zabranu okupljanja,

prekid okupljanja, te izricanje novčanih kazni zbog prekršaja, može se desiti: 1) samo u skladu sa zakonom; 2) ukoliko je neophodno u demokratskom društvu; 3) radi ostvarenja nekog od pobrojanih legitimnih ciljeva. Ovdje bi bilo korisno se pozvati na čl. 11 EKLJP i čl. 21 MPGPP.

-Rok za dostavljanje obavještenja od 72 sata prije okupljanja, predstavlja suviše kratak rok da omogući efektivnu zaštitu prava. Naime, Nacrtom zakona je propisana isključivo upravnosudska zaštita, za koju je ostavljeno manje od 24 sata za korištenje. U skladu s tim bi, pored propisivanja hitnosti u postupanju nadležnog suda, vremenski okvir trebalo uskladiti tako da se u slučaju zabrane javnog okupljanja omogući i blagovremena dostava presude organizatoru okupljanja, prije zakazanog termina javnog okupljanja. Pored roka od 72 sata, Nacrt zakona prepoznaje i kraći rok, ali nije jasno u kojim situacijama se primjenjuje.

-Sve odluke o slobodi okupljanja bi trebalo donositi jedno tijelo, te bi u tom smislu trebalo revidirati odredbe o mirnom okupljanju koje se održava na putu. Također, ove odredbe trebaju biti revidirane s obzirom na obaveze koje se nameću organizatoru i zbog nepostojanja odgovarajućih rokova za izdavanje neophodne dozvole, niti pravnih lijekova. Zbog toga, okupljanje u pokretu, ne uživa istu zaštitu kao okupljanje u mjestu.

-Nacrtom zakona, MUP je konačno tijelo koje odlučuje o dužini trajanja okupljanja, bez da su propisani bilo kakvi kriteriji temeljem kojih bi se MUP mogao voditi pri donošenju odluke. S tim u vezi, takva odredba bi morala biti dopunjena s kriterijima, i to: 1) da li su organizatori i učesnici okupljanja imali priliku da komuniciraju i da iskomuniciraju poruku s okupljanja; 2) da li je data dovoljna prilika učesnicima okupljanja da izraze svoje stavove; 3) da li je došlo do efektivnog izražavanja poruke, jer u nekim slučajevima duljina trajanja okupljanja može biti sastavni dio poruke koja se pokušava poslati.

-Odredbe o ograničenju slobode okupljanja, tj. o izuzecima, na izgled nisu blanketnog karaktera. Međutim, ako imamo u vidu Nacrt zakona u cjelini, oni vrlo brzo mogu takvi postati. Zbog toga, predmeti član bi mogao da se briše ili preformuliše tako da se ne predviđa sistemom enumeracije odstupanje od pravila da se okupljanje može održati na svim mjestima, već da sadrži načelnu odredbu da se okupljanje može održati bilo gdje, ali da se može ograničiti kada to opravdavaju naročite okolnosti (tj. kada postoji legitiman interes iz čl. 11 EKLJP), u pojedinačnim situacijama i uz poštovanje načela proporcionalnosti.

-Pravni lijek protiv zabrane održavanja okupljanja nije efikasan, i to iz sljedećih razloga: 1) Nacrt zakona predviđa da se rješenje o zabrani mora

donijeti najmanje 24 sata prije planiranog događaja. 2) Nacrt zakona ne propisuju obavezu nadležnog organa da organizatoru dostavi obrazloženo rješenje. 3) Nije propisan poseban rok za postupanje suda u upravnom sporu. S obzirom da nije propisana hitnost postupanja suda u upravnom sporu kao i u donošenju privremene mjere, ovaj pravni lijek ne zadovoljava standard efikasnosti.

-Odredbe o obavezama organizatora i voditelja okupljanja, te redarima, u velikom obimu, su suprotne s međunarodnim standardima jer im se nameću obaveze koje su prvenstveno državni (policijski) poslovi. Pored toga, sama zakonska obaveza postojanja unutrašnje strukture okupljanja nije u skladu s međunarodnim standardima. Takve odredbe je potrebno brisati, a ako se insistira na njihovom postojanju, onda ih je potrebno revidirati imajući u vidu da su organizator, voditelj i redar, privatna lica koja uživaju pravo na slobodu okupljanja, te da odgovornost za poštivanje zakona i održavanje reda i mira snose organi javne vlasti i da su javne vlasti odgovorne za omogućavanje slobode mirnog okupljanja, odnosno njegovo održavanje u skladu s ciljem i svrhom okupljanja.

-Pravni lijek u slučaju organičenja mjesta okupljanja ili prekida okupljanja uopće nije propisan u Nacrtu zakona.

-Zakonopisac bi trebao revidirati raspone novčanih kazni te ih uskladiti s težinom učinjenih prekršaja. Prilikom propisivanja raspona novčanih kazni trebalo bi se pobrinuti da njihova visina nema odvrćajuće dejstvo na uživanje slobode mirnog okupljanja socijalno ugroženih kategorija građana.

-U pogledu odredbi koje se tiču provođenja zakona, nužno je proširiti obim podataka koji se sakupljaju, na način da se prikupljanju i podaci o: 1) primjeni čl. 25 Nacrta zakona – izuzeci od mjesta na kojem se može održati javno okupljanje; 2) prekidanju javnog okupljanja; 3) poduzetim mjerama za prekid javnog okupljanja; 4) izrečenim kaznama. U nadzor nad primjenom zakona treba uključiti i komisije oba doma Parlamenta FBiH i to za zaštitu ljudskih prava i sloboda. Komisije bi trebale organizovati javna saslušanja o implementaciji zakona kao i provoditi svoje vlastite istrage, a sve s ciljem njegove periodične revizije i unaprijeđenja kvaliteta normi.

-Postoji mnoštvo nomotehničkih zamjerki izrečenih Nacrtu zakona; zamjerki koje se odnose na nedorečenost, nepreciznost, kontradiktornost i nerazumljivost normi. Kao ilustrativan primjer se može navesti čl. 2 koji govori o pravu na organizovanje javnog okupljanja, koji kaže: "Fizička lica koja se nalaze na području Federacije imaju pravo organizovati javno okupljanje i u

njemu učestvovati, pri tome poštujući ljudska, etnička, vjerska, nacionalna i sva druga prava koja su propisana međunarodnim dokumentima, kodeksima kao i domaćim zakonima i drugim aktima.” Zakonopisac mora imati na umu da međunarodni standardi zahtijevaju da jezik zakona o slobodi okupljanja mora biti precizan; diskreciona ovlast javnih vlasti suženo formulirana; i mora reflektovati zahtjeve legitimnosti, neophodnosti i proporcionalnosti.

U pogledu materije koja nije regulisana Nacrtom zakona, a trebala bi biti, posebno je istaknuto da internet biva korišten za različite aktivnosti koje su zaštićene slobodom okupljanja, kao što su organizacija okupljanja; promocija okupljanja; mobilizacija učesnika okupljanja; online okupljanje. Zbog toga je nužno da država garantuje i zaštiti pristup internetu u te svrhe, te da provodi istrage zbog namjernog ometanja ili onemogućavanja pristupa internetu i korištenja web stranica, emaila, društvenih mreža i drugih online alata. Pored toga, zakonopisac je propustio da uredi prisustvo posmatrača i novinara, pravnu zaštitu u slučaju sprječavanja ili prekida okupljanja, te snimanje na javnom mjestu i obradu podataka (kako od strane pripadnika MUP-a, tako i od strane učesnika okupljanja).

Tokom diskusije, vođena je rasprava o potrebi za federalnim zakonom koji bi uredio ovu oblast, odnosno o postojanju deset kantonalnih zakona. Istovremeno je istaknuto da je FBiH propustila da blagovremeno donese ovaj zakon, jer su trenutno, skoro svi kantoni, u procesu donošenja novih zakona/izmjena i dopuna postojećih, a kada se donese federalni zakon, morat će se posljedično, opet pristupiti izmjenama i dopunama tih zakona. Pored toga, Samir Čolak je istakao da je donošenje federalnog propisa nužno jer se demonstracije najčešće organizuju u neposrednoj blizini institucija federalne vlasti, te je potrebno zakonom urediti takva okupljanja i ulogu Federalne uprave policije. Govoreći o procesu donošenja zakona u Brčko distriktu, Azra Tabaković – Kedić je istakla da su radnu grupu činili iskusni policijski službenici, koji su imali su želju i volju da unaprijede zakon. Prema njenim riječima, članovi radne grupe su se detaljno upoznali s međunarodnim standardima, te su bili voljni slušati stručnjake i diskutovati. To je rezultiralo s izuzetnim zakonskim rješenjima.

U zaključcima stručne rasprave je istaknuto da Nacrta zakon ima restriktivan pristup reguliranju slobode okupljanja. Taj zaključak se temelji na postojanju stroge formalne unutrašnje strukture okupljanja te obaveza koje se nameću organizatoru, voditelju i redarima (koji su suštinski državni poslovi i predstavljaju pozitivnu obavezu države), sve pod prijetnjom visokih novčanih

kazni. S druge strane, pravni lijek protiv zabrane okupljanja nije djelotvoran, a pravni lijek protiv naredbe o sprečavanju ili prekidu okupljanja uopće ne postoji. Također, istaknut je značaj edukacije policijskih službenika i ostalih koji učestvuju u implementaciji zakona, jer ostvarenje prava na slobodu okupljanja i efektivnost njegove garancije, zavisit će od načina implementacije zakonskih normi. Edukacija je toliko značajna da je prema mišljenju OSCE-a, ona trebala biti zakonska materija. U konačnici, posebno je kritikovana Vlada FBiH koja u radnu grupu za izradu Nacrta zakona nije imenovala niti jednog predstavnika civilnog društva, akademske zajednice ili Institucije Ombudsmena, već dominantno predstavnike MUP-ova, što ukazuje da je percepcija slobode okupljanja i dalje dominantno sigurnosna, a ne ljudsko-pravaška.

Izuzetno je značajno da Nacrt zakona održava najviše međunarodne standarde zaštite ljudskih prava, odnosno prava na slobodu okupljanja (to je u konačnici i garancija iz Ustava FBiH i Ustava BiH), jer će se po njegovom donošenju kantonalni zakoni morati usaglasiti s njim. Zbog toga, propust da se to učini, može imati izuzetno pogubne posljedice za evropske integracije BiH, kao i na uživanje i zaštitu ljudskih prava lica na teritoriji FBiH. U slučaju da se to desi, na raspolaganju ovlaštenim predlagačima ostaje mogućnost ustavnosudske kontrole pred Ustavnim sudom FBiH, odnosno Ustavnim sudom BiH. Pored toga, najavljena posjeta UN-ovog specijalnog izvijestitelja o pravima na slobodu mirnog okupljanja i udruživanja može biti od izuzetne koristi nevladinom sektoru, pri kreiranju pritiska na javnu vlast u FBiH da donese adekvatan regulatorni okvir.

Na kraju, učesnici stručne rasprave su naglasili da bi prvo BiH, u skladu s ustavnim nadležnostima, trebala donijeti okvirni zakon o slobodi javnog okupljanja, kojim bi se utvrdili minimalni standardi u uživanju ovog prava za sva lica koja se nalaze na teritoriji države. To je pozitivna obaveza države BiH koja proizilazi iz obaveze zaštite ljudskih prava,²⁷ ali i iz nadležnosti BiH za

²⁷ US BiH je istakao da čl. I/2. i I/3, Ustava dodjeljuju BiH „odgovornosti i nadležnosti“ kojima se, između ostalog, „osigurava međunarodno parvo priznatih ljudskih prava i temeljnih sloboda“ (Odluka u predmetu br. U 26/01, para. 18; Odluka o dopustivosti i meritumu US u predmetu br. U 42/03, para. 15). Preciznije rečeno, „nadležnosti Bosne i Hercegovine“ su i „odgovornost za osiguranje najvišeg nivoa međunarodno priznatih ljudskih prava i osnovnih sloboda, kako je to predviđeno čl. II Ustava“ (Odluka u predmetu br. U 26/01, para. 20; Odluka o dopustivosti i meritumu u predmetu br. U 42/03, para. 17).

vanjsku politiku, imajući u vidu proces evropskih integracija i izvršavanje obaveza u tom procesu.²⁸ Potom bi entiteti mogli donijeti svoje zakone kojim bi razradili odredbe iz okvirnog zakona, a na kraju, ukoliko bi to bilo potrebno, i kantoni u FBiH.

Nadalje, čl. III st. 5 t. a) Ustava, daje BiH nadležnost da regulira stvari u Aneksu 6 (Sporazum o ljudskim pravima) Opšteg okvirnog sporazuma za mir u BiH, jer nepoštivanje ljudskih prava i osnovnih sloboda „neizbježno vodi(e) u međunarodnu izolaciju“ (Odluka u meritumu br. U 14/05, para. 50; Odluka u meritumu br. AP 164/0, para. 92). Iz Aneksa 6 proizilazi da je država ta koja „mora stvoriti okvir za zaštitu ljudskih prava i sloboda“ (Odluka u meritumu br. U 14/05, para. 52; Odluka u meritumu br. AP 164/0, para. 94). Nadalje, US BiH je istakao da čl. II st. 3 Ustava BiH daje „opću kompetenciju zajedničkim institucijama BiH za regulisanje svih pitanja pobrojanih u katalogu ljudskih prava, koja se ne mogu prepustiti isključivo entitetima, jer zaštita mora biti garantovana „svim licima na teritoriji BiH““ (Djelomična odluka u predmetu br. U 5/98-II, para. 13). Konačno, supremacija BiH iz čl. III st. 3 t. b) Ustava, „omogućava joj da preduzme odgovarajuće mjere koje bi omogućile svim osobama da uživaju ustavna prava“ (Odluka u meritumu u predmetu br. U 68/02, para. 44). BiH i entiteti su odgovorni za zaštitu ustavnih i ljudskih prava svih lica na njihovoj teritoriji (Odluka o dopustivosti i meritumu u predmetu br. AP 2582/05, para. 38), a to znači da će država i entiteti donijeti odgovarajuće propise (Odluka o dopustivosti i meritumu u predmetu br. U 3/08, para. 73).

²⁸ Vidjeti: Odluka o dopustivosti i meritumu US BiH u predmetu br. U 6/07, Odluka o dopustivosti i meritumu US BiH u predmetu br. U 9/07 i Odluka o dopustivosti i meritumu US BiH u predmetu br. U 17/09.

Prof. dr. Fuad Purišević, OPĆE UPRAVNO PRAVO **(Trgovačko-štamparska kuća PLANJAX komerc, Tešanj)**

prikaz

Marinko Đ. Učur*

Knjiga *Opće upravno pravo* je posebno djelo autora prof. dr. Fuada Puriševića, redovnog profesora na Univerzitetu u Sarajevu, koje po brojnim karakteristikama predstavlja udžbenik, znanstveni priručnik originalnog sadržaja i oblika (forme).

Knjiga ima dva toma. Tom prvi: Pojmovno određenje uprave i nosioci upravne funkcije (371 stranica), dva dijela (1-7. glave u prvom dijelu) i (1-6. glave, u drugom dijelu); Tom drugi: Teritorijalna organizacija uprave i radni/slужbenički odnosi kadrova u upravi u Bosni i Hercegovini (222 stranice), dva dijela (1-5. glave u prvom dijelu) i (1-5. glave u drugom dijelu).

Recenzenti djela su profesori: Sead Dedić, Predrag Dimitrijević, Milena Simović, Marinko Đ. Učur, Sanjin Omanović s univerziteta (sveučilišta) u: Sarajevu, Nišu, Banjoj Luci i Rijeci.

Knjiga ima ove oznake: CIP - katalogizacija u publikaciji Nacionalne i univerzitetske biblioteke Bosne i Hercegovine, Sarajevo 342.92(497.6) (075.8) 35 (497.6) (075.8) i ISBN 978-9958-34-607-1 (cjelina); COBISS BiH-ID 47647750.

Izdavač PLANJAX-Komerc, doo, Tešanj, 2022, lektor i korektor, kao i štampa, obavili su veliki i stručan posao vrijedan hvale.

Sve je "po zanatu" i standardu suvremene, stručne i znanstvene knjige.

* *Marinko Đ. Učur, dipl. pravnik, redovni sveučilišni profesor i znanstveni savjetnik (u trajnom zvanju), iz Rijeke.*

Opće upravno pravo (uvodna pitanja i organizacija javne uprave, s posebnim osvrtom na Bosnu i Hercegovinu (oba toma), ispunjava postavljeni cilj (i potrebu) za djelom upravnog prava, koje je, prvenstveno namijenjeno studentima, ali i kadrovima "koji rade na raznovrsnim i složenim poslovima pravno-pravne naravi", i "korisno štivo za praksu".

Profesor Purišević služi se razumljivim, suvremenim, stručnim i znanstvenim jezikom i uvažavajućom terminologijom. Koristio je adekvatnu literaturu i propise i druga vrela.

U "Prethodnim napomenama autora" poruke su jasne, neposredne i profesionalne u "razmatranju i razumijevanju uprave kao složenog sistema za socijalnu regulaciju", a "učinkovitost izvršne odnosno upravne vlasti je najbolji i najpouzdaniji pokazatelj efikasnosti jednog društvenog sistema u cijelosti." Autor je "drugi tom" knjige posvetio kadrovima, jer ocjenjuje "jedan od najvećih problema ove zemlje (misli na BiH) predstavlja nedostatak odnosno neangažiranost profesionalnog, stručnog, kompetentnog, politički neutralnog i nepristranog kadra..." Autor to dosljedno prati i s normativnog i praktičnog aspekta.

Korisnik ovog originalnog djela ima pred sobom literaturu o terminima i metodama, pojmovima, kategorijama, upravno-pravnim institutima i odnosima; pravnoj teoriji uprave ali i pojmu uprave u propisima Bosne i Hercegovine i Europske unije; vrelima prava i upravno-pravnim odnosima. Autor o njima piše kao o "uvodnim i suštinskim određenjima uprave".

"Dio drugi" pod naslovom "Nosioци upravne funkcije" autor piše o: organima uprave, upravnim organizacijama, javnim agencijama, Centralnoj banci BiH, nedržavnoj upravi i javnoj službi, te o odnosima organa uprave "spram drugih državnih i nedržavnih organa, organizacija i građana".

Kako sam autor piše "Drugi tom iz oblasti općeg upravnog prava predstavlja zasebno izdanje - knjigu s konkretnim naslovom..." "Teritorijalna organizacija uprave i radni/službenički odnosi kadrova u upravi u BiH."

Prof. Purišević piše pregledno, detaljno, dosljedno i bez praznina o: organiziranju uprave na nivou BiH i svim drugim političko-teritorijalnim jedinicama unutar države, te o unutarnjoj organizaciji organa uprave i upravnih organizacija. To čini "Dio prvi", a "Dio drugi" pod nazivom "Radno-pravni, odnosno službenički odnosi kadrova u upravi sadrži pitanja: "Politički

funkcioneri u širem smislu riječi" i radni/slужbenički odnosi u organima uprave u skladu s pozitivnim zakonodavstvom u Bosni i Hercegovini.

Posebnu vrijednost ovog djela napisanog u dva toma, sa četiri jezgrovite unutarnje međusobno komplementarne cjeline (dijela), same od sebe dovoljno govore o aktualnosti, značaju i nasušnoj potrebi korištenja ovog štiva. Njegovu doktrinarnu i empirijsku vrijednost predstavlja kritički osvrt na sistem javne uprave u BiH kroz koji autor konstatira petrifikaciju sistema javne uprave, s nerijetkim captura sistemom koji omogućava privatnicima da dirigiraju „pravila“ institucijama sistema, te na taj način obezbjeđuju sebi korist nauštrb općeg interesa. Ovakva pojava građane BiH i šire nerijetko dovodi u stanje deziluzioniranosti.

Responzivno prikazivanje materije i sistema javne uprave, s posebnim osvrtom na BiH, jedna je od osnovnih vrijednosti ovog udžbenika, što mu omogućava status kvintesencijalnog štiva.

Autor u svom radu posebno apostrofira tendenciju u radu uprave koja se tiče profesionalizacije uprave na principima stručnosti, kompetentnosti, te političke nepristrasnosti, neutralnosti i deideologiziranosti. Ovo pitanje smatra jednim od najesencijalnijih u svim društvenim sistemima, a posebno u zemljama u razvoju, među koje spada i Bosna i Hercegovina.

Etatizam, kao društvena pojava, svojstven je posebno zemljama u tranziciji. On je sa sobom donio birokratizaciju političkih partija, a posljedica toga je promjena objektivno postavljenih ciljeva uprave, a to je opće ili javno dobro.

Iz navedenih razloga, tvrdi autor, upravi se često prilazi kao nečemu što je prolazno, tako da promjene na vlasti u višepartijskom sistemu, a teritorij bivše SFRJ je nažalost dobar egzemplar za to, dovode i do promjene profesionalnog službeničkog aparata, što je ortodoksni nonsens. Kada je u pitanju BiH, koja ima izuzetno složeno društveno uređenje s elementima (semi)parlamentarizma i (semi)prezidencijalizma, koje je uz to nedovoljno definirano i precizirano, s mnogim temeljnim pravima i slobodama njenih građana koja su anahrono regulirana, prostor za djelovanje birokratizirane politike, odnosno za stvaranje upravnog sistema kome je zadaća da takvu politiku održi na vlasti, izuzetno je širok.

Kaže autor, sve navedeno predstavlja dovoljan broj argumenata za konstataciju da etnonacionalisti drže zemlju zarobljenom, a građane taocima

svojih ličnih interesa. Zato su vlastodršci autarsi koji etnonacionalizam nameću kao jedini modus operandi ove države.

Dr. sc. Purišević dalje nastavlja, te argumentirano uvjerava da u takvom ambijentu, političke partije koje osvoje vlast, postavljaju državne djelatnike po partijskoj lojalnosti, a ne stručnosti i kompetentnosti službeničkog kadra. Jednostavno, po vulgarnom shvatanju američkog sistema plijena (spoils system), političke partije vrijeme svoga vladanja ovdje primarno vide kao priliku za osobno sticanje materijalne i druge koristi, a ne za obezbjeđenje i zadovoljenje općeg ili javnog dobra njenih građana. Nerijetko, vladajući oligarsi vide samo sticanje osobne imovinske koristi u što dužem vremenskom periodu.

U kontekstu iznesenog, autor ispravno konstatira da se vrijednosti javne uprave moraju kontinuirano i permanentno njegovati. Vrijednosne karakteristike javne uprave, zajedno s proaktivnim djelovanjem menadžera i službenika kao zasebnog segmenta kulture, trebale bi da profiliraju tri vrijednosne dimenzije organizacijske kulture: pravnu, političku, ekonomsku i informaciono-komunikacijsku.

Što se tiče ovih vrijednosti organizacijske kulture javne uprave, ekonomska vrijednost bi se mogla simplificirati kao efikasnost, ekonomičnost i efektivnost u organiziranju i funkcioniranju javne uprave, kaže profesor. Na isti način, za političku vrijednost javne uprave konstatira da je ona oslonjena na demokratske principe suvremenog društva, od kojih posebno ističe odgovornost izabranih političkih zvaničnika i državnih službenika svojim građanima uz snošenje posljedica svoje odgovornosti, a sve u cilju ukupnog napretka i prosperiteta društva u cijelosti.

Autor zaključuje, politički funkcioneri i državni službenici su dužni polagati račune institucijama i svojim građanima, odnosno društvenoj zajednici u cijelosti, a građani i institucije su istovremeno ovlašteni da to od njih traže. S aspekta vrijednosti u javnoj upravi, u političke vrijednosti autor uvrštava još i legitimitet i društvenu pravednost.

Što se tiče državne vlasti općenito, prema stavu političke sociologije, prof. Purišević naglašava da je svaka vlast legitimna, izuzev uzurpatorske, diktatorske i tiranijske. Ovim izazovima, u cilju stvaranja legalne kulture s pravnim vrijednostima, tvrdi da može odgovoriti jedino profesionalno-proaktivan službenički kadar, a nikako birokratski, kao što je nerijetko sada

slučaj na prostorima bivše Jugoslavije. S ovim u vezi, autor ukazuje da je stav bosanskohercegovačkih službenika već nepunih dvadeset pet godina, autoritarno-kancelarijsko-reaktivni pod zaštitom vladajuće političke "elite". Pojednostavljeno, svaki oblik vlasti, pa i upravna vlast u ovom slučaju, nije koordinirana sa zakonodavnim organima, jer se vlast ne oslanja na državnu moć - silu, već na političke autoritete, zbog čega postoji opasnost da preraste u autokratsku vlast, zaključuje autor. Upravo zbog ove potonje konstatacije, mišljenja je da bi bosanskohercegovački građani, civilno društvo, lokalna zajednica, naučni radnici, savjesni profesionalni službenici i ostali zagovornici dobrog upravljanja i modernizacije uprave, konačno trebali tražiti više od promjena, jer je učinak reforme uprave, kako kažu predstavnici međunarodne zajednice u BiH, neznatan.

Za informacijsko-komunikacijsku kulturu konstatira da je ona danas previše važna da bi se prepustila samo informatičarima. S obzirom da informatika ne predstavlja isključivo tehničko održavanje mreža i poslovnih aplikacija, zato je u njenom pozicioniranju potreban multidisciplinarni pristup kako bi se politički funkcioneri i službenici mogli adaptirati na nove uvjete i proširivati svoje vidokruge u društvenoj zajednici, te uvažavati principe globalizacije i demokratizacije.

Uz navedeno, posebno naglašava da na svim političko-teritorijalnim nivoima vlasti u Bosni i Hercegovini još uvijek ne postoje upravne reforme, već su u pitanju male promjene koje perpetuiraju vlast od Dejtonskog ustava i odgovaraju samo vladajućim političkim strukturama, jer ih, između ostalog, i na ovaj način održavaju na vlasti, bilo pozicionoj ili opozicionoj, uz unižavanje građana.

Slijedeći navedeno, dr. Fuad Purišević ispravno zapaža specifičnost radnih odnosa državnih službenika, te njihov radni odnos predstavlja kao poseban odnos, odnosno službenički odnos, za razliku od općih propisa o radnim odnosima koji se primjenjuju u poduzećima i drugim organizacijama.

Radni odnosi u poduzećima i drugim organizacijama se uspostavljaju povodom vršenja rada, dok se službenički odnos uspostavlja povodom vršenja vlasti, navodi autor ove knjige.

S ovom konstatacijom u vezi, smatra sasvim opravdanim izdvojiti posebne pravne norme koje se tiču službeničkih odnosa, a to su pravne norme službeničkog prava, te službenički radni odnos tretirati posebnim odnosom.

Konstatira da je izgradnja koherentnog, profesionalnog i dosljednog službeničkog sistema u jednoj zemlji iznimno bitan segment bez koga nema zadovoljavajućeg ostvarivanja pojedinačnih prava građana, a niti zadovoljavanja općeg ili zajedničkog interesa društvene zajednice u cijelosti.

Zato autor radni odnos državnih službenika predstavlja kao poseban - službenički odnos, koji se sve češće regulira zasebnim pravnim normama svrstanim u službeničko pravo, kao zasebnu granu prava.

Suvremeni pravni sistemi zahtijevaju neprotivrječnu i dosljednu službeničku organizaciju utemeljenu doktrinarnim načelima, naučno obrađenu na empirijskim spoznajama, te planski i metodično uređenu, navodi prof. Purišević.

S ovim u vezi konstatira da različiti nivoi vlasti u Bosni i Hercegovini nisu pristupili rješavanju radnih odnosa zaposlenih i postavljenih kadrova na navedeni način, a u skladu s odredbama o državnim službenicima, što je dovelo do nekoherentnog, pravno nesigurnog i nedosljednog službeničkog sistema s različitim statusom državnih službenika, mada poslove iste prirode obavljaju u istoj državi. Posljedica ovakvog stanja je difuzan i partikularan bosanskohercegovački sistem.

Nažalost, s obzirom da vlasti u Bosni i Hercegovini ne čine dovoljno ili pak ništa po pitanju izjednačavanja statusa državnih službenika u cijeloj zemlji, to se i dalje dodatno produbljuju razlike i nedosljednosti, što službenički sistem u Bosni i Hercegovini čini potpuno i petrificirano fragmentiranim, primarno etniciranim, te politiziranim i partiziranim, tvrdi autor.

Na tragu izrečenog, a u cilju otpočinjanja stvaranja službeničkog sistema u cijeloj državi, predlaže da se građanima Bosne i Hercegovine permanentno i argumentirano ukazuje na potrebu življenja naše državnosti od strane svih njenih građana, jer državnost mogu živjeti samo njeni građani. Ako bude tako, onda nijedan građanin ne može imati prednost nad drugim građaninom, neovisno od toga kojoj on nacionalnoj etniji pripada, ispravno zaključuje autor ovog udžbenika.

Funkcionalan službenički sistem, odnosno prosperitet društvene zajednice u cijelosti, mogu graditi profesionalni službenici, koji su kao njeni građani - državljani ujedno i predstavnici nacionalnih etnija kojima porijeklom, odnosno shvatanjem pripadaju. Prema tome, ukoliko svi građani

primarno i istinski budu njeni državljani, a samo građani mogu biti državljani, onda ta zajednica može biti dodatno i kulturno obogaćena i kroz višestruku etnonacionalnu pripadnost njenih članova, što je onda čini još više utilitarno poželjnijom, logički konstatira prof. Purišević.

Zaključujem:

Djelo prof. dr. Fuada Puriševića je novo, originalno i dolazi u pravi čas. Tematika je znanstveno i znalački napisana, raspoređena te sustavno obrađena. Opće upravno pravo je knjiga cjelovitog sadržaja, ništa nije izostavljeno zahvaljujući velikom znanju autora, bogatoj i biranoj literaturi i propisima. Ima traženu infrastrukturu koja će omogućiti namijenjeno korištenje i polučiti predviđenu korist.

To je zahtijevalo puno vremena, dobrog (općeg i posebnog) znanja, znanja teorije prava, a posebno upravnog prava, propisa i prakse u državi. Sreća je da je to prof. Purišević objedinio i znalački do detalja napisao i objavio.

Autor je birao i izabrao autore i njihova djela koja je naveo u bogatoj bibliografskoj "građi". Sadržaj je znalački sastavljen, potpun je i pregledan. Autor se služi razumljivim suvremenim stručnim jezikom i uvažavanom terminologijom. To je rezultat velikog znanja autora, teorijskog poimanja i vizije.

Djelo je pisano odmjereno, precizno i sa znanstvenom analizom koju čini znanstvenim, prvenstveno upravno-pravnim metodama. Autor je dobar teoretičar u ovoj zahtjevnoj disciplini. Njegovi stavovi su bezrezervni.

Ovo djelo namijenjeno je velikom broju korisnika. Bit će im od koristi. Popunjava prazninu u pravnom sustavu Bosne i Hercegovine. Zaslužuje hvalu i mjesto u "prostoru i vremenu" u pravnoj znanosti i praksi u svakom pogledu.

Preporučujem ovo djelo, a prof. Puriševiću želim dobro zdravlje, dug život i još djela.

VIKTIMOLOGIJA U TEORIJI I PRAKSI U POSTKONFLIKTNOM DRUŠTVU: PERSPEKTIVA BOSNE I HERCEGOVINE

**(Jasminka Džumhur, University Press – Centar ženskih prava,
Sarajevo – Zenica, 2021., str. 283)**

prikaz

Sead Bandžović*

Rat u Bosni i Hercegovini (1992-1995) je bez sumnje jedna od tragičnijih dionica bosanskohercegovačke historije. Bilans brutalnih četverogodišnjih razaranja, prema procjenama Demografske jedinice Tužilaštva pri Međunarodnom krivičnom tribunalu za bivšu Jugoslaviju, čini 100.000 žrtava dok je dva miliona osoba raseljeno. Potpisivanjem Dejtonskog mirovnog sporazuma 1995. završen je rat u BiH čime je zemlja prešla iz konfliktnog u fazu postkonfliktnog društva. Postdejtonsko ustavno uređenje BiH odlikuje složenost, nefunkcionalnost, neefikasna zaštita ljudskih prava i manjak vladavine prava. To je posebice primjetno u nepovoljnom društvenopravnom položaju ugroženih kategorija: preživjelih žrtava rata, seksualnog nasilja, logoraša, porodica nestalih osoba, a čiji status i trideset godina poslije kraja rata nije adekvatno regulisan.

O ovoj problematici postoji obimna naučna produkcija. Međutim, dugo je iz akademskog ugla, postojala praznina o odnosu teorije, prava i prakse, tj. koji pravni standardi (domaći i međunarodni) stoje na raspolaganju žrtvama krivičnih djela i kakva je njihova primjena u BiH. Značajan doprinos u davanju analitičkih ocjena i argumentiranih odgovora na ta kompleksna pitanja dala je Jasminka Džumhur u svojoj knjizi *Viktimologija u teoriji i praksi u postkonfliktnom društvu: perspektiva Bosne i Hercegovine*. Džumhur je pravna ekspertica s dugogodišnjim iskustvom u oblasti pravosuđa, ljudskih prava i međunarodnih odnosa. Od 2008. obavlja dužnost ombudsmenke za ljudska prava Bosne i Hercegovine. Bila je potpredsjednik UN Radne grupe za prisilne i nedobrovoljne nestanke (2010-2015) i UN komiteta za zaštitu prava svih radnika migranata i članova njihovih porodica (2016-2019). Autorica je više zapaženih studija i radova o raznim aspektima ljudskih prava.

* Sead Bandžović, dr. iur.

Knjiga *Viktimologija u teoriji i praksi u postkonfliktnom društvu: perspektiva Bosne i Hercegovine* koncipirana je kao naučna studija o različitim pitanjima viktimologije, odnosa društva prema žrtvi s posebnim osvrtom na Bosnu i Hercegovinu. Sastoji se od devet poglavlja koja se prema tematskoj srodnosti mogu grupisati u tri dijela. U prvom dijelu (poglavljja *Žrtva, Nauka o žrtvi, Žrtva u međunarodnom pravu*) Džumhur analizira osnovne viktimološke pojmove. Viktimologija (lat. *victima* - žrtva, grč. *logos* - nauka) najšire posmatrano se može definisati kao nauka o žrtvama. Riječ je o relativno mladoj naučnoj disciplini koja se počela razvijati tokom XIX vijeka. Njenim osnivačem smatra se Benjamin Mendelsohn. Predmet izučavanja su pojave, uzroci i rješavanje problema žrtava. Pod pojmom žrtve smatra se osoba koja strada pa se tako govori o žrtvama prirodnih katastrofa, ratova, nasilja, trgovine ljudima, torture i ostalih vidova masovnih kršenja ljudskih prava. Postoje brojni pristupi kojima se nastoji što adekvatnije odgovoriti na različite potrebe žrtava (socijalne, društvene, psihološke i druge prirode). Prema ideologiji socijalne zaštite društvena zajednica je ta koja mora apsorbirati oštećenja kojima je pojedinac izložen bilo da se radi o bolesti, nesreći ili nezaposlenosti. Instrumentalna (rehabilitacijska) ideologija polazi od povezanosti žrtve i pravosuđa gdje je pružanje pomoći prethodno uvjetovano spremnošću žrtve da sarađuje s pravosudnim organima u otkrivanju i procesuiranju počinitelja krivičnog djela. Ideologija retribucije zasniva se na potrebi izricanja kazne razmjerne zlu koje je naneseo žrtvi i društvu. Abolicionistički (antipravosudni) pristup temelji se na postulatima civilnog društva gdje se insistira na jačanju alternativnih mehanizama rješavanja sporova poput mirenja, reparacije, pomoći žrtvama i prevenciji zločina u okviru sistema socijalne zaštite. S međunarodnopravnog aspekta bitno je istaći propise Ujedinjenih nacija, Vijeća Evrope i Evropske unije (EU). Riječ je o UN-ovoj Deklaraciji o žrtvama (1985.), Evropskoj konvenciji o osnovnim pravima i slobodama, brojnim preporukama Komiteta ministara Vijeća Evrope i Direktivi 2012/29/EU Evropskog parlamenta i Vijeća od 25. 10. 2012. o uspostavljanju minimalnih standarda za prava, podršku i zaštitu žrtava krivičnih djela. Navedeni dokumenti garantuju žrtvama niz prava: od prava na pravnu pomoć, aktivnu ulogu u krivičnom postupku, zaštitu žrtve kao svjedoka, naknadu štete itd. Bosna i Hercegovina, kao članica UN-a i Vijeća Evrope, ali i kandidat za EU ima obavezu pridržavati se ovih međunarodnih standarda i osigurati njihovu punu primjenu. Međutim, kako zapaža autorica, stanje u praksi je daleko drugačije i nepovoljnije o čemu svjedoče analize

raznih međunarodnih organizacija, ali i brojne žalbe koje građani BiH podnose inostranim sudovima.

U drugom dijelu knjige (poglavlja *Žrtva u kontekstu tranzicijske pravde, Žrtva u krivično-procesnom zakonodavstvu Bosne i Hercegovine, Položaj žrtve u društvenoj praksi*) autorica je istražila kompleksne odnose zajednice prema žrtvi s posebnim akcentom na relevantna zakonska rješenja. Tu je posebice bitno istaći krivično-procesno zakonodavstvo u Bosni i Hercegovini. Komparacijom tri propisa (iz 1992., 1998., i 2003.) vidljiva je korjenita promjena u statusu žrtve u krivičnom postupku u smislu ograničenja njenih procesnih prava. Prema ranijim zakonima o krivičnom postupku u BiH (1992., 1998.) oštećena strana se mogla pojaviti kao privatni ili supsidijarni tužilac te u vidu subjekta koji daje odobrenje za krivično gonjenje i s imovinskopравnim zahtjevom. Zakonima iz 2003. uvedene su novine karakteristične za zemlje Common Law pravne tradicije: ukinut je istražni sudija, a predstavljeni su i novi pravni instituti poput sporazuma o priznanju krivice. Krivično gonjenje se pokreće isključivo na prijedlog javnog tužioca. S druge strane položaj žrtve je minimiziran. Ukinuta joj je mogućnost samostalnog vođenja krivičnog postupka. U korpusu prava s kojima ona raspolaže može se navesti pravo da žrtva bude informisana o obustavi istrage, rezultatima pregovora o priznanju krivice te ovlaštenje na isticanje imovinskopравnog zahtjeva. Džumhur posebice ističe problem u primjeni posljednjeg prava gdje sudije nerijetko upućuju oštećene da svoj imovinskopравni zahtjev ostvaruju u posebnom parničnom postupku. Kada se govori o regulisanju prava žrtava u BiH bitno je istaći da na državnom nivou ne postoji jedinstven, ujednačen pristup u normiranju ove oblasti. Pojedinim licima je priznat status žrtve. To je urađeno Zakonom o nestalim osobama BiH. Srodnici nestalih osoba, prema ovom propisu, imaju pravo na istinu o sudbini nestalih članova porodice uključujući i pravo na informisanje o rezultatima procesa njihovog pronalaska. Na nivou entiteta status žrtava je priznat civilnim žrtvama rata i ratne torture. Kao posebice problematični pokazali su se zakoni u Republici Srpskoj. Izmjenama Zakona o zaštiti civilnih žrtava rata RS-a iz jula 2007. propisan je rok od šest mjeseci od stupanja na snagu izmjena u kojem se osobe mogu obratiti sa zahtjevom za priznavanje statusa civilne žrtve rata. Zbog ovako kratkog roka velik broj civilnih žrtava nije uspio pravovremeno pokrenuti postupak zbog čega im je onemogućeno uživanje niza prava po gore spomenutom zakonu. Udruženja žrtava su iznijela brojne primjedbe i na Zakon o žrtvama ratne torture u RS-u. Status žrtve je vezan isključivo uz njeno prebivalište u ovom

entitetu, a u postupku su mjerodavni isključivo dokumenti udruženja i institucija iz RS-a dok se iste isprave izdate u Federaciji BiH ili Brčko distriktu BiH odbijaju.

U trećem dijelu (poglavlja *Reparacija prava žrtvama, Žrtve iz Bosne i Hercegovine u dokumentima međunarodnih tijela, Zaključna razmatranja*) autorica je obradila postojeće procedure naknade štete u krivičnom postupku u BiH pozivajući se pritom na brojne presude Ustavnog suda BiH. Sudska praksa u BiH je neujednačena po pitanju naknade štete nastale ratnim zločinima. Sud BiH je u nekoliko slučajeva dosudio odštetu preživjelim žrtvama seksualnog nasilja. U stvarnosti se dosuđivanje štete žrtvi pokazalo teško ostvarivim s obzirom da osuđenici često nemaju dovoljno sredstava ili imovine za namirenje. Entitetski sudovi nerijetko upućuju žrtve na pokretanje parničnih postupaka za odštetu. Njihovi zahtjevi su uglavnom usmjereni protiv Republike Srpske ili Federacije BiH. Sudovi takve zahtjeve često odbijaju pozivajući se na nastupanje zastare. Kod podnošenja tužbi žrtve moraju otkriti svoj identitet što je problematično ako su one u prethodnom krivičnom postupku svjedočile pod mjerama zaštite. Džumhur posebno ukazuje na obavezu svih organa vlasti u BiH da poštuju dokumente i pravne standarde međunarodnih organizacija čiji je država član. Naime, BiH je potpisnica devet osnovnih ugovora o ljudskim pravima i Fakultativnog protokola uz Konvenciju protiv torture. Ti sporazumi su doneseni pri Ujedinjenim nacijama (UN). Na godišnjem nivou svaka država potpisnica podnosi izvještaje posebnim komitetima o primjeni konvencija o čemu ta tijela kasnije donose svoje opservacije i preporuke za unapređenje stanja u određenoj pravnoj oblasti. UN komiteti redovno upozoravaju na neefikasnu implementaciju njihovih standarda u BiH, potrebu jačanja svijesti o važnosti tih propisa kod građana ali i nosilaca vlasti, te manjkavu primjenu zakona. Džumhur ovdje naglašava da "nije dovoljno da država pristupi UN ugovorima već je dužna da kroz njihovu implementaciju osigura i ostvarivanje ciljeva zbog kojih su doneseni, a to je prije svega zaštita i promocija ljudskih prava".

Žrtvama kršenja ljudskih prava omogućeno je obraćanje UN komitetima kroz pojedinačne žalbe. One su dužne iscrpiti sva raspoloživa domaća pravna sredstva i podnijeti žalbu u skladu s rokom koji propisuje konvencija kojoj pripada povrijeđeno pravo. Ključna pretpostavka za uspješno obraćanje je i prethodna saglasnost države o prihvatanju nadležnosti komiteta po individualnim žalbama. Do danas BiH takvu saglasnost nije odobrila jedino po Konvenciji o eliminaciji rasne diskriminacije i Konvenciji o zaštiti prava svih

radnika, migranata i članova njihovih porodica. Iskustva pokazuju da građani BiH ne koriste u dovoljnoj mjeri ove mehanizme što se može dokazati i brojem odluka. Komitet za ljudska prava je donio 15 odluka protiv BiH dok su Komiteti protiv torture i eliminacije svih oblika diskriminacije žena po jednu. Daleko su češća obraćanja Evropskom sudu za ljudska prava koji je nadležan za ispitivanje povreda po odredabama Evropske konvencije o osnovnim pravima i slobodama (EKLJP). Od 2002., kada je BiH ratifikovala EKLJP, do 2014. pred Evropskim sudom je protiv BiH razmatrano 6.083 aplikacija. Njih 5.229 je proglašeno neprihvatljivim, a presudom je riješeno 116. Žalbe su najčešće podnose zbog neizvršenja odluka domaćih sudova o naknadi ratne štete, problema u pronalasku nestalih osoba, protjerivanja stranaca, povrata stare devizne štednje u Ljubljanskoj banci, uskraćenog pristupa sudu itd. Autorica apostrofira razlike u tumačenju Evropskog suda i UN tijela. Dok se Sud usmjerava na ispitivanje povreda u okviru EKLJP-a, UN tijela to čine kroz ugovore o ljudskim pravima UN-a koji pružaju pravnu zaštitu u daleko većem obimu.

Džumhur je, koristeći se prvenstveno vlastitim iskustvom u radu sa žrtvama ali i detaljnom analizom domaćih i međunarodnih propisa, na jezgrovit način analizirala tematiku prava žrtava u Bosni i Hercegovini. Time je istovremeno otvorila put ka reformama krivično-procesnog zakonodavstva, posebice dijela o unapređenju zaštite žrtava u krivičnom postupku, čime se ujedno vrši i usklađivanje s mjerodavnim pravnim standardima. Jednostavan i razumljiv jezik čine ovo djelo preporučljivim i široj javnosti. Inspirativno je za dalja poređenja i istraživanja, akademska i stručna pregnuća.

SUDSKA PRAKSA USTAVNOG SUDA BOSNE I HERCEGOVINE

sudska praksa

Pripremili: **Miodrag N. Simović***
Vladimir M. Simović**

NAČELO VLADAVINE PRAVA KAO DEMOKRATSKO NAČELO (ČLAN I/2. USTAVA BOSNE I HERCEGOVINE)

Zakon o zastavi Bosne i Hercegovine

Član 5. stav 1. tačka a) Zakona o zastavi Bosne i Hercegovine u dijelu koji glasi: „zajedničkih Institucija ili institucija kojom upravljaju zajedničke institucije ili koja je odgovorna zajedničkim institucijama“ nije u skladu s članom I/2. Ustava Bosne i Hercegovine u vezi s članom III/1. Ustava Bosne i Hercegovine.

Iz obrazloženja:

Imajući u vidu činjenični supstrat podnesenog zahtjeva, Ustavni sud smatra da se pitanja koja se pokreću odnose na usklađenost sintagme „zajedničke institucije“ s izrazom iz člana III Ustava Bosne i Hercegovine koji glasi „institucija Bosne i Hercegovine“ (riječ institucija se u Ustavu Bosne i Hercegovine piše u različitim padežima). Stoga će Ustavni sud, primjenom pravila *iura novit curia* i u skladu sa svojom praksom da činjenični supstrat zahtjeva ili apelacije može podvesti pod bilo koje pravo (vidi Ustavni sud, Odluka o dopustivosti i meritumu broj U-23/18 od 5. jula 2019. godine, tačka 17, dostupna na internetskoj stranici Ustavnog suda www.ustavnisud.ba), zahtjev ispitati u odnosu na čl. I/2. i III/1. Ustava Bosne i Hercegovine.

Ustavni sud podsjeća da odredbe člana I/2. Ustava Bosne i Hercegovine sadrže načelo vladavine prava kao demokratsko načelo na kojem se zasniva država Bosna i Hercegovina. To načelo predviđa sistem političke vlasti zasnovan na tome da kako građani, tako i sami nosioci državne vlasti poštuju ustav, zakone i druge propise. Osim toga, ovo načelo zahtijeva da svi zakoni i

* Redovni član Akademije nauka i umjetnosti BiH, profesor emeritus.

** Prof. dr. tužilac Tužilaštva BiH.

drugi propisi koji se donose moraju biti usklađeni s ustavnim načelima, što znači da pravni sistem počiva na hijerarhiji pravnih akata, počevši od Ustava Bosne i Hercegovine, kao najvišeg pravnog akta, pa do podzakonskih akata (vidi, između ostalih, Ustavni sud, odluke o dopustivosti i meritumu br. U-21/16 od 1. juna 2017. godine, tačka 19 i U-6/06 od 29. marta 2008. godine, tačka 22).

Načelo vladavine prava nije ograničeno samo na formalno poštovanje ustavnosti i zakonitosti, već zahtijeva da svi pravni akti (zakoni, propisi i sl.) imaju određen sadržaj, odnosno kvalitet primjeren demokratskom društvu, tako da služe zaštiti ljudskih prava i sloboda, u odnosima građana i tijela javne vlasti, u okviru demokratskog političkog sistema. U vezi s tim, Ustavni sud je u svojoj praksi naglasio da ovo načelo traži da zakoni ispunjavaju određene standarde kvaliteta tako da zakonska odredba mora da bude dovoljno jasna i precizna da oni na koje se odnosi mogu stvarno i konkretno znati svoja prava i obaveze do stepena koji je razuman u datim okolnostima - kako bi se prema njima mogli ponašati (vidi Odluku o dopustivosti i meritumu broj U-15/18 od 29. novembra 2018. godine, tačka 26).

U konkretnom slučaju Ustavni sud zapaža da je u jezičkom smislu razlika između sintagme „zajedničke institucije“ iz osporenih odredbi člana 5. Zakona o zastavi Bosne i Hercegovine („Službeni glasnik Bosne i Hercegovine“ br. 1/98, 19/01 i 23/04) i izraza „institucije Bosne i Hercegovine“ koji se navodi u članu III Ustava Bosne i Hercegovine očigledna. Naime, izraz „institucije Bosne i Hercegovine“ (u različitim padežima) isključivo se navodi na više mjesta u članu III Ustava Bosne i Hercegovine na svim službenim jezicima u Bosni i Hercegovini, te u autentičnom tekstu Ustava Bosne i Hercegovine na engleskom jeziku. Tekst Ustava Bosne i Hercegovine ni na jednom od službenih jezika ne poznaje sintagmu „zajedničke institucije“, ni u članu III, niti u nekoj drugoj odredbi Ustava Bosne i Hercegovine. Dakle, nema nikakve sumnje da se radi o jezičkoj neusklađenosti sporne odredbe člana 5. Zakona o zastavi s relevantnim tekstom člana III Ustava Bosne i Hercegovine.

Ustavni sud također zapaža da je u Zakonu o grbu Bosne i Hercegovine propisano da se grb Bosne i Hercegovine zvanično ističe i koristi na ulazu u sve druge „institucije Bosne i Hercegovine“. Korištenje izraza „institucije Bosne i Hercegovine“ u Zakonu o grbu Bosne i Hercegovine Bosne i Hercegovine („Službeni glasnik BiH“ br. 8/98, 19/01 i 23/04) odgovara istom izrazu koji se koristi u članu III Ustava Bosne i Hercegovine. Osim ovoga, može se uzeti u obzir čitav niz zakona na državnom nivou, čija imena dovoljno govore, i to:

Zakon o službi u državnim institucijama BiH, Zakon o finansiranju institucija BiH, Zakon o budžetu institucija BiH, Zakon o platama i naknadama u institucijama BiH, Zakon o internoj reviziji institucija BiH, Zakon o državnoj službi u institucijama BiH, Zakon o radu u institucijama BiH, Zakon o trezoru institucija BiH itd. Svi navedeni zakoni koriste isključivo izraz „institucije Bosne i Hercegovine“ u skladu s izrazom u članu III Ustava Bosne i Hercegovine. Stoga, Ustavni sud smatra da i u sistemskom smislu postoji neusklađenost sporne odredbe člana 5. Zakona o zastavi s relevantnim tekstom člana III Ustava Bosne i Hercegovine.

Osim toga, Ustavni sud ukazuje da član III Ustava Bosne i Hercegovine u tekstu na engleskom jeziku, kao i na svim službenim jezicima u Bosni i Hercegovini, identično propisuje nadležnosti i odnose između „institucija Bosne i Hercegovine“ i entiteta. U podnaslovu člana III Ustava Bosne i Hercegovine navedeno je: „Nadležnost i odnosi između institucija Bosne i Hercegovine i entiteta“, što je dalje razrađeno po svim stavovima tog člana. Izraz „institucije Bosne i Hercegovine“ isključivo se spominje u svakom od tih stavova. U vezi s tim članom su i čl. IV i V Ustava Bosne i Hercegovine kojima se detaljnije propisuju nadležnosti i funkcije nekih institucija Bosne i Hercegovine kao što su: Parlamentarna skupština Bosne i Hercegovine, Predsjedništvo Bosne i Hercegovine i Vijeće ministara Bosne i Hercegovine.

Imajući u vidu navedeno, te analizom člana III Ustava Bosne i Hercegovine, Ustavni sud smatra da je ustavotvorac, koristeći izraz „institucije Bosne i Hercegovine“, imao za cilj predvidjeti postojanje organa koji zastupaju državu, s njihovim nadležnostima, procedurama, odnosima s entitetima i svim ostalim. Također, cilj ovog izraza je da prepozna status „institucija Bosne i Hercegovine“ kao takvih u javnom prostoru Bosne i Hercegovine i šire u međunarodnim odnosima kroz izvršavanje nadležnosti, npr. Predsjedništva koje je „institucija Bosne i Hercegovine“. Niti jedna odredba iz Ustava Bosne i Hercegovine ne sugerise da je namjera ustavotvorca bila da se izraz „institucije Bosne i Hercegovine“ okvalifikuje nekom odrednicom kojom bi se „pojasnio“ karakter ili ukazalo na neku njihovu specifičnost. Stoga, Ustavni sud smatra da dodavanje odrednice „zajedničke“ ili bilo koje druge odrednice ustavnom izrazu „institucije Bosne i Hercegovine“ treba izbjegavati zato što bi se tako promijenio ustavni smisao ovog izraza i karakter državnih institucija onako kako je to utvrđeno Ustavom Bosne i Hercegovine.

Dodavanje takve ili sličnih odrednica moglo bi sugerirati da postoje i neke druge institucije na nivou države, osim „institucija Bosne i Hercegovine“.

Takvo nešto nije predviđeno Ustavom Bosne i Hercegovine, naročito ne članom III Ustava Bosne i Hercegovine koji jasno predviđa postojanje „institucija Bosne i Hercegovine“ i institucija entiteta, uređuje njihove međusobne odnose, ali ne propisuje niti predviđa postojanje bilo kakve „zajedničke institucije“ države i entiteta. Ništa manje važno je uočiti da su i druge institucije Bosne i Hercegovine koje su uspostavljene zakonima koje je donio visoki predstavnik za Bosnu i Hercegovinu (Sud Bosne i Hercegovine, Tužilaštvo Bosne i Hercegovine, Visoko sudsko i tužilačko vijeće Bosne i Hercegovine, Granična policija Bosne i Hercegovine itd.) također uspostavljene isključivo kao „institucije Bosne i Hercegovine“, s ciljem osiguranja provođenja nadležnosti Bosne i Hercegovine, a nikako kao „zajedničke institucije“.

Imajući u vidu sve navedeno, proizlazi da osporena odredba koja sadrži odrednicu „zajedničke“ ispred izraza „institucije“ nije u skladu s članom III/1. Ustava Bosne i Hercegovine, te može imati negativan uticaj na smisao tog člana koji predviđa samo postojanje „institucija Bosne i Hercegovine“. Na ovaj način zakonodavac je postupio suprotno načelu vladavine prava iz člana I/2. Ustava Bosne i Hercegovine zato što je izmijenio suštinu jasne ustavne odredbe iz člana III Ustava Bosne i Hercegovine.

*(Odluka Ustavnog suda Bosne i Hercegovine,
broj U-23/22 od 19. januara 2023. godine)*

**NADLEŽNOST USTAVNOG SUDA U PITANJIMA KOJA MU JE
PROSLIJEDIO BILO KOJI SUD U BOSNI I HERCEGOVINI
U POGLEDU TOGA DA LI JE ZAKON, O ČIJEM VAŽENJU NJEGOVA
ODLUKA ZAVISI, KOMPATIBILAN S USTAVOM BIH, S EVROPSKOM
KONVENCIJOM ZA ZAŠTITU LJUDSKIH PRAVA I OSNOVNIH SLOBODA
I NJENIM PROTOKOLIMA ILI SA ZAKONIMA BOSNE I HERCEGOVINE**

Zakon o platama i drugim naknadama sudija i tužilaca Federacije Bosne i Hercegovine („Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine“ br. 72/05, 22/09, 27/12, 55/13 i 55/17)

Osporeni zakon, zato što ne sadrži odredbe u pogledu naknada za obavezno dežurstvo ili pripravnost, nije u skladu s odredbama čl. I/2. i II/4. Ustava Bosne i Hercegovine, u vezi s članom 14. Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, članom 1.

Protokola broj 12 uz ovu konvenciju i članom 26. Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima.

Iz obrazloženja:

U konkretnom predmetu se postavlja pitanje da li su odredbe osporenog zakona kompatibilne s odredbama Ustava Bosne i Hercegovine i Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda jer ne propisuju naknadu za segment rada – obavezno dežurstvo tužilaca. Zadatak Ustavnog suda je, imajući u vidu navode iz zahtjeva, da ispita da li je osporeni zakon u skladu s navedenim pravima.

U ovom predmetu, identično kao u ranijim predmetima koji su riješeni citiranim odlukama br. U- 7/12 i U-29/13, na osnovu prethodno navedenog obrazloženja, Ustavni sud zaključuje identično. Naime, nesporno je da Tužilaštvo, pored redovnog radnog vremena, uspostavlja i „stalnu službu dežurstva“ u kojoj učestvuju svi tužioci, osim glavnog tužioca (uz mogućnosti određenih izuzetaka), a kako bi osigurali neprekidan rad Tužilaštva punih 24 sata i za vrijeme praznika i drugih neradnih dana. Također, nesporno je da dežurni tužilac obavlja sve radnje i mjere s ciljem vršenja prava i obaveza koje ima tužilac u skladu s odredbama Zakona o krivičnom postupku.

Podnosilac zahtjeva ukazuje da se dovodi u pitanje jednak tretman sudija i tužilaca pred zakonom i da je propustom da se definiše, reguliše i propiše naknada za pripravnost i rad u dežurstvu - dovedena u pitanje institucionalna nezavisnost pravosuđa.

Kada se sagledaju sve okolnosti, počevši od potrebe da sudovi, kao i tužilaštva budu nezavisni, da je jedna od garancija nezavisnog sudstva materijalni položaj, te da je i za tužioce prepoznata potreba da im se osigura adekvatna naknada u skladu s važnošću zadataka koji obavljaju, Ustavni sud smatra da postoji potreba, koja je opravdana, da dežurstvo ili pripravnost tužilaca (i sudija) bude valorizirana, odnosno da za to primaju određenu naknadu, čiju će visinu detaljnije odrediti nadležni organ. Ovo pogotovo u situaciji kada je, kao u prethodno spomenutim odlukama br. U-7/12 i U-29/13, očigledno da je takva naknada propisana u drugim oblastima i da postoji određeni krug lica kojima je priznato pravo na naknadu za pripravnost ili dežurstvo.

Tako, Ustavni sud primjećuje da su, pozivajući se na član 138. stav (3) Zakona o radu („Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine“ br. 26/16, 89/18, 23/20 i 31/20), Vlada Federacije Bosne i Hercegovine kao poslodavac i

Sindikata državnih službenika i namještenika u organima državne službe, sudskoj vlasti i javnim ustanovama u Federaciji Bosne i Hercegovine kao reprezentativni sindikat, odnosno predstavnik državnih službenika i namještenika zaposlenih u organima državne službe, sudskoj vlasti i javnim ustanovama u Federaciji Bosne i Hercegovine zaključili Kolektivni ugovor (odnosno kasnije Granski kolektivni ugovor) kojim se državnim službenicima i ostalim licima na koje se odnosi priznaje pravo na naknadu za pripravnost (na što ukazuje i podnosilac zahtjeva). Time je opet neopravdano izvršena razlika u odnosu na nosioce tužilačke i sudijske funkcije naspram drugih korisnika budžeta. Apsurd je utoliko veći što tužioci i sudije nemaju priznato pravo na takvu naknadu, dok lica koja im pomažu u vršenju funkcije imaju.

Također, i Zakon o radu ima jasnu definiciju pojma radnog vremena (o navedenom pojmu ne postoji drugačija definicija u osporenom zakonu, te je u članu 7. osporenog zakona, u okviru dijela „radno vrijeme“, naveden broj radnih sati i korekcija u slučaju da se radi pola radnog vremena), te je u članu 35. Zakona o radu navedeno: „(1) Radno vrijeme je vremenski period u kojem je radnik, prema ugovoru o radu, obavezan obavljati poslove za poslodavca. (2) Radnim vremenom ne smatra se vrijeme u kojem je radnik pripravan odazvati se pozivu poslodavca za obavljanje poslova, ako se ukaže takva potreba. (3) Vrijeme pripravnosti za rad i visina naknade za vrijeme pripravnosti uređuje se kolektivnim ugovorom, pravilnikom o radu i ugovorom o radu.“ Dakle, zakonodavac je prepoznao potrebu da pripravnost bude izdvojena kao radno vrijeme, ali valorizirana, čini se svima, osim sudijama i tužiocima, pri čemu Ustavni sud ne želi da ulazi u načine (modalitete) naknade za obavljanja dežurstva ili pripravnosti.

U konkretnom predmetu, kao i u prethodnim svojim odlukama, Ustavni sud želi da istakne da poštuje diskreciono pravo zakonodavca da uredi pojedine oblasti onako kako smatra da je to najprikkladnije. U tom smislu, Ustavni sud je u Odluci broj U-12/09 iskazao kako poštuje specifičnost ustavnog poretka Bosne i Hercegovine, ali da se zajednički ustavni standardi kompleksnih država – posebno na evropskom nivou – moraju uzeti u obzir, a odstupanja se mogu desiti jedino kada postoji dovoljno opravdanje (vidi Ustavni sud, Odluka broj U-12/09 od 28. maja 2010. godine, tačka 34). Međutim, Ustavni sud ponovno naglašava da primanja nosilaca pravosudnih funkcija moraju biti na odgovarajućem nivou kako bi se osigurala efikasnost i nezavisnost pravosuđa, a pogotovo kada se ima u vidu sam rad i funkcioniranje tužilaštava i suda.

Imajući u vidu navedeno, a iz istih razloga kao i u citiranim odlukama br. U-7/12 i U-29/13, Ustavni sud zaključuje da osporeni zakon krši princip nezavisnosti pravosuđa kao osnovne garancije vladavine prava i on je diskriminacioni zato što ne propisuje pravo na naknadu na ime troškova obaveznog dežurstva/pripravnosti tužiocima i sudijama

*(Odluka Ustavnog suda Bosne i Hercegovine,
broj U-7/21 od 23. septembra 2021. godine)*

PRAVO OSOBE DA NE BUDE PODVRGNUTA MUČENJU, N EČOVJEČNOM ILI PONIŽAVAJUĆEM TRETMANU ILI KAZNI

Djelotvornost istrage

Nema kršenja apelantičinog prava iz člana II/3.b) Ustava Bosne i Hercegovine i člana 3. Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda kada je nadležno tužilaštvo postupalo odmah po saznanju da je apelantičin otac nestao, provelo veliki broj radnji uobičajenih za istragu, a sama činjenica da istraga nije dala rezultate - ne utiče, samo po sebi, na njenu djelotvornost i garancije koje pruža član II/3.b) Ustava Bosne i Hercegovine i član 3. ove konvencije, pri čemu je apelantica dovoljno informisana o samim radnjama istrage.

Iz obrazloženja:

Ustavni sud nalazi da je Tužilaštvo djelovalo odmah po prijemu prijave da je apelantičin otac nestao, da je preduzeto mnogo radnji koje su uobičajene za ovakav postupak (uviđaj, vještačenja, saslušanja svjedoka itd.), te da nisu uspjeli pronaći niti apelantičinog oca, niti njegovo tijelo. Stoga, Tužilaštvo nije imalo dokaze koji potvrđuju postojanje osnovane sumnje za provođenje istrage, nije moglo opisati krivično djelo iz kojeg proizlaze zakonska obilježja nekog krivičnog djela, zakonski naziv krivičnog djela i okolnosti koje potvrđuju osnove sumnje za provođenje istrage.

Ustavni sud razumije težnju svih koji su pogođeni nestankom svojih bližnjih da saznaju njihovu sudbinu, da se eventualni počinioци pronađu i kazne, ukoliko imaju veze s nestankom osobe, a što je u konačnici i nastojanje svake države koja počiva na demokratskim načelima i teži vladavini prava. S druge strane, i pored radnji koje je Tužilaštvo preduzelo, predmetni postupak nije rezultirao ishodom koji je zadovoljavajući za apelanticu.

Ustavni sud smatra da je protek vremena od šest godina, od kada je apelantičin otac nestao i ništa se ne zna o njegovoj sudbini, za apelanticu sigurno pretjerano dug, ali u okolnostima konkretnog slučaja, kada je od samog početka Tužilaštvo preduzimalo sve adekvatne mjere da otkrije šta se desilo s apelantičinim ocem (dok apelantica nije ukazala koje aktivnosti su, eventualno, propustili uraditi nadležni organi ili postoje li kod izvršenih aktivnosti nedostaci takve prirode da ih čine nedjelotvornim), sama činjenica da se nije došlo do rezultata - ne ukazuje da je došlo do povrede apelantičinog prava iz člana II/3.(b) Ustava Bosne i Hercegovine i člana 3. Evropske konvencije.

Dalje, Ustavni sud primjećuje da je apelantica povremeno postavljala pitanja o istrazi i dobijala odgovore koji su sasvim zadovoljavajući u pogledu obaveze da nadležno tužilaštvo informiše o istrazi i da apelantica ima informacije da nadležno tužilaštvo radi i da preduzima određene radnje, ali i da dobije informaciju da nadležno tužilaštvo nema relevantna saznanja koja bi bila korisna za rasvjetljavanje konkretnog slučaja (dopis Federalnog tužilaštvo od 31. januara 2019. godine). Također, u ovom dijelu Ustavni sud želi napomenuti da je apelantica podnijela apelaciju kada je još imala informacije da se preduzimaju radnje i mjere s ciljem rasvjetljavanja slučaja, te je ukazala na (ne)djelotvornost istrage i u vezi s tim nepostojanjem pravnog lijeka. Stoga, činjenica koju je navelo Tužilaštvo – da nije donijelo naredbu o provođenju istrage, o kojoj je apelantica trebala biti obaviještena u skladu s odredbama Zakona o krivičnom postupku Federacije Bosne i Hercegovine („Službene novine Federacije BiH“ br. 35/03, 37/03, 56/03, 78/04, 28/05, 55/06, 27/07, 53/07, 9/09, 12/10, 8/13, 59/14 i 74/20) (o čemu Ustavni sud nije dobio relevantnu informaciju), nije od odlučujućeg značaja za sam konkretan predmet, kada se apelacijom postavlja pitanje djelotvornosti istrage.

Ustavni sud napominje, čak i u slučaju odluke bilo kojeg nadležnog tužilaštva koje radi na određenom predmetu da ne donese naredbu o provođenju istrage, odnosno da donese odluku o neprovođenju istrage, to nikako ne znači da Tužilaštvo, u slučaju pojavljivanja eventualnih novih činjenica, nema daljnju obavezu postupati u skladu s relevantnim odredbama Zakona o krivičnom postupku Federacije Bosne i Hercegovine.

*(Odluka Ustavnog suda Bosne i Hercegovine,
broj AP-1362//20 od 16. decembra 2021. godine)*

PRAVO NA LIČNU SLOBODU I BEZBJEDNOST

Pritvor

Nema kršenja prava na ličnu slobodu i bezbjednost iz člana II/3.d) Ustava Bosne i Hercegovine i člana 5. stav 1. tačka c), te st. 3. i 4. Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih kada su odluku o određivanju pritvora donijeli zakonom ustanovljeni nadležni sudovi na način i u postupku propisanim zakonom, pri čemu su redovni sudovi na dovoljno jasan način naveli razloge za postojanje posebnih pritvorskih razloga propisanih članom 197. stav 1. tačka b) Zakona o krivičnom postupku Republike Srpske, te kada ih je potvrdio drugostepeni sud, uz zaključak da je pritvor jedina adekvatna mjera, a činjenice koje apelanti navode u vezi s istragom pred drugim tužilaštvom ne utiču na suštinu garancija iz osporenih rješenja.

Iz obrazloženja:

Ustavni sud primjećuje da je u odnosu na apelante redovni sud u osporenim rješenjima dao razloge o postojanju osnovane sumnje i posebnih pritvorskih razloga iz člana 197. stav 1. tačka b) ZKPRS (Zakon o krivičnom postupku Republike Srpske - „Službeni glasnik Republike Srpske“ br. 53/12, 91/17, 66/18 i 15/21). Iz dostavljene dokumentacije proizlazi da je u toku istraga koju vodi Tužilaštvo (povodom koje je donijeto rješenje o određivanju pritvora apelantima), ali i određena istraga koju vodi Tužilaštvo BiH (kako proizlazi iz dostavljenog rješenja Suda BiH), zbog koje je Sud BiH donio jednu od mjera (radnji) dokazivanja (mjera do koje dolazi ako postoji sumnja u izvršenje krivičnog djela u pogledu neke novčane transakcije, a kako bi se pribavili dokazi za krivični postupak), u skladu s čl. 65. i 72. st. 4. i 5. ZKPRS u odnosu na prvoapelanta i određeno pravno lice. Dakle, bez obzira na činjenicu da dva tužilaštava vode postupak i da su dva suda (Okružni sud i Sud BiH) donijela određene odluke, Ustavni sud može samo da konstatuje da je rješenja osporena apelacijom donio sud koji je smatrao da je nadležan (navedeno apelanti nisu problematizovali u apelaciji), zakonom ustanovljen, koji je postupao po prijedlogu nadležnog tužilaštava za određivanje pritvora i u skladu s zakonskim odredbama, pa ukazivanje na neki drugi postupak pred drugim sudom ne dovodi u pitanje zakonitost osporenih rješenja, niti povredu garancija iz člana II/3.d) Ustava Bosne i Hercegovine i člana 5. Evropske konvencije.

Konačno, suprotno navodima apelantata koji ukazuju da sud nije ispitao mogućnost izricanja blažih mjera, iz obrazloženja osporenih rješenja proizlazi da je vijeće Okružnog suda zaključilo da se samo mjerom pritvora može ostvariti svrha zbog koje je pritvor određen. Opet, ukazujući na okolnosti konkretnog predmeta i činjenicu da se radi o inicijalnom rješenju o pritvoru, koji je određen u trajanju od 30 dana, kao i da je sud imao u vidu obavezu hitnosti u postupanju svih organa, Ustavni sud nalazi da je dato obrazloženje u svojoj sveukupnosti jasno i obrazloženo.

*(Odluka Ustavnog suda Bosne i Hercegovine,
broj AP-3372/21 od 16. novembra 2021. godine)*

PRAVO NA PRAVIČNO SUĐENJE

Notarska obrada ugovora

Nije povrijeđeno apelantino pravo na pravično suđenje iz člana II/3.e) Ustava Bosne i Hercegovine i člana 6. stav 1. Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda jer je sud u osporenoj odluci dao jasna i relevantna obrazloženja u pogledu primjene materijalnog i procesnog prava – odredbi Zakona o notarima, Zakona o obligacionim odnosima i Zakona o parničnom postupku - na činjenično stanje utvrđeno pred nižestepenim sudovima, a apelantica svojim navodima nije dovela u pitanje pravičnost postupka u konkretnom slučaju, niti je dokazala da je postupak na bilo koji način u procesnom smislu proveden na njenu štetu.

Iz obrazloženja:

Ustavni sud zapaža da je Vrhovni sud, koji je donio konačnu odluku u konkretnoj pravnoj stvari, razmotrio apelanticine revizione navode, koje ona ponavlja i u apelaciji i da je dao razloge zašto ti navodi ne mogu dovesti do drugačijeg ishoda konkretne pravne stvari. Pri tome, Ustavni sud zapaža da je Vrhovni sud, polazeći od činjeničnog utvrđenja prvostepenog suda do kojeg je došao ocjenom izvedenih dokaza, dao jasne i argumentovane razloge za svoje odlučnje, uz pozivanje na relevantne odredbe ZON-a (Zakon o notarima - „Službene novine Federacije BiH“ br. 45/02, 30/16 i 29/18), ZOO-a (Zakon o obligacionim odnosima - „Službeni list SFRJ“ br. 29/78, 39/85, 45/89 i 57/89, „Službeni list RBiH“ br. 2/92, 13/93 i 13/94 i „Službene novine Federacije BiH“ br. 29/03 i 42/11) i ZPP-a (Zakon o parničnom postupku - „Službene novine

Federacije BiH“ br. 53/03, 73/05, 19/06 i 98/15). Ustavni sud zapaža da je, suprotno apelacionim navodima, upravo prvostepeni sud, čiju odluku apelantica nije osporavala, na osnovu izvedenih dokaza utvrdio „da je pri notarskoj obradi ugovora došlo do propusta što ugovor nije pročitao strankama“. Međutim, Vrhovni sud nije podržao stav da, bez obzira na takav propust koji je protivan eksplicitnoj odredbi ZON, nema razloga za ništavost spornog ugovora.

Ustavni sud naročito ukazuje da je svrha uvođenja notarijata u BiH bila jačanje pravne sigurnosti i vladavine prava. Doneseni zakoni o notarima u BiH su u najvećoj mjeri procesni zakoni koji primarno imaju cilj propisati formu i postupak sačinjavanja određenih vrsta isprava i, uopšteno, način preduzimanja određenih službenih radnji. To potvrđuje i pravna snaga koju notarske isprave imaju budući da ZON u članu 4. stav 3. propisuje da su notarske isprave javne isprave, kao i da važe kod svih organa vlasti, pravnih lica i drugih institucija nezavisno od toga koji ih je notar izdao.

U konkretnom slučaju, Vrhovni sud je cijenio odredbu člana 80. stav 3. ZON-a koji vrlo decidirano propisuje obavezu da se izvornik pročita strankama u prisustvu notara, da se notar pitanjima uvjeri u stvarnu volju stranaka i da se tek onda izvornik potpisuje. Imajući to u vidu, Ustavni sud smatra da u okolnostima konkretnog slučaja nema ništa što bi ukazivalo da je tumačenje normi proceduralne prirode iz člana 55. stav 4. ZPP-a, kako je to učinio Vrhovni sud, proizvelo posljedice koje nisu spojive s Evropskom konvencijom. Dalje, u odnosu na apelanticine navode da je izostalo vještačenje kojim bi se odredila visina štete, Ustavni sud zapaža da je nesporno tužbenim zahtjevom tražena naknada iznosa na koji je nekretnina procijenjena u izvršnom postupku, te da je apelantica u smislu relevantnih odredbi ZPP-a, ako je smatrala da je tužbeni zahtjev previsoko postavljen - mogla predložiti vještačenje, što nije učinila.

U vezi s apelanticinim navodima da Vrhovni sud nije odlučio o njenom prigovoru zastare potraživanja, Ustavni sud zapaža da je apelantica taj prigovor istakla u postupku pred prvostepenim sudom. Međutim, prvostepeni sud nije odlučivao o ovom prigovoru budući da je odbio eventualni zahtjev u odnosu na apelanticu, kao ni drugostepeni sud koji je potvrdio prvostepenu presudu. Vrhovni sud je osporenim presudom ispitao drugostepenu presudu u pogledu primjene materijalnog i procesnog prava na koju su ukazali tužioci, dok apelantica u odgovoru na reviziju nije ukazala na istaknuti prigovor zastare (vidi, *mutatis mutandis*, Ustavni sud, Odluka o dopustivosti i meritumu broj AP-4803/19 od 8. jula 2021. godine, tačka 42, dostupna na

www.ustavnisud.ba). Dakle, Vrhovni sud je u revizionom postupku ispitao drugostepenu presudu u granicama razloga navedenih u reviziji, pazeći po službenoj dužnosti na primjenu materijalnog prava, te je u datim okolnostima dao dovoljne i relevantne razloge za svoje odlučnje, koje se ne doima proizvoljno.

Imajući u vidu navedeno, Ustavni sud smatra da je Vrhovni sud u osporenoj odluci dao dovoljnu i jasnu ocjenu provedenih dokaza i utvrđenog činjeničnog stanja, kao i da je o svim ključnim pitanjima dao odgovarajuće obrazloženje. Zbog toga se ne može reći da u osporenoj odluci ima bilo kakve proizvoljnosti kako u pogledu ocjene dokaza tako i u pogledu primjene materijalnog i procesnog prava. Stoga, Ustavni sud smatra da apelantica nije dovela u pitanje pravičnost postupka u konkretnom slučaju, niti je dokazano da je postupak na bilo koji način u procesnom smislu proveden na njenu štetu, već je samo nezadovoljna ishodom postupka.

*(Odluka Ustavnog suda Bosne i Hercegovine,
broj AP-3988/21 od 2. novembra 2022. godine)*

PRAVO NA PRAVIČNO SUĐENJE

Utvrđivanje visine štete

Postoji povreda apelantovog prava na pravično suđenje iz članka II/3.e) Ustava Bosne i Hercegovine i člana 6. stav 1. Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda kada su redovni sudovi prilikom donošenja osporenih odluka u dijelu u kojemu je odbijen apelantov tužbeni zahtjev proizvoljno utvrdili da dodatna oprema na spornom automobilu nije bila osigurana i da je vrijednost spornog vozila bila sporazumno utvrđena, čime su apelantu uskratili pravo na pravičnu sudsku zaštitu.

Iz obrazloženja:

Ustavni sud zapaža da su suma osiguranja i osnovica za obračun premije relevantne za različita pitanja od značaja za zaključenje ugovora o osiguranju koja se odnose na procjenu rizika osiguravatelja. Naime, iz relevantnih odredbi proizlazi da premija predstavlja sumu koja se plaća za osiguranje po ugovoru o osiguranju, a suma osiguranja predstavlja iznos na koji je stvarni, odnosno imovinski interes osiguran i ona predstavlja gornju granicu za isplatu

štete koja u ovome slučaju nije dovedena u pitanje. Nije sporno da je, saglasno Uslovima za kasko osiguranje motornih vozila od 4. septembra 2013. godine, za utvrđivanje osnovice za obračun premije – osigurane sume, kao i za obračun naknade štete, relevantna nabavna cijena novog vozila. Međutim, iz sadržaja člana 23. stav 1. Uslova proizlazi da se ta vrijednost kod izračuna premije utvrđuje u odnosu na trenutak zaključenja ugovora o osiguranju, dok se kod naknade štete utvrđuje u odnosu na dan utvrđivanja štete, pa se ni s tog gledišta ne bi moglo govoriti o postojanju sporazuma između stranaka. Osim toga, iz tumačenja člana 925. stav 7. ZOO (Zakon o obligacionim odnosima - „Službeni list SFRJ“, br. 29/78, 39/85, 45/89 i 57/89, „Službeni list Republike BiH“, br. 2/92, 13/93 i 13/94 i „Službene novine Federacije BiH“, br. 29/03 i 42/11) proizlazi da se ta odredba odnosi na sporazumno utvrđivanje vrijednosti osigurane stvari, odnosno njene stvarne vrijednosti, a ne novonabavne.

U konkretnom slučaju, predmet osiguranja nije bio nov, već rabljeni automobil, pa njegova vrijednost u smislu člana 925. stav 7. ZOO nije ni mogla biti jednaka nabavnoj cijeni novog vozila u vrijeme zaključenja ugovora o osiguranju. S obzirom na navedeno, Ustavni sud smatra da bi takvo široko tumačenje značilo da bi se u svakom slučaju, bez izričitih zakonskih odredbi, smatralo da je vrijednost stvari sporazumno utvrđena u smislu člana 925. stav 7. ZOO, što nema uporišta ni u toj odredbi niti u Uslovima. Stoga, Ustavni sud smatra da i obrazloženje u odnosu na ovo pitanje sadrži elemente proizvoljnosti neprihvatljive za postupak koji treba ispuniti zahtjeve pravičnosti.

U ovom kontekstu, Ustavni sud smatra bitnim naglasiti da su tačne apelantove tvrdnje da je odredbom člana 24. stav 1. tačka 2) Uslova utvrđeno da se iznos štete određuje na način da se stvarna nabavna cijena novog vozila na dan utvrđivanja štete umanji za iznos amortizacije, za procijenjeni iznos vrijednosti ostatka, te za ugovorenu franšizu. Međutim, Ustavni sud smatra da je nužno voditi računa i o odredbi člana 24. stav (1) tačka 5) Uslova. Tom odredbom je propisano, da ukoliko nije ugovorena novonabavna cijena novog vozila u trenutku zaključenja ugovora o osiguranju, u tom slučaju osiguraniku će se nadoknaditi samo onaj dio štete koji odgovara srazmjeri između visine ugovorene sume osiguranja i novonabavne cijene novog vozila (podosiguranje).

*(Odluka Ustavnog suda Bosne i Hercegovine,
broj AP-61/21 od 18. oktobra 2022. godine)*

PRAVO NA PRAVIČNO SUĐENJE

Obrazloženju odluke

Došlo je do kršenja prava iz člana II/3.e) Ustava Bosne i Hercegovine i člana 6. stav 1. Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda kada apelantici, primjenom relevantnih odredbi Zakona o parničnom postupku, kako to propisuje član 21. stav 1. Zakona o izvršnom postupku, nije dostavljena žalba na izjašnjenje u izvršnom postupku, zbog čega je prekršeno načelo ravnopravnosti strana u postupku. Također, kršenje navedenog prava postoji i kada obrazloženja redovnih sudova ne ispunjavaju standarde prava na obrazloženu odluku budući da se redovni sudovi nisu bavili apelanticinim prigovorima koji su, s obzirom na utvrđene okolnosti konkretnog slučaja, bili relevantni.

Iz obrazloženja:

Ustavni sud zapaža da apelantica pokreće pitanje nezakonitog poništavanja pravnih posljedica založnog prava, koje je na cijeloj nekretnini upisano znatno prije nego što je supruga drugoizvršenog na njoj upisala svoj suvlasnički dio. Slijedeći vlastitu praksu koja je već navedena, Ustavni sud smatra da upis suvlasničkog dijela tokom izvršnog postupka na nekretnini, na kojoj je ranije jedan supružnik, kao tadašnji isključivi vlasnik, zasnovao založno pravo, a za koju se u posebnom parničnom postupku utvrdi da je bračna imovina, ne daje *per se* valjan pravni osnov za utvrđivanje neopuštenosti izvršenja na ½ suvlasničkog dijela nekretnine. Suvlasništvo koje je tokom izvršnog postupka upisano na nekretnini opterećenoj založnim pravom posebno - ne bi moglo biti osnov za izvršni sud da, bez sudske odluke ili sporazuma ugovornih strana, proglašava nedopuštenim izvršenje na suvlasničkom dijelu supruge drugoizvršenog.

U vezi s navedenim, Ustavni sud zapaža da je apelantica tokom postupka isticala da se založno pravo veže za nekretninu, a ne za vlasnika nekretnine, pozivajući se na član 72. stav (3) Zakona o izvršnom postupku („Službene novine Federacije BiH“ br. 32/03, 52/03, 33/06, 39/06, 39/09, 29/11, 74/11, 35/12, 35/12, 46/16, 36/17, 55/18 i 25/20). Međutim, Ustavni sud iz obrazloženja osporenih odluka ne zapaža da su se redovni sudovi bavili ovim prigovorom, tako da je izostalo obrazloženje redovnih sudova koje bi Ustavni

sud mogao da ispita, pa takvo obrazloženje ne zadovoljava standarde prava na obrazloženu odluku kao dijela prava na pravično suđenje.

Imajući u vidu izneseni stav da razlozi navedeni u obrazloženju odluke moraju obuhvatiti sve važne aspekte konkretnog slučaja koji su mogli uticati na konačnu odluku (mjerilo relevantnosti), Ustavni sud zbog uočenih propusta u osporenim odlukama smatra da obrazloženja redovnih sudova ne ispunjavaju taj standard jer redovni sudovi prilikom odlučivanja nisu obuhvatili sve važne aspekte konkretnog slučaja koji su mogli uticati na konačnu odluku.

*(Odluka Ustavnog suda Bosne i Hercegovine,
broj AP-4186/20 od 7. septembra 2022. godine)*

PRAVO NA PRAVIČNO SUĐENJE

Uračunavanja u odluku o kazni lišavanja slobode u vezi s krivičnim djelom

Povrijeđeno je pravo iz člana II/3.e) Ustava Bosne i Hercegovine i člana 6. stav 1. Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda kada su redovni sudovi prilikom odlučivanja o apelantovoj kazni zatvora iskazali proizvoljnost u primjeni odredbe materijalnog prava, konkretno odredbe člana 57. stav (1) Krivičnog zakona Federacije BiH.

Iz obrazloženja:

Kada su u pitanju apelacioni navodi koji se tiču visine izrečene kazne, Ustavni sud ne nalazi proizvoljnost u načinu na koji je Kantonalni sud odlučio u vezi s ovim pravnim pitanjem kada je apelantu izrekao kaznu zatvora u trajanju od jedne godine i tri mjeseca. Ustavni sud drži da je obrazloženje Kantonalnog suda takvo da se njime osiguravaju garancije prava na pravično suđenje iz člana 6. stav 1. Evropske konvencije kako u odnosu na način na koji je taj sud ocijenio dokaze u tom smislu, tako i u načinu na koji je primijenio relevantne odredbe materijalnog prava koje se odnose na kaznene sankcije i njihovu opštu svrhu, te samu svrhu kažnjavanja. Stoga, Ustavni sud smatra neosnovanim apelacione navode u ovom dijelu.

S druge strane, kada je u pitanju primjena instituta uračunavanja pritvora i ranije kazne iz člana 57. stav (1) KZFBiH (Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine - „Službene novine Federacije BiH“ br. 36/03, 37/03, 21/04, 69/04, 18/05, 42/10, 42/11, 59/14, 76/14, 46/16 i 75/17), Ustavni

sud zapaža da iz stanja spisa predmeta proizlazi da je apelantu rješenjem Opštinskog suda od 23. oktobra 2020. godine bio određen pritvor na temelju odredbe člana 146. stav 1. tačka a) u vezi s članom 261. Zakona o krivičnom postupku Federacije Bosne i Hercegovine – „Službene novine Federacije BiH“ br. 35/03, 37/03, 56/03, 78/04, 28/05, 55/06, 27/07, 53/07, 9/09, 12/10, 8/13, 59/14 i 74/20), da je apelant lišen slobode 2. novembra 2020. godine i da mu je pritvor ukinut rješenjem Opštinskog suda od 19. novembra 2020. godine. Dakle, apelant je u vezi s predmetnim krivičnim djelom proveo u pritvoru 17 dana.

Ustavni sud podsjeća da je odredbom člana 57. stav (1) KZFBiH propisano da „Vrijeme provedeno u pritvoru i svako lišenje slobode u vezi s krivičnim djelom, uračunava se u izrečenu kaznu zatvora, [...]“. Dakle, citiranom zakonskom odredbom propisana je obaveza uračunavanja u odluku o kazni svakog lišavanja slobode u vezi s krivičnim djelom. Ustavni sud, međutim, zapaža da u osporenoj presudi Kantonalnog suda nije odlučeno o vremenu koje je apelant proveo u pritvoru pa, s obzirom na navedeno, Ustavni sud smatra da je u konkretnoj situaciji došlo do proizvoljne primjene odredbe člana 57. stav (1) KZFBiH, što je dovelo do povrede apelantovog prava na pravično suđenje iz člana II/3.e) Ustava Bosne i Hercegovine i člana 6. stav 1. Evropske konvencije.

Stoga, Ustavni sud smatra da je potrebno, s ciljem zaštite navedenog apelantovog ustavnog prava, ukinuti osporenu drugostepenu odluku, te predmet vratiti Kantonalnom sudu kako bi taj sud donio novu odluku u skladu s garancijama iz člana II/3.e) Ustava Bosne i Hercegovine i člana 6. stav 1. Evropske konvencije.

*(Odluka Ustavnog suda Bosne i Hercegovine,
broj AP-546/21 od 6. jula 2022. godine)*

PRAVO NA PRAVIČNO SUĐENJE

Trajanje izvršnog postupka

Postoji kršenje prava na pravično suđenje zbog dužine trajanja izvršnog postupka, kao jednog od aspekata prava na pravično suđenje iz člana II/3.e) Ustava Bosne i Hercegovine i člana 6. stav 1. Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, u postupku koji je trajao tri godine i četiri mjeseca i koji je po zakonu hitan i od većeg

značaja za apelanticu, od čega pred Kantonalnim sudom dvije godine i 10 mjeseci, ali da taj sud nije ponudio objektivno prihvatljive razloge za ovakvu dužinu postupka.

Iz obrazloženja:

U konkretnom slučaju Ustavni sud zapaža da je relevantan period od podnošenja prijedloga za izvršenje (5. oktobar 2017. godine) do donošenja rješenja Kantonalnog suda (5. februar 2021. godine). Dakle, period koji će Ustavni sud ispitati u konkretnom slučaju su tri godine i četiri mjeseca.

Ustavni sud zapaža da se u konkretnom slučaju radilo o izvršnom postupku, koji je po zakonu hitne prirode. S obzirom na činjenična i pravna pitanja koja je trebalo raspraviti, Ustavni sud smatra da se nije radilo o složenom postupku. Također, Ustavni sud smatra da ništa ne ukazuje da je apelantica svojim postupcima uticala na dužinu trajanja postupka, koji je za nju od većeg značaja jer je putem suda pokušavala da namiri potraživanje utvrđeno izvršnom ispravom Centra za socijalni rad.

Analizirajući postupanje redovnih sudova, Ustavni sud zapaža da je Opštinski sud predloženo izvršenje dozvolio 11 dana nakon podnošenja prijedloga za izvršenje, te da je o izvršenikovom prigovoru odlučio u roku od šest mjeseci. Analizirajući ponašanje Kantonalnog suda, Ustavni sud zapaža da je žalbeni postupak trajao približno dvije godine i 10 mjeseci (računajući od dana donošenja prvostepenog rješenja 16. aprila 2018. godine). U odgovoru na apelaciju Kantonalni sud se pozvao na veliki broj predmeta, mali broj sudija raspoređenih za rad koji su obavezni da ostvare mjesečnu normu, te da tromjesečno ispune Plan starih predmeta, zbog čega je naveo da sudije „nemaju mogućnost u zakonskom roku raspraviti i zakonito završiti predmet“.

Ustavni sud podsjeća da je, rješavajući brojne apelacije koje su podnesene Ustavnom sudu zbog nedonošenja odluke u razumnom roku, primijetio da su redovni sudovi obavezni postupati u predmetima u razumnom roku, bez nepotrebnog odugovlačenja (vidi, Ustavni sud, Odluka o dopustivosti i meritumu broj AP-442/20 od 10. novembra 2020. godine, tačka 31, dostupna na web-stranici Ustavnoga suda www.ustavnisud.ba), kao i da opravdanja koja je Kantonalni sud iznio u odgovoru nisu dovoljna i prihvatljiva. Imajući u vidu navedeno, posebno da se u konkretnom slučaju radilo o postupku koji je po zakonu hitne prirode, te da je postupak za apelanticu od većeg značaja, Ustavni sud smatra da je do kršenja prava na „suđenje u razumnom roku“ došlo zbog neažurnog postupanja Kantonalnog

suda koji nije ponudio objektivno prihvatljive razloge koji bi mogli uticati na drugačiji zaključak Ustavnog suda.

U smislu člana 74. Pravila Ustavnog suda, Ustavni sud može odrediti naknadu nematerijalne štete. Međutim, Ustavni sud podsjeća na to da, za razliku od postupka pred redovnim sudovima, naknadu nematerijalne štete određuje u posebnim slučajevima kršenja zagarantovanih ljudskih prava i osnovnih sloboda.

S obzirom na odluku u ovom predmetu, a imajući u vidu presude Evropskog suda za ljudska prava protiv Bosne i Hercegovine (vidi, Evropski sud, *Spahić i ostali protiv BiH*, aplikacija broj 20514/15 i dr. od 14. novembra 2017. godine; *Kunić i ostali protiv BiH*, aplikacija broj 68955/12 i dr. od 14. novembra 2017. godine; *Elčić i ostali protiv BiH*, aplikacija broj 34524/15 i dr. od 17. januara 2019. godine; *Golić i ostali protiv BiH*, aplikacija broj 51441/16 i dr. od 16. maja 2019. godine i *Ugarak i ostali protiv BiH*, aplikacija broj 25941/18 i dr. od 19. septembra 2019. godine), dosadašnju praksu, ekonomske uslove u Bosni i Hercegovini (podaci dostupni na www.bhas.ba) i okolnosti konkretnog slučaja, prema članu 74. Pravila Ustavnog suda, odnosno članu 41. Evropske konvencije, Ustavni sud smatra da u konkretnom slučaju na ime naknade nematerijalne štete zbog dužine trajanja izvršnog postupka apelantici treba isplatiti iznos od 300,00 KM.

Ovu naknadu je dužna platiti Vlada Kantona Sarajevo u roku od tri mjeseca od dana dostavljanja ove odluke uz obavezu da, nakon isteka ovog roka, apelantici plati zakonsku zateznu kamatu na eventualno neisplaćeni iznos ili dio iznosa naknade određene ovom odlukom. Ova odluka Ustavnog suda u dijelu koji se odnosi na naknadu nematerijalne štete predstavlja izvršnu ispravu.

*(Odluka Ustavnog suda Bosne i Hercegovine,
broj AP-831/21 od 5. oktobra 2022. godine)*

PRAVO NA PRAVIČNO SUĐENJE

Pravo na presumpciju nevinosti

Nema povrede prava na presumpciju nevinosti iz člana II/3.e) Ustava Bosne i Hercegovine i člana 6. stav 2. Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda kada redovni sud apelanta jasno označava kao „osumnjičeni“ za izvršenje krivičnog djela, te kada

rješenja o određivanju pritvora ne odaju utisak o formiranju mišljenja o utvrđenoj apelantovoj krivici.

Iz obrazloženja:

Ustavni sud podsjeća da, za razliku od člana 6. stav 1. Evropske konvencije, povreda presumpcije nevinosti se ne ocjenjuje na osnovu postupka u cjelini, već kao zaseban procesni nedostatak. Ustavni sud ukazuje da član 6. stav 2. Evropske konvencije garantuje da se svako ko je optužen za krivično djelo smatra nevinim dok se njegova krivica po zakonu ne dokaže. Pretpostavka nevinosti po članu 6. stav 2. Evropske konvencije biće povrijeđena ako sudska odluka ili čak izjava dužnosnika koja se odnosi na lice koje je optuženo za krivično djelo - odražava mišljenje da je krivo prije nego što se njegova krivica dokaže po zakonu. Dovoljno je da u odsustvu zvanične odluke postoji određeno mišljenje koje ukazuje da sud ili dužnosnik u pitanju smatra optuženog krivim, dok će preuranjeno iznošenje takvog jednog mišljenja od samog suda neizbježno prekršiti navedenu pretpostavku (vidi Evropski sud za ljudska prava, *Deweer protiv Belgije*, presuda od 27. februara 1980. godine, serija A, broj 35, str. 30. § 56; *Minelli protiv Švajcarske*, presuda od 25. marta 1983. godine, serija A, broj 62, st. 27, 30. i 37; *Allenet de Ribemont protiv Francuske*, presuda od 10. februara 1995. godine, serija A, broj 308, str. 16, st. 35-36. i *Karakas i Yesilirmak protiv Turske*, broj 43925/985, stav 49, 28. juni 2005. godine).

Dovodeći navedene stavove u vezu s okolnostima konkretnog slučaja, Ustavni sud zapaža da je prema apelantovim tvrdnjama načelo presumpcije nevinosti povrijeđeno jer su sudovi pogrešnom ocjenom dokaza pogrešno utvrdili činjenično stanje. Navođenjem da su „cipele oduzete od apelanta korištene pri izvršenju krivičnog djela“ prejudicirana je apelantova krivica, uskraćena mu je mogućnost da navedene dokaze ospori, predloži vještačenje i da se adekvatno brani.

U vezi s tim, Ustavni sud zapaža da je vijeće Opštinskog suda, razmatrajući identičan apelantov prigovor iznesen u žalbi, ukazalo da iz pobijanog rješenja jasno proizlazi da je pri ocjeni postojanja osnovane sumnje navedeno „da je osumnjičeni osnovano sumnjiv da je izvršio krivično djelo za koje ga tereti Tužilaštvo, što proizlazi iz pojedinačne i zajedničke ocjene svih dokaza“. Takav zaključak, prema kojem je apelant osnovano sumnjiv u konkretnoj fazi postupka – fazi istrage, sasvim je dovoljan, a formulacija na koju apelant ukazuje i tiče se cipela koje su od njega oduzete - upotrijebljena je

tek nakon što je prethodno navedeno da je „osumnjičeni osnovano sumnjiv“. Iz navedenih obrazloženja jasno proizlazi da redovni sudovi, upotrebljavajući termine osnovana sumnja i osumnjičeni (apelant), ničim nisu prejudicirali apelantovu krivicu na način kojim bi bile dovedene u pitanje garancije iz člana 6. stav 2. Evropske konvencije čiji je cilj da spriječi podrivanje poštenog suđenja.

Stoga, Ustavni sud smatra da formulacija „oduzete cipele koje je nosio jedan od izvršilaca krivičnog djela“, na koju je apelant ukazao u apelaciji, korištena po prethodnom utvrđenju osnovane sumnje, u konkretnoj fazi istrage ne predstavlja prejudiciranje apelantove „krivice“, te kao takva ne dovodi u pitanje poštovanje garancija iz člana II/3.e) Ustava Bosne i Hercegovine i člana 6. stav 2. Evropske konvencije.

*(Odluka Ustavnog suda Bosne i Hercegovine,
broj AP-722/22 od 8. juna 2022. godine)*

PRAVO NA PRIVATNI I PORODIČNI ŽIVOT, DOM I PREPISKU

Zaštita prava na ugled

Nije došlo do kršenja apelantovog prava iz člana II/3.f) Ustava Bosne i Hercegovine i člana 8. Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda u situaciji kada je Kantonalni sud, preinačivši prvostepenu presudu, sporno izražavanje analizirao s aspekta vrijednosnog suda i činjenica, te utvrdio da se u konkretnom slučaju radi o vrijednosnom sudu koji je prvotuženi kao političar izrekao o apelantu, također, političaru. Pri tome je Kantonalni sud svoju odluku utemeljio na utvrđenim standardima Evropskog suda za ljudska prava da postoji malo prostora za ograničenja političkog govora tako da je svojom odlukom u relevantnim okolnostima konkretnog slučaja uspio da uspostavi pravičan balans između zaštite prava na ugled apelanta, kao političara i javne i medijske ličnosti i prava na slobodu izražavanja tuženog, također političara.

Iz obrazloženja:

Ustavni sud zapaža da je Kantonalni sud u svojoj odluci, za razliku od prvostepenog suda, dao jasna i argumentovana obrazloženja u pogledu zaključka da se u konkretnom slučaju radi o vrijednosnom sudu koji je u spornom intervjuu izrekao prvotuženi koji je u to vrijeme obavljao funkciju

ministra bezbjednosti BiH, a ne o činjenicama vezanim za apelanta kao, također, ličnost iz politike. Kantonalni sud je, kako je vidljivo iz osporene presude, u korist svog zaključka da se radi o vrijednosnom sudu istakao da je prvotuženi iskazao subjektivni stav o apelantu i osobama koje su, navodno, bile u njegovom društvu, a koje se pominju u krivičnim predmetima. Kantonalni sud je, također, istakao i da dio spornog teksta u kojem prvotuženi ističe da je apelant „opasnost po mentalno zdravlje Bošnjaka“ - predstavlja vrijednosni sud, kao i tvrdnja da je apelant ličnost kojoj „ne odgovara vladavina prava“. Ustavni sud, u kontekstu navedenog, smatra da u konkretnom slučaju nije izostala adekvatna analiza spornog izražavanja od strane Kantonalnog suda, u smislu uspostavljenih standarda Evropske konvencije i Zakona o zaštiti od klevete Federacije Bosne i Hercegovine („Službene novine Federacije BiH”, br. 59/02, 19/03 i 73/05).

Osim toga, Ustavni sud zapaža i da je Kantonalni sud vodio računa o činjenici da su obje strane, i apelant i prvotuženi, političke ličnosti, koje se nalaze u fokusu javnosti i da je taj sud analogno navedenom ispitao posljedice koje je sporno izražavanje prouzrokovalo, te zaključio da se ne radi o kleveti. Pored toga, Ustavni sud zapaža i da iz obrazloženja osporene presude proizlazi da se Kantonalni sud bavio i posljedicama spornog izražavanja i u smislu odredbi člana 200. Zakona o obligacionim odnosima, te je zaključio da se nisu stekli uslovi za odgovornost tuženih ni po osnovu navedene odredbe ovog zakona. Pri tome, Ustavni sud ukazuje da iz postupka provedenog pred prvostepenim sudom nije vidljivo da se taj sud, iako je usvojio apelantov tužbeni zahtjev, bavio posljedicama koje je sporno izražavanje imalo na apelantov status u javnosti, tj. društvu već da je bio isključivo vođen posljedicama za apelantov subjektivni osjećaj, a što ne može biti osnov za zaključak da je apelantov ugled zaista i narušen.

Imajući u vidu navedeno, uvažavajući pravo na slobodu izražavanja tuženih u smislu člana 10. Evropske konvencije, kao i prava apelanta na zaštitu prava na ugled u smislu člana 8. Evropske konvencije, u okolnostima kada su granice prihvatljivog kritizma kod apelanta mnogo šire, s obzirom na to da je političar, što podrazumijeva svjesnu izloženost kritici, koja može biti i šokantna i uznemirujuća, Ustavni sud smatra da je Kantonalni sud, preinačivši prvostepenu presudu kojom je usvojen apelantov tužbeni zahtjev - postigao pravičan balans između dva navedena konkurentna prava.

*(Odluka Ustavnog suda Bosne i Hercegovine,
broj AP-3147/20 od 20. aprila 2022. godine)*

PRAVO NA DJELOTVORAN PRAVNI LIJEK U VEZI S PRAVOM NA PRISTUP SUDU

Imovinski cenzus za podnošenje revizije

Prekršeno je pravo apelanata na djelotvoran pravni lijek iz člana 13. Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda u vezi s pravom na pristup sudu iz člana II/3.e) Ustava Bosne i Hercegovine i člana 6. stav 1 ove konvencije u situaciji kada je Vrhovni sud odbacio reviziju apelanata zbog toga što ne ispunjava uslove propisane odredbom člana 237. stav 2. Zakona o parničnom postupku iako je vrijednost glavnog zahtjeva, odnosno vrijednost pobijanog dijela odluke prelazila imovinski cenzus propisan navedenom odredbom.

Iz obrazloženja:

Ustavni sud zapaža da se predmetni parnični postupak vodio radi isplate duga koji je proistekao iz ugovora o kreditu. S tim u vezi, Ustavni sud nalazi da iz odredbe člana 1065. Zakona o obligacionim odnosima ("Službeni list SFRJ" br. 29/78, 39/85, 45/89 i 57/89 i "Službeni glasnik Republike Srpske" br. 17/93, 3/96, 39/03 i 74/04) proizilazi da se ugovorom o kreditu banka obavezuje, pored ostalog, da korisniku kredita stavi na raspolaganje određeni iznos novčanih sredstava, a korisnik se obavezuje da banci plaća ugovorenu kamatu i dobijeni iznos novca vrati u vrijeme i na način kako je utvrđeno ugovorom. Naime, iz navedene odredbe jasno proizilazi da je korisnik kredita dužan da vraća dobijeni iznos novca u vrijeme i na način kako je utvrđeno ugovorom, te da je plaćanje kamata jedna od primarnih obaveza korisnika kredita, a da za banku predstavlja svrhu sklapanja ugovora.

Ustavni sud uočava da iz prvostepene presude proizilazi da je u konkretnom slučaju predmetni ugovor o kreditu raskinut zbog neispunjenja ugovorenih obaveza od tuženih, pa je cjelokupan kredit dospio na naplatu zajedno s obračunatim kamatama, a kako je ugovoreno članom 7. predmetnog ugovora o kreditu. Nadalje, Ustavni sud ukazuje da iz prvostepene presude proizilazi da je tužilac u konačno uređenoj tužbi naveo da dospjeli dug (iz predmetnog ugovora o kreditu) iznosi 31.683,34 KM, pa je od apelanata i ostalih tuženih tražio da mu isplate navedeni dug.

Zatim, Ustavni sud nalazi da je Okružni sud u obrazloženju svoje odluke naveo „da je predmet zahtjeva tužioca solidarna isplata duga u iznosu od 31.683.34 KM“ sa zakonskom zateznom kamatom i uz naknadu troškova.

Također, Ustavni sud uočava da iz obrazloženja prvostepene i drugostepene presude proizilazi da su ti sudovi prilikom razmatranja predmetnog tužbenog zahtjeva utvrđivali samo iznos cjelokupnog duga, odnosno da su zaključili da je tužilac dokazao da dospjeli dug po ugovoru o kreditu iznosi 31.683,34 KM.

Dakle, iako su navedeni sudovi u obrazloženju svojih odluka istakli da predmetni dug, prema sadržaju ugovora o kreditu, predstavlja iznos dospjelih, a neisplaćenih anuiteta, u kojima je sadržana glavnica i redovna kamata, Ustavni sud zapaža da ti sudovi nisu utvrđivali, niti navodili koji iznos od cjelokupnog potraživanog duga predstavlja glavicu, a koji iznos redovne - ugovorene kamate. Pored navedenog, Ustavni sud naglašava da je prvostepenom presudom Osnovnog suda, koja je potvrđena presudom Okružnog suda, usvojen tužiočev tužbeni zahtjev kojim je tražio da se tuženi obavežu da mu „solidarno isplate dug u iznosu od 31.683,34 KM“, zajedno sa zakonskom zateznom kamatom i da mu naknade troškove parničnog postupka. Iz navedenih činjenica proizilazi da je tužilac tužbenim zahtjevom tražio isplatu duga koji čini ukupni dug po predmetnom ugovoru o kreditu (glavnica i ugovorene kamate) sa zakonskim zateznim kamatama i troškovima postupka.

Imajući u vidu navedeno, proizilazi da navedeni dug (koji čini ukupni dug po predmetnom ugovoru o kreditu) predstavlja glavni zahtjev u smislu člana 316. stav 2. ZPP (Zakon o parničnom postupku - „Službeni glasnik Republike Srpske“ br. 58/03, 85/03, 74/05, 63/07, 105/08, 45/09, 49/09 i 61/13), dok zahtjev za isplatu zakonskih zateznih kamata i zahtjev za naknadu troškova parničnog postupka predstavljaju sporedne zahtjeve u smislu člana 316. stav 3. ZPP. Stoga, nije jasno zbog čega je Vrhovni sud u činjeničnim okolnostima konkretnog slučaja smatrao da glavnica (iznos podignutog, a nevraćenog kredita) čini glavni zahtjev, a ostali iznos da se odnosi na obračunatu kamatu, kada takav zahtjev u predmetnom parničnom postupku nije postavljen, niti su takav zahtjev prvostepeni i drugostepeni sud razmatrali. Ustavni sud smatra da je Vrhovni sud proizvoljno primijenio odredbe člana 237. stav 2. u vezi s članom 316. st. 2. i 3. ZPP kada je u činjeničnim okolnostima konkretnog slučaja odbacio reviziju kao nedozvoljenu, ne vodeći računa da se parnični postupak vodio radi isplate duga u iznosu od 31.683,34 KM, koji predstavlja glavni zahtjev u konkretnom slučaju.

*(Odluka Ustavnog suda Bosne i Hercegovine,
broj AP-5009/19 od 23. juna 2021. godine)*

PRAVO NA IMOVINU

Postoji kršenje prava na imovinu iz člana II/3.k) Ustava Bosne i Hercegovine i člana 1. Protokola broj 1 uz Evropsku konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda u situaciji kada osporenom odlukom, koja je zasnovana na zakonu i donesena u javnom interesu, nije postignuta pravična ravnoteža između zaštite apelanticine imovine i zahtjeva javnog interesa.

Iz obrazloženja:

Ustavni sud, imajući u vidu činjenice apelanticinog slučaja, te podržavajući praksu u predmetima br. AP-1205/08 i AP-726/15 u kojima su redovni sudovi utvrdili da su apelanti zaključili pravno valjane ugovore o kupoprodaji vojnih stanova u smislu člana 39. Zakona o prodaji stanova na kojima postoji stanarsko pravo („Službene novine Federacije BiH” br. 27/97, 11/98, 22/99, 27/99, 7/00, 32/01, 61/01, 15/02, 54/04, 36/06, 45/07, 51/07, 72/08, 23/09, 5/10, 50/12 i 16/13), te da umjesto povrata stana u posjed i upisa vlasništva u zemljišne knjige, imaju pravo na naknadu od Federacije Bosne i Hercegovine, utvrđenu u skladu s relevantnim zakonom, smatra da se u konačnici apelanticin položaj svodi na položaj apelanata u citiranim predmetima. Naime, iz činjenica predmeta proizlazi da je osporenom odlukom Kantonalnog suda, u smislu stavova iz citiranih odluka, došlo do miješanja u apelanticino pravo na imovinu, da je to miješanje zasnovano na zakonu i da služi legitimnom cilju, te da apelantica u smislu relevantnih odredaba materijalnog prava ima pravo na naknadu. Iz navedenog proizlazi da u datim okolnostima konkretnog slučaja nema proizvoljnosti u stavu Kantonalnog suda da apelanticin zahtjev treba odbiti.

Pri tome, Ustavni sud zapaža da je Kantonalni sud u osporenoj odluci naveo da je apelantica konačno riješila stambeno pitanje iz stambenog fonda Ministarstva odbrane Republike Srbije 29. septembra 2015. godine, i to dobijanjem novčanih sredstava za stambeno zbrinjavanje, predviđene za penzionisana vojna lica. Imajući u vidu da se navedena okolnost, prema stanju spisa, pojavila tek u postupku upravnog spora, da se o njoj nije raspravljalo u toku upravnog postupka, te da je apelantica izričito odbija kao nedokazanu, kao i razloge zbog kojih je apelanticin zahtjev odbijen, Ustavni sud smatra da navedena okolnost, imajući u vidu stav Evropskog suda za ljudska prava u odluci *Tihomir Aleksić protiv Bosne i Hercegovine* - nema uticaja na drugačiju odluku Ustavnog suda.

Međutim, Ustavni sud naglašava da je imao u vidu da su u međuvremenu relevantne odredbe člana 39.e st. 3. i 4. Zakona o prodaji, shodno Rješenju Ustavnog suda broj U-15/11 od 16. januara 2013. godine, prestale da važe 13. februara 2013. godine. U vezi s navedenim, Ustavni sud zapaža da je, uvažavajući i činjenicu prestanka važenja relevantnih odredaba, u više svojih odluka utvrđivao povredu prava na imovinu i odluke dostavljao Vladi Federacije Bosne i Hercegovine radi osiguranja ustavnih prava apelanata u skladu sa standardima iz Odluke broj U-15/11 (vidi, Ustavni sud, Odluka o dopustivosti i meritumu broj AP-4021/11 od 7. oktobra 2014. godine, tačka 30. i Odluka o dopustivosti i meritumu broj AP-4828/11 od 18. decembra 2014. godine, tačka 32, dostupne na www.ustavnisud.ba).

Dovodeći navedeno u vezu s činjenicama apelantcinog slučaja iz kojih proizlazi da je apelantica u konkretnom slučaju vodila dugotrajni postupak pred upravnim organima i Kantonalnim sudom koji je rezultirao osporenom odlukom, te imajući u vidu da apelantici nesporno pripada pravo na naknadu, ali da su odredbe Zakona o prodaji stanova kojim je utvrđena visina naknade prestale da važe i da bi, zapravo, na apelanticu bio stavljen pretjeran teret da pokreće novi parnični postupak radi utvrđivanja visine te naknade, Ustavni sud, slijedeći vlastitu praksu (op. cit., AP-4728/15, tačka 51), zaključuje da je u okolnostima konkretnog slučaja svrsishodno, odnosno u apelantcinom najboljem interesu da ovu odluku dostavi Vladi Federacije Bosne i Hercegovine kako bi apelantici osigurala prava u skladu sa standardima Odluke Ustavnog suda Bosne i Hercegovine broj U-15/11.

Konačno, imajući u vidu sve navedeno, te podržavajući vlastitu praksu u predmetima koji su pokretali slična pitanja, Ustavni sud zaključuje da je u okolnostima konkretnog slučaja povrijeđeno apelantcino pravo na imovinu iz člana II/3.k) Ustava Bosne i Hercegovine i člana 1. Protokola broj 1 uz Evropsku konvenciju.

*(Odluka Ustavnog suda Bosne i Hercegovine,
broj AP-3605/19 od 9. juna 2021. godine)*

PRAVO NA SLOBODU KRETANJA I PREBIVALIŠTA

Mjere zabrane

Ne postoji povreda prava na slobodu kretanja i prebivališta iz člana II/3.m) Ustava Bosne i Hercegovine i člana 2. Protokola broj 4 uz Evropsku konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda kada su mjere zabrane izrečene u skladu sa zakonom i u službi legitimnog cilja, te ne dovode u pitanje pravičnu ravnotežu između legitimnog cilja koji se ogleda u osiguranju apelantovog prisustva i nesmetanog vođenja krivičnog postupka i apelantovog prava na slobodu kretanja.

Iz obrazloženja:

Apelantovi navodi se svode na njegovo generalno nezadovoljstvo usljed mjera koje su prema njemu primijenjene. Međutim, Ustavni sud ne nalazi da su u konkretnom predmetu one neproporcionalne s ciljem koji se želi postići, pogotovo kada se imaju u vidu razlozi koje je dao sud (u obrazloženju) s apelantovom uopštenom argumentacijom i jedinim navodom da ne može na operaciju u drugu državu, a bez dokaza da je to opravdano ili da ga je sud odbio (vidi presudu Evropskog suda za ljudska prava *Antonenkov i drugi protiv Ukrajine*, aplikacija broj 14183/02 od 22. novembra 2005. godine, konačna 22. februara 2006. godine). Ovo pogotovo kada se ima u vidu odredba člana 140b. stav 5. Zakona o krivičnom postupku Federacije Bosne i Hercegovine („Službene novine Federacije BiH“ br. 35/03, 37/03, 56/03, 78/04, 28/05, 55/06, 27/07, 53/07, 9/09, 12/10, 8/13, 59/14 i 74/20) „[m]jere zabrane mogu trajati dok za to postoji potreba, a najduže do pravosnažnosti presude ako toj osobi nije izrečena kazna zatvora i najkasnije do upućivanja na izdržavanje kazne ako je toj osobi izrečena kazna zatvora“, a u odnosu na apelanta postupak je u toku. Na konkretan zaključak, imajući u vidu data obrazloženja sudova, kao i apelantove navode i dužinu trajanja osporenih mjera, ne utiče ni obrazloženje suda da kontrola opravdanosti bilo koje mjere zabrane koja u vrijeme vršenja kontrole egzistira u odnosu na optuženog - predstavlja samo „provjeru da li su se i u kojoj mjeri na strani optuženog izmijenile okolnosti“ i da li eventualno izmijenjene okolnosti imaju uticaj na dalju primjenu svih ili pojedinih mjera zabrane.

U vezi s navedenim, Ustavni sud podsjeća da i činjenicu da se radi o istim okolnostima (koje su u početku čak predstavljale jak osnov da opravdaju ograničenje bilo kojeg prava pojedinca), koje se ponavljaju tokom postupka,

sudovi moraju ispitati, cijeniti i obrazložiti. Ovo iz razloga što „iste okolnosti“ protekom vremena gube na svojoj težini i snazi i postaju nedovoljne za ograničenje prava pojedinaca. Ipak, u konkretnom predmetu Ustavni sud nalazi da sveukupnost navedenih okolnosti ne može dovesti do zaključka o povredi apelantovog prava.

U svjetlu ovih razmatranja, Ustavni sud nalazi da apelantovi navodi iznijeti u apelaciji nisu dovoljni da bi se zaključilo da usljed mjera zabrane koje su prema apelantu preduzete nije postignut pravičan balans između zahtjeva od opšteg interesa i prava podnosioca predstavke. Ustavni sud stoga smatra da je ograničenje slobode kretanja apelantu u ovom predmetu proporcionalno.

*(Odluka Ustavnog suda Bosne i Hercegovine,
broj AP-98/22 od 6. aprila 2022. godine)*

SUDSKA PRAKSA EVROPSKOG SUDA ZA LJUDSKA PRAVA

sudska praksa

Pripremio: **Harun Išerić***

Novi pregled novosti iz prakse Evropskog suda za ljudska prava (Sud) obuhvatit će presude i odluke donesene od 18. februara do 5. marta 2023. godine, a povodom navoda o kršenju Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda (Konvencija). Ovaj pregled sadrži samo osnovne informacije o stavovima Suda u predmetima koji su zadobili pažnju stručne javnosti, dok su odluke u cjelini dostupne na web stranici Suda.¹

U spomenutom periodu, Sud nije donio nijednu odluku u predmetima koji se tiče BiH. S obzirom na kratak period na koji se odnosi ovaj prilog, broj odluka Suda koje ćemo u nastavku predstaviti je neuobičajeno mali.

PRAVO NA PRAVIČNO SUĐENJE

Nezavisnost i nepristrasnost tijela koje odlučuje o disciplinskoj odgovornosti sudija

U predmetu *Catană protiv Moldavije* (aplikacija br. 43237/13), Sud je utvrdio povredu prava na pravično suđenje. Predmet se odnosio na disciplinske sankcije ("teške opomene") koje su izrečene aplikantkinji u pogledu njenog ponašanja kao sudije. Sud je zaključio da zahtjevi nezavisnosti i nepristrasnosti nisu bili ispunjeni u ovom slučaju, a u vezi sa sastavom Nacionalne komisije za pravosudnu službu (CSM), koja je odlučivala u aplikantkinjinom predmetu. Posebno je utvrđeno da je prisutnost, čak i u čisto pasivnoj ulozi, člana vlade (ministra pravde) u organu koji je ovlašten da

* Viši asistent na Pravnom fakultetu Univerziteta u Sarajevu,
h.iseric@pfsa.unsa.ba

¹ Odluke i presude Suda su dostupne na web stranici: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22documentcollectionid%22:\[%22JUDGMENTS%22,%22DECISIONS%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22documentcollectionid%22:[%22JUDGMENTS%22,%22DECISIONS%22]}).

izrekne disciplinske sankcije, samo po sebi, veoma problematično u smislu zahtjeva člana 6 Konvencije, a posebno uslova da disciplinski organ bude nezavisan. Pored toga, manjak transparentnosti o ulozi glavnog tužioca u donošenju odluka CSM-a bio je potpuno legitiman izvor zabrinutosti u vezi s rizikom od pristrasnosti CSM-a. Na kraju, Sud je zaključio da proces izbora člana CSM-a, iz reda profesora pravnih nauka, nije sadržavao dovoljne garancije nezavisnosti.

Kontrola odluke donesene u disciplinskom postupku protiv policijskog službenika

U predmetu *Thierry protiv Francuske* (aplikacija br. 37058/19), Sud je razmatrao navode o povredi člana 6 Konvencije u disciplinskom postupku koji se vodio protiv aplikanta, koji je u to vrijeme bio visokopozicionirani policijski službenik zadužen za Centralnu kancelariju za prevenciju trgovine drogom. Aplikantu je, u spomenutom postupku, izrečena kazna suspenzije ovlaštenja da obavlja posao višeg policijskog službenika. Aplikant je tvrdio da je disciplinski postupak prekršio kriterije pravičnog suđenja. Sud je prvo primijetio da je Odbor za žalbe viših policijskih službenika (tijelo kojem je aplikant podnio zahtjev za poništavanje odluke glavnog javnog tužioca pri Pariškom apelacionom sudu o ukidanju njegovog ovlaštenja) bio ovlašten ne samo da ukine izrečenu sankciju, već i da je zamijeni. Drugo, aktivnosti Odbora su obuhvatile i provjeru tačnosti činjenica, njihovu pravnu klasifikaciju i ispitivanje proporcionalnosti sankcije. U ovom slučaju, Sud je konstatovao da je Odbor za žalbe izvršio potpuno preispitivanje utemeljenosti izrečene sankcije, uključujući i njenu proporcionalnost. Sud je dalje primijetio da je Odbor uzeo u obzir evidenciju o aplikantovom radu, kao i ozbiljnost optužbi protiv njega i njegov položaj u policijskoj hijerarhiji. Pored toga, zaključeno je da je obim provjere koju je proveo Odbor, u skladu s obimom provjere od strane sudskog tijela s “punom jurisdikcijom”, u smislu prakse Suda. Na osnovu ovih razmatranja, Sud je utvrdio da je žalba aplikanta protiv disciplinske mjere koja mu je izrečena, rezultirala s provjerom od strane Odbora za žalbe koja je zadovoljavajuća po obimu, te je slijedila proceduru za koju se nije tvrdilo, niti je utvrđeno, da je protivna pravičnom suđenju. Sud je posljedično aplikaciju odbacio kao nedopustivu.

PRAVO NA PRIVATNOST, PORODIČNI ŽIVOT, DOM I PREPISKU

Odluka o vraćanju otetog djeteta ocu u Sjedinjene Američke Države

U predmetu *G.K. protiv Kipra* (aplikacija br. 16205/21), Sud je razmatrao postupak i nalog kiparskih sudova da se aplikantkinjin sin vrati ocu, u Sjedinjene Američke Države, temeljem Haške konvencije od 25. oktobra 1980. godine o građanskim aspektima međunarodne otmice djece. Sud je utvrdio da domaći sudovi nisu automatski naredili vraćanje djeteta. Sudovi su razmotrili sve argumente stranaka i donijeli detaljne odluke kojima se, po njihovom mišljenju, štitio najbolji interes djeteta i isključivao bilo kakav ozbiljan rizik po njega. U cjelini, proces donošenja odluka nije bio u suprotnosti s proceduralnim zahtjevima iz člana 8 Konvencije, a aplikantkinja nije pretrpjela nesrazmjernu štetu miješanjem u njeno pravo na poštivanje porodičnog života. Sud je naglasio da je cilj Haške konvencije da spriječi roditelja koje je otelo dijete, da ima koristi od svog pogrešnog postupanja.

PRAKSA SUDA EVROPSKE UNIJE

sudska praksa

Pripremio: **Nasir Muftić***

Pregled novosti iz sudske prakse Suda Evropske unije obuhvatit će relevantne presude i mišljenja Suda i Općeg suda koje su donesene u posljednim mjesecima 2022. godine i početkom 2023. godine.¹ Ovaj pregled ne obuhvata sve presude i mišljenja koji su doneseni u ovom periodu, nego se fokusira na one najvažnije, određujući ih na temelju pažnje koju su zadobile u stručnoj javnosti. Također, ovaj pregled je ograničen na osnovne podatke o predstavljanim presudama i mišljenjima, pa se čitaoci pozivaju da za više informacija o njima posjete internetsku stranicu Suda Evropske unije, gdje su one dostupne u cjelini.

C-61/21 – odgovornost države za kršenje Direktive o kvaliteti zraka i čišćem zraku

U predmetu C-61/21, Sud je odlučivao povodom zahtjeva za prethodnu odluku koju je uputio francuski Žalbeni upravni sud u Versaillesu. Pitanje se odnosilo na interpretaciju Direktive 2008/50/EZ Evropskog parlamenta i Vijeća od 21. 5. 2008. o kvaliteti zraka i čišćem zraku za Evropu (SL 2008., L 152, str. 1.)². Francuski sud je uputio zahtjev radi rješavanja spora između osobe JP, s jedne strane, i ministre de la Transition écologique (ministar ekološke tranzicije, Francuska) i Premier ministre (predsjednik vlade Francuske), s druge strane. Predmet spora je odluka francuskog préfet du Val-d'Oise, kojom se odbija poduzimanje mjera za rješavanje zdravstvenih

* Dr. iur, viši asistent na Pravnom fakultetu Univerziteta u Sarajevu

¹ Praksa Suda Evropske unije je dostupna na: https://curia.europa.eu/jcms/jcms/j_6/en/

² Direktiva 2008/50/EZ Evropskog parlamenta i Vijeća od 21. 5. 2008. o kvaliteti zraka i čišćem zraku za Evropu OJ L 152, 11.6.2008, p. 1–44.

problema povezanih s onečišćenjem zraka uzrokovanih prisutnom koncentracijom NO₂ i PM₁₀ čestica, kao i zahtjev za naknadu štete koju osoba JP trpi zbog toga. Sud je odlučio da povrede obaveza države koje proizilaze iz ove Direktive ne daju direktno pravo na odštetu. Iako postoji ranija praksa Suda prema kojoj pojedinci imaju pravo na naknadu štete u slučaju kršenja prava EU od strane država članica, u ovom predmetu se odstupa od tog pravila. Sud je smatrao da predmetna Direktiva nameće jasne i precizne dužnosti koje države članice trebaju ispuniti, ali da one imaju za cilj zaštitu okoliša i javnog zdravlja u cjelini, a ne prava pojedinaca na zdravlje i zaštitu okoliša. Na kraju, u odluci se ističe da ona ne isključuje mogućnost da država može biti odgovorna za naknadu štete pojedincima na temelju nacionalnog prava.

C-154/21 – pristup ličnim podacima koji su podijeljeni s trećim licima

U predmetu C-154/21, Sud je odlučivao povodom zahtjeva za prethodnu odluku koju je uputio Vrhovni sud Austrije o tumačenju Uredbe (EU) 2016/679 Evropskog parlamenta i Vijeća od 27. travnja 2016. o zaštiti pojedinaca u vezi s obradom ličnih podataka i o slobodnom kretanju takvih podataka te o stavljanju izvan snage Direktive 95/46/EZ (Opća uredba o zaštiti podataka)³. Razlog za upućivanje zahtjeva je spor između osoba RW i Österreichische Post AG, jednog od vodećih pružalaca poštanskih i logističkih usluga u Austriji. RW je od suprotne strane zahtijevao da joj otkrije identitet osoba kojima je Österreichische Post AG otkrila njegove lične podatke. U odgovoru, Österreichische Post AG je navela da koristi lične podatke, u mjeri u kojoj je dozvoljeno zakonom, u okviru svojih aktivnosti kao izdavač telefonskih imenika i da ih nudi trgovačkim partnerima u marketinške svrhe. U sudskom postupku se postavilo pitanje da li Opća uredba o zaštiti podataka ostavlja kontroloru podataka izbor da otkrije konkretan identitet primatelja ili samo kategorije primatelja. Sud je u svojoj odluci zauzeo stav da u situacijama u kojima su lični podaci bili ili će biti otkriveni primaocima, postoji obaveza kontrolora da subjektu podataka, na zahtjev, dostavi podatke o identitetu tih primalaca. Samo tamo gdje nije moguće identificirati primaocima, kontrolor

³ Uredba (EU) 2016/679 Evropskog parlamenta i Vijeća od 27. travnja 2016. o zaštiti pojedinaca u vezi s obradom ličnih podataka i o slobodnom kretanju takvih podataka te o stavljanju izvan snage Direktive 95/46/EZ (Opća uredba o zaštiti podataka) OJ L 119, 4.5.2016, p. 1–88

može naznačiti samo koje su to kategorije primalaca. To je također slučaj u onda kada kontrolor pokazuje da je zahtjev očigledno neosnovan ili pretjeran.

C-356/21 – diskriminacija na temelju seksualne orijentacije u kontekstu samozaposlenja

U predmetu C-356/21, Sud je razmatrao pitanje diskriminacije na temelju seksualne orijentacije u kontekstu samozaposlenja. Do spora je došlo između osobe koja je po potrebi bila angažirana od strane društva TP, koje upravlja nacionalnom javnom televizijskom postajom u Poljskoj. Osoba je bila angažirana više puta u rasponu od više godine od strane društva TP, u okviru svoje djelatnosti kao samozaposlena osoba. Nakon što je ta osoba na svom YouTube kanalu zajedno s partnerom objavila videozapis s ciljem promicanja tolerancije prema istospolnim parovima, društvo TP je otkazalo saradnju i oni više nisu zaključili niti jedan novi ugovor o djelu. Osoba je podnijela tužbu radi naknade štete Općinskom sudu u Varšavi, koji je zatražio pomoć od strane Suda u interpretaciji Direktive 2000/78/EZ o jednakom postupanju pri zapošljavanju i obavljanju zanimanja⁴. Sud je zauzeo stav da prava i obaveze koje proizilaze iz predmetne Direktive treba razumjeti široko, tako da se odnose na sve oblike u kojima se obavlja rad. Drugačija interpretacija, prema kojoj sloboda ugovaranja dopušta odbijanje sklapanja ugovora s osobom zbog seksualne orijentacije, značila bi da ova Direktiva gubi svoju svrhu. Kako bi utvrdio prirodu odnosa između strana u sporu, Sud je poziciju samozaposlene osobe u ovom predmetu razmatrao kroz kriterij stabilnosti odnosa koji postoji između nje kao pružaoca usluga i druge ugovorne strane.

C-148/21 i C-184/21 – odgovornost operatera internetskih tržišta za povrede prava intelektualnog vlasništva

U spojenim predmetima C-148/21 i C-184/21, Sud je razmatrao i donio odluku o zahtjevu za prethodnu odluku od dva nacionalna suda (iz Luksemburga i Belgije) u vezi s odgovornošću operatera internetskih tržišta kao što je Amazon, za moguće povrede prava intelektualnog vlasništva koje su

⁴ Direktiva Vijeća 2000/78/EZ od 27. 11. 2000. o uspostavi općeg okvira za jednako postupanje pri zapošljavanju i obavljanju zanimanja (SL 2000., L 303, str. 16.)

izvršili prodavci koji djeluju na njihovim platformama. Prodavači su redovno oglašavali cipele s crvenim potplatom za koje C. Louboutin tvrdi da se odnose na proizvode koji se stavljaju na tržište bez njihove saglasnosti. C. Louboutin tvrdi da Amazon koristi znak istovjetan žigu čiji je on nositelj za proizvode ili usluge istovjetne onima za koje je predmetni žig registrovan. Pitanje na koje je Sud morao odgovoriti se odnosi na postojanje mogućnosti da Amazon, kao platforma koja spaja ponudu i potražnju, odgovara za povredu žiga. Sud je donio odluku na temelju koje je moguće smatrati Amazon odgovornim ukoliko bi, nakon što bi vidio reklamu, uobičajeno obaviješteni i razumno pažljivi potrošač mogao uspostaviti vezu između oznake usluge koju pruža operator internetske stranice za internetsku prodaju i proizvoda. U ovom slučaju, takav potrošač može zaključiti da Amazon na tržište stavlja u svoje ime i za vlastiti račun proizvod za koji se predmetni znak koristi. Ovo je pojačano specifičim načinom poslovanja ovog pružaoca usluga, koji ne djeluje uvijek kao posrednik za spajanje ponude i potražnje na svojoj platformi, nego u pojedinim slučajevima i samostalno postavlja oglase za prodaju na vlastitoj platformi. Sud je relevantnim smatrao to što Amazon na isti način prikazuje ponude objavljene na njegovoj internetskoj stranici tako da istovremeno prikazuje oglase koji se odnose na proizvode koje prodaje u svoje ime i za vlastiti račun i one koji se odnose na proizvode koje nude treća lica, da se njegov vlastiti logotip pojavljuje na svim tim oglasima i da trećim prodavačima nudi u okviru stavljanja na tržište proizvoda označenih predmetnim znakom dodatne usluge koje se sastoje, među ostalim, od skladištenja i otpreme tih proizvoda.

C-37/20 i C-601/20 – pristup podacima poduzetnika

U spojenim predmetima C-37/20 i C-601/20, Sud je razmatrao Direktivu o sprečavanju pranja novca⁵ na zahtjev Općinskog suda u Luxembourg. Sud je razmatrao niz pitanja koja su se odnosila na pitanja pristupa javnosti informacijama o stvarnim vlasnicima registriranih subjekata u Luxembourg. Konkretno, problem koji je adresiran je

⁵ Direktiva (EU) 2015/849 Evropskog parlamenta i Vijeća od 20. 5. 2015. o sprečavanju korištenja financijskog sistema u svrhu pranja novca ili financiranja terorizma, o izmjeni Uredbe (EU) br. 648/2012 Evropskog parlamenta i Vijeća te o stavljanju izvan snage Direktive 2005/60/EZ Evropskog parlamenta i Vijeća i Direktive Komisije 2006/70/EZ (SL 2015., L 141, str. 73.).

usklađenost odredbe ove Direktive, kojom se predviđa da države članice moraju osigurati da su informacije o stvarnom vlasništvu korporativnih i drugih pravnih subjekata osnovanih na njihovu državnom području u svim slučajevima dostupne cjelokupnoj javnosti, s Poveljom Evropske unije o temeljnim pravima. Registracija stvarnih vlasnika je obavezna mjera za jedan dio pravnih subjekata, između ostalih i finansijskih institucija. Direktiva predviđa pravo na pristup ovim informacijama bilo kojoj fizičkoj ili pravnoj osobi koja može dokazati postojanje legitimnog interesa. Sud je utvrdio da je ova norma protivna primarnom pravu Evropske unije, budući da predstavlja neproporcionalno zadiranje u pravo na zaštitu privatnog života i na zaštitu ličnih podataka, i proglasio je nevaljanom. Sud je prvo potvrdio postojanje općeg cilja koji se želi ostvariti ovom odredbom, a koji se odnosi na sprečavanje pranja novca i finansiranje terorizma. U odluci se navodi niz razloga zbog kojih zahtjev proporcionalnosti nije zadovoljen, između ostalih i mogućnost zloupotrebe tako dobijenih podataka.

C-695/20 – valjanost presumpcije prema kojoj je online posrednik odgovoran za plaćanje PDV-a

U predmetu C-695/20, Sud je odlučivao povodom zahtjeva za prethodnu odluku o valjanosti odredbe Direktive 2006/112/EZ o zajedničkom sistemu poreza na dodanu vrijednost i Provedbene uredba (EU) br. 282/2011⁶. Zahtjev je pokrenut o okviru spora između Fenix International Ltd i Porezne i carinske uprave Ujedinjenog Kraljevstva. Fenix International Ltd je društvo registrovano u Velikoj Britaniji koje upravlja društvenom mrežom "Only Fans". Ova platforma omogućava da kreatori mogu postavljati sadržaj na svoje profile na platformi, emitovati videozapise svojim fanovima i razgovarati s njima. Obožavatelji mogu pristupiti tim stvarima uz naknadu ili davanjem napojnice ili doniranjem autorima. Spor je nastao povodom plaćanja poreza na dodanu vrijednost. Fenix International Ltd, je zadužen za prikupljanje i distribuciju novca obožavatelja, koji to čini tako što odbija 20% iznosa koje fanovi daju kao honorar od zarade kreatora. Koristeći odbitak od

⁶ Direktiva 2006/112/EZ o zajedničkom sistemu poreza na dodanu vrijednost (SL 2011., L 77, str. 1.) (SL, posebno izdanje na hrvatskom jeziku, poglavlje 9., 1., str. 375.), kako je izmijenjena Provedbenom uredbom Vijeća (EU) br. 1042/2013 od 7. oktobar 2013. (SL 2013., L 284, str. 1.).

20% kao svoju poresku osnovicu, Fenix je obračunao i prijavio PDV. Međutim, poreske vlasti Ujedinjenog Kraljevstva osporile su ovu poresku osnovicu, tvrdeći da je ovo društvo trebao platiti porez na dodanu vrijednost na osnovu svih iznosa koje su dali obožavatelji, bez odbitka od 20%. Fenix International Ltd je doveo u pitanje tačnost ovog proračuna, kao i legitimnost zakonske osnove primjenjivih procjena. Tada se postavilo pitanje valjanosti odredbe provedbene Uredbe koja predviđa oborivu presumpciju prema kojoj je internet posrednik koji povezuje pružaoce usluga s njihovim klijentima dužan platiti porez na dodanu vrijednost. Ona bi trebala pojasniti odredbu predmetne Direktive koja predviđa da, kada porezni obveznik koji djeluje u vlastito ime, ali za drugu osobu sudjeluje u isporuci usluga, smatrat će se da je sam primio i isporučio te usluge. Fenix International Ltd je tvrdio da provedbena Uredba kreira novo pravila, umjesto da pojašnjava odredbu Direktive. Sud je potvrdio valjanost provedbene Uredbe. Prvo, potvrdio da je da osporena odredba slijedi cilj Direktive, a posebno njene odredbe koja govori o situacijama u kojima porezni obveznik koji djeluje u vlastito ime, ali za drugu osobu sudjeluje u isporuci usluga. Drugo, Sud je potvrdio valjanost pretpostavke da se posrednik između ponude i potražnje na internet tržištu ima smatrati kao da djeluje u ime pružatelja usluga i stoga se smatra samim pružaocem usluga ako ima ovlaštenje da naplaćuje usluge potrošaču ili diktira uslove isporuke.

PREGLED SADRŽAJA ČASOPISA "PRAVNA MISAO" U 2022. GODINI

BROJ 1-2/22

Uvodna riječ glavne urednice

PREGLEDNI ZNANSTVENI RAD

- | | |
|-----------------|---|
| Dragan Zlatović | Novi pravni režim autorskih djela stvorenih u radnom odnosu u Republici Hrvatskoj |
| Nasir Muftić | Economic rights of families of missing persons – institutional framework and problems in Bosnia and Herzegovina |
| Sead Bandžović | Učinkovitost rada Kantonalnog suda u Sarajevu (2016–2020) |

ZAKONODAVNE PROJEKTNE AKTIVNOSTI

- | | |
|------------------------|--|
| Hajrija Sijerčić-Čolić | Predstavljanje projekta ABA ROLI – Program zakonodavne pomoći krivičnim postupcima u Bosni i Hercegovini |
| Haris Halilović | |

PRIKAZ

- | | |
|------------------------|--|
| Miodrag N. Simović | Mirko Pejanović - Državnost Bosne i Hercegovine u XX i XXI stoljeću |
| Hajrija Sijerčić-Čolić | Pravo in umetna inteligenca: vprašnja etike, človekovih pravic in družbene škode – ur. Aleš Završnik, Katja Simončič |

SUDSKA PRAKSA

Ustavni sud Bosne i Hercegovine

(Miodrag N. Simović i Vladimir M. Simović)

Kantonalni sud u Tuzli

(Đemaludin Mutapčić)

In memoriam Venceslav Ilić

In memoriam Duško Medić

Pregled sadržaja časopisa „Pravna misao“ u 2021. godini

Registar autora – suradnika časopisa „Pravna misao“ u 2021. godini

Upute za autore

BROJ 3-4/22

Uvodna riječ glavne urednice

IZVORNI NAUČNI RAD

Eldan Mujanović
Sanela Kovačević

Pravna vs. stvarna nadležnost pravobranilaštva u Bosni i Hercegovini u adhezionim postupcima u slučajevima oduzimanja imovine stečene izvršenjem krivičnog djela

PREGLEDNI NAUČNI RAD

Selma Fetahović-Zeljковиć Prorogacija međunarodne nadležnosti

PRIKAZ

Harun Išerić

Lejla Balić – Evropska unija: Parlament i demokratizacija

Arben Murtezić
Davor Trlin

Edukacije nosilaca pravosudnih funkcija iz domena standarda profesionalne etike/prakse disciplinskog postupka u 2022. godini

Hajrija Sijerčić-Čolić

XX savjetovanje iz krivičnopravne oblasti „Dvadeset godina krivičnog zakonodavstva u Bosni i Hercegovini – dostignuća u reformi?“

SUDSKA PRAKSA

Ustavni sud Bosne i Hercegovine

(Miodrag N. Simović i Vladimir M. Simović)

Evropski sud za ljudska prava

(Harun Išerić)

Općinski sud u Travniku

(Đemaludin Mutapčić)

Upute za autore

BROJ 5-6/22

Uvodna riječ glavne urednice

PREGLEDNI ZNANSTVENI RAD

- | | |
|-----------------|---|
| Samir Sabljica | Vijeće za državnu pomoć Bosne i Hercegovine
- trenutno stanje i perspektive |
| Filip Novaković | Procesualni aspekti medikrime konvencije i pravo Bosne
i Hercegovine - Da li idemo ukorak s međunarodnim
instrumentima? |

S MEĐUNARODNE KONFERENCIJE

- | | |
|-------------|---|
| Zijad Hasić | Komparativni pogled na normativno i institucionalno
uređenje glavnih gradova Beograda i Zagreba s osvrtom
na glavni grad Sarajevo |
|-------------|---|

PRIKAZ

- | | |
|-----------------|---|
| Elmir Sadiković | Prikaz međunarodne konferencije i Zbornika radova
„Političko-pravni i zakonski položaj grada Sarajeva u
sistemu lokalne samouprave u Bosni i Hercegovini:
mogućnost reforme nadležnosti i teritorijalne
organizacije“ |
|-----------------|---|

SUDSKA PRAKSA

Ustavni sud Bosne i Hercegovine

(Miodrag N. Simović, Vladimir M. Simović)

Evropski sud za ljudska prava

(Harun Išerić)

Upute za autore

BROJ 7-8/22

Uvodna riječ glavne urednice

PREGLEDNI ZNANSTVENI RAD

Dragan Zlatović Krešimir Nimac Mirko Škarica	Odgovornost udruga prema hrvatskom kaznenom i prekršajnom pravu s pogledom na regulative u Bosni i Hercegovini i Republici Srbiji
--	---

Kemal Jahić	Ured Evropskog javnog tužioca
-------------	-------------------------------

S MEĐUNARODNE KONFERENCIJE

Elmir Sadiković	Glavni gradovi u nacionalnim sistemima lokalne samouprave – komparativna analiza Sarajeva, Beograda, Zagreba i Ljubljane
-----------------	--

PRIKAZ

Đemaludin Mutapčić	Kratak izvještaj o održanoj radionici „Prednosti alternativnih načina rješavanja sporova“
--------------------	--

SUDSKA PRAKSA

Ustavni sud Bosne i Hercegovine
(Miodrag N. Simović, Vladimir M. Simović)

Evropski sud za ljudska prava
(Harun Išerić)

IN MEMORIAM
Zvonimir Tomić (1951-2022)

Upute za autore

BROJ 9-10/22

Uvodna riječ glavne urednice

PREGLEDNI ZNANSTVENI RAD

Samir Sabljica Neke specifičnosti ustavnog sistema Kraljevine
Nizozemske

STRUČNI ČLANAK

Lejla Čeranić Pravo na azil u Bosni i Hercegovini

S MEĐUNARODNE KONFERENCIJE

Franc Grad Lokalna samouprava u Republici Sloveniji s posebnim
osvrtom na položaj glavnog grada

PRIKAZ

Branko Morait Maja Čolaković - Maloljetna osoba u građanskom pravu

Mirza Hebib Međunarodna znanstvena konferencija „Provinciae“

SUDSKA PRAKSA

Ustavni sud Bosne i Hercegovine
(Miodrag N. Simović, Vladimir M. Simović)

Evropski sud za ljudska prava
(Harun Išerić)

Općinski sud u Živinicama
(Đemaludin Mutapčić)

Upute za autore

BROJ 11-12/22

Uvodna riječ glavne urednice

PREGLEDNI ZNANSTVENI RAD

Neven Akšamija Ustav Bosne i Hercegovine 1995. i 2022. godine
Kemal Jahić

Alma Maksumić Uporednopravni prikaz lišenja slobode i pritvora u
maloljetničkom krivičnom pravu u Bosni i Hercegovini,
Republici Hrvatskoj i Republici Sloveniji

PRIKAZ

Majda Halilović Izvještaj o promociji priručnika za sudije i tužitelje pod
naslovom *Krivična djela iz mržnje i govor mržnje, kako ih*
prepoznati i adekvatno procesuirati

SUDSKA PRAKSA

Ustavni sud Bosne i Hercegovine
(Miodrag N. Simović, Vladimir M. Simović)

Evropski sud za ljudska prava
(Harun Išerić)

Upute za autore

REGISTAR AUTORA - SURADNIKA ČASOPISA "PRAVNA MISAO" U 2022. GODINI

A

Akšamlija, Neven 11-12

B

Bandžović, Sead 1-2

Ć

Ćeranić, Lejla 9-10

F

Fetahović-Zeljković, Selma 3-4

G

Grad, Franc 9-10

H

Halilović, Haris 1-2

Halilović, Majda 11-12

Hasić, Zijad 5-6

Hebib, Mirza 9-10

I

Išerić, Harun 3-4, 5-6, 7-8, 9-10, 11-12

J

Jahić, Kemal 7-8, 11-12

K

Kovačević, Sanela 3-4

M

Maksumić, Alma	11-12
Morait, Branko	9-10
Muftić, Nasir	1-2
Mujanović, Eldan	3-4
Murtezić, Arben	3-4
Mutapčić, Đemaludin	1-2, 3-4, 7-8, 9-10

N

Nenadić, Mario	1-2
Nimac, Krešimir	7-8
Novaković, Filip	5-6

P

Petrović, Borislav	7-8
Povlakić, Meliha	1-2

S

Sabljića, Samir	5-6, 9-10
Sadiković, Elmir	5-6, 7-8
Sijerčić-Čolić, Hajrija	1-2,3-4
Simović, N. Miodrag	1-2, 3-4, 5-6, 7-8, 9-10, 11-12
Simović, M. Vladimir	1-2, 3-4, 5-6, 7-8, 9-10 ,11-12

Š

Škarica, Mirko	7-8
----------------	-----

T

Trlin, Davor	3-4
--------------	-----

Z

Zlatović, Dragan	1-2, 7-8
------------------	----------

UPUTE ZA AUTORE

Radovi se objavljuju na hrvatskom, bosanskom i srpskom jeziku (u latiničnom ili ćirilichnom pismu) ili engleskom jeziku.

Ukoliko rukopis zadovoljava kriterije časopisa „Pravna misao“, upućuje se na recenziju.

Svaki rukopis ocjenjuju najmanje dva nepristrana recenzenta, pri čemu identitet autora i recenzenta ostaje obostrano nepoznat. Nakon ocjene recenzenta i članova Redakcije, rukopis se vraća autoru s obrazloženjem i zahtjevima za doradu i ispravak rada, ukoliko se to smatra potrebnim. Ispravljene rukopise autori trebaju vratiti Redakciji u roku od osam dana od primitka.

Pretpostavlja se da članci i ostali prilozi nisu i neće biti objavljeni u drugim publikacijama, osim uz posebno odobrenje Redakcije kada se to jasno naznačuje u objavi.

Autori dopuštaju postavljanje svojih radova na web stranicu Časopisa.

Časopis zadržava i sva ostala prava, osim ukoliko nije drugačije dogovoreno s autorom.

Radovi koje časopis objavljuje su:

- Uvodna riječ glavnog urednika
- Izvorni znanstveni rad
- Prethodno saopćenje
- Pregledni znanstveni rad
- Stručni članak
- Sudska praksa
- Ostali radovi kao što su prikaz knjige, izvještaji o znanstvenim i stručnim skupovima i dr.
- Obavijesti o nadolazećim stručnim i znanstvenim skupovima
- Domaći autori u međunarodnim publikacijama
- Pismo uredniku

Radovi se šalju Redakciji časopisa elektronskom poštom na adresu:
Pravna.Misao@fmp.gov.ba

Dokument treba biti načinjen u programu Microsoft Word. U njemu ne smiju postojati nikakve indikacije osobnoga identiteta autora ili institucije u kojoj bilo koji od autora radi, kako u samom radu, tako ni u karakteristikama (properties) elektroničkog dokumenta.

Radovi koji se dostavljaju Redakciji moraju biti lektorirani. Lektori koje odredi Redakcija vrše superviziju.

U Časopisu se objavljuju znanstveni i stručni radovi koji ne prelaze dužinu od 10.000 riječi, uključujući sve dijelove rada. Svaki rad mora sadržavati sažetak od 150 do 200 riječi i izbor ključnih riječi na jednom od službenih jezika u Bosni i Hercegovini i na engleskom jeziku iste dužine. Ostali radovi ne mogu prelaziti dužinu od 2.000 riječi.

Izuzetno, Redakcija može odobriti objavljivanje radova izvan navedenih kategorija i s dužinom koja prelazi navedeni broj riječi, ukoliko je rad značajan za razvoj pravne teorije i prakse.

Svaki rukopis mora biti priložen zajedno s popratnim pismom, u kojem je nužno navesti sljedeće:

- kratki opis sadržaja članka u dvije do tri rečenice, kao i sve dodatne informacije o rukopisu koje bi Redakciji mogle biti od koristi;
- razloge zbog kojih autori drže da je njihov rad zanimljiv čitateljstvu časopisa (novost koju rad donosi);
- kratku biografiju autora (25-30 riječi),
- osobne podatke:
 - jedinstveni matični broj
 - adresa stanovanja i općina
 - kontakt telefon
 - naziv banke
 - transakcijski račun banke
 - broj žiro računa

Svaki autor će uz popratno pismo dostaviti i izjavu da rad nije prethodno objavljivan.

Prva stranica rukopisa treba sadržavati:

- Naslov
- Datum

- Broj riječi u članku
- Ime autora i profesija
- Nazivi ustanova u kojima rade
- E-mail adrese
- Kategorizaciju
- Sažetak i ključne riječi na izvornom jeziku rada
- Naslov, sažetak i ključne riječi i naslov na engleskom jeziku (summary, key words)

Sažetak rada treba sadržavati opći prikaz teme, metodologiju rada, rezultate i zaključak.

Ključne riječi sadrže pojmove koji se pojavljuju u tekstu, ali ne opće i preširoke pojmove niti preuske pojmove opisane s puno riječi.

Tablice i grafikoni trebaju biti prezentirani u programima kao što su MS Word, s jasno iskazanim naslovima. Sve tablice i grafikoni bit će tiskani isključivo u crno-bijeloj boji.

Napomene u radu se navode u obliku fusnote (footnote). U pravilu su objašnjavajućeg karaktera.

U fusnoti treba navoditi samo objavljene podatke (ili staviti posebnu bilješku s objašnjenjem).

U fusnoti treba navoditi samo literaturu koja je navedena u popisu literature na kraju članka.

U fusnoti treba ujednačeno navoditi sve izvore. Poželjno je staviti broj stranice.

Molimo autore da se pridržavaju sljedećih naputaka za navođenje literature i fusnota:

Ukoliko je riječ o navođenoj knjizi:

Josipović, I. (2000) Haaško implementacijsko kazneno pravo. Zagreb: Informator i Hrvatski Pravni Centar.

Ukoliko je riječ o navođenom članku:

Tschudi, F. (2008) "Dealing with violent conflicts and mass victimisation: a human dignity approach", str. 46-69. U: I. Aertsen et al.: Restoring Justice after Large-scale Violent Conflicts. Portland. Willan Publishing.

Ukoliko je riječ o navođenom članku u časopisu:

Sijerčić-Čolić, H. (1999) "Reforma krivičnog zakonodavstva u Federaciji Bosne i Hercegovine: karakteristike federalnog procesnog krivičnog prava", Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, Zagreb, Vol. 6 – br. 1/1999, str. 251-268.

Ukoliko je riječ o navođenom članku u elektroničkom časopisu:

Lendvai, N., 2005. "Central and Eastern European Social Policy and European Accession – Time for Reflections" (online). Financial Theory and Practice, 29 (1), str. 1-12. Dostupno na: <http://www.ijf.hr/eng/FTP/2005/1/lendvai.pdf>.

Ukoliko je riječ o navođenoj Web adresi:

World Bank, 2004. Corruption: how the World Bank Fights Corruption (online). Washington: The World Bank. Dostupno na: <http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/NEWS/0>.

Rad treba oblikovati prema sljedećim uputama:

- dokument pohraniti u programu MS Word (*.doc format);
- stranica standardne veličine (A4);
- obični prored za cijeli rukopis
- font Arial, 12 pt;
- sve margine 2,5 cm;
- ne uređivati zaglavlje (Header) niti podnožje (Footer) dokumenta;
- obavezno brojučano označiti stranice;
- slike ili fotografije prilažu se u jednom od formata: *.jpg, *.bmp, *.tiff.

Pozivamo sve autore da na adresu redakcije šalju sažetke svojih stručnih i znanstvenih radova objavljenih u međunarodnim publikacijama indeksiranim u literaturnim bazama podataka. Redakcija će objaviti sve pristigle sažetke izvornih radova domaćih autora.

Radujemo se Vašim priložima!

Redakcija